Vol. XI No. 2

BULLETIN OF THE GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY MADRAS

EDITED BY

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,

Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

1959

Price, Rs. 2.

RARE BOOKS FOR SALE.

The following publications of the Government Oriental Manuscripts Library, Triplicane, Madras-5, will be sold for the amount noted against each which is only ***half the original price***:—

	Rs.	A.	P.
1. Brahmasiddhi of Maṇḍanamis'ra with the commentary of S'aṅkhapāṇi—an advanced work on Advaita Philcsophy	3	14	0
2. Rāmānujacampū with commentary ...	1	8	0
3. Vyākaraṇa Mahābhāṣya of Patañjali with the commentary of Kaiyaṭa and the super-commentary of Annambhaṭṭa, Volume I	10	6	0
Do. do. Volume II	4	8	0
4. Back volumes of the Multilingual Half-Yearly Bulletin containing in print rare manuscripts in Sanskrit, Marathi, Islamic and other South Indian Languages (each volume) ...	2	0	0
5. The Descriptive and Triennial Catalogues of the Manuscripts in the Library published on or before 1950 are also available for sale at half rate.			

Sales tax, packing and postage extra. The amount should be sent ***in advance.***

Please apply to the Curator.

Vol. XI No. 2

BULLETIN OF THE GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY MADRAS

EDITED BY

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,
Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

1959

Printed at
RATHNAM PRESS
MADRAS-1

TABLE OF CONTENTS

		PAGE
Chandaḥkaustubha, with Commentary (Sanskrit) Edited by Sri T. Chandrasekharan, M.A., L.T., and Sri T. A. K. Venkatachariar	...	1
Nammāḻvār Ūñcaṟ Kavitai (Tamil) Edited by Vidvān, V. S. Krishnan	...	65
Māṇikka-p-pavaḻəkkōvai (Tamil) Edited by Pulavar, M. Pasupathi	...	75
Vis′vēs′vara S′atakamu (Telugu) Edited by Sri M. Sarabhesvara Sarma	...	81
Svarūpāmṛta (Kannada) Edited by Sri M. Shankaranarayana Bhat	...	99
S′aṁbaraṿadham (Malayālam) Edited by Sri M. N. Ramakrishnan Nair, M A.	...	121
Poonapet Kaifiat (Marāṭhi) Edited by Sri K. Thulajaraṃ Ksheerasagar	...	131
Risalah-i-Faramin-o-Araidh (Persian) Edited by Syed Hamza Hussain, Omari Munshi-i-Fazil		139

CHANDAḤKAUSTUBHA

Edited by

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,

AND

T. A. K. VENKATACHARIAR.

Chandaḥkaustubha is an exposition of the metres that are found in Vedic and Classicial Sanskrit. Though prosody is dealt with by some ancient scholars like Piṅgalanāga, the various metres have been described in this work in an elaborate manner. The *mātrā-vṛttas* viz., the metres based on *mātrās* are described only after the description of the metres based on letters or syllables unlike the usual practice in the reverse order.

The total number of metres dealt with herein is 267 out of which 41 are based on *mātrās*. Since this work is dedicated to Lord Viṣṇu, this is called *Kaustubha* which is supposed to be the main ornament of Lord Viṣṇu and the chapters herein are correspondingly styled as *prabhās*. This consists of 9 chapters.

The author of this work is one Rādhādāmodara, a disciple of Nayanānandadeva. It is understood from the commentary of this work that this author is a Brahmin from Kānyakubja and a follower of Vallabha cult.

The commentator is one Vidyābhūṣaṇa who was a native of Bengal. He was a disciple of the author of the text, and like him, was a follower of Vallabha doctrine.

From the style of this work it may be inferred that the authors of the text and the commentary belong to the beginning of the 18th Century. Further details about the commentator can be had from the introduction to the Sāhityakaumudī published in the Kāvyamālā Series.

The edition of this work is based on a single manuscript preserved in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, bearing R. No. 4509 - Paper - Devanāgarī, size $12\frac{1}{2} \times 6\frac{3}{4}$ inches, Lines 14 in a page. Foll. 28 - complete; purchased in 1924-25 from one Sri G. K. Svami Ayyangar, Annavasal Street, Rajamannargudi, Tanjore District.

॥ छन्दःकौस्तुभः ॥

॥ श्रीविद्याभूषणविरचितभाष्यसहितः ॥

(मू) छन्दोभिर्विततााङ्गैः कवयो यस्यानुकीर्तयन्ति गुणान् ।
स जयति गोकुलवनिताजितान्तरः श्यामसुन्दरो भगवान् ॥ १ ॥

(व्या) अर्चितनयनानन्दो राधादामोदरो गुरुर्जीयात् ।
विवृणोमि यस्य कृपया छन्दःकौस्तुभमहं मितवाक् ॥

अथ श्रीनयनानन्दपदारविन्दसेवासान्द्रितनिखिलशास्त्रार्थः छन्दो(विवृदवद्यः) **[विद्वद्वंद्यः]** श्रीराधादामोदराभिधः कान्यकुब्जविप्रवंशावतंसो महत्तमः कविः छन्दःकौस्तुभं नाम छन्दश्शास्त्रं प्रणयन् सर्वच्छन्दःप्रगेयचरितं श्रीकृष्णं प्रणमति **छन्दोभिरिति । स श्यामसुन्दरो जयति** स्वोत्कर्षमाविर्भावयि(तुं)[यति] जयहेतुः, भगवानिति ।

> ' ऐश्वर्यस्य समग्रस्य वीर्यस्य यशसः श्रियः ।
> ज्ञानवैराग्ययोश्चापि षण्णां भग इतीरणा ॥ '

इत्युक्तषड्भगविशिष्टः ईदृशोऽपि भक्तिवश्य इत्याह **गोकुलेति ।** अंतरं चित्तं कोऽसावित्याह—**छन्दोभिरिति ।** कवयो यस्य गुणान् विततााङ्गैश्छन्दोभिरनुकीर्तयन्तीति । गोकुलवनिताभिर्विहरतस्तत्प्रेमवश्यस्य तस्य लीलां गातुं छन्दांसि फणीन्द्रेण प्रणीतानि । एवमेव वक्ष्यति "लीलां विष्णो"रिति । छन्द्यन्ते ग्रथ्यन्ते पद्यान्येभिरिति छन्दांसि तैरित्यर्थः । विततााङ्गैरिति । प्रस्तुताया जातेरेकस्याः भेदबाहुल्यात् । जयतिरत्र सर्वोत्कर्षाभिधायी । सर्वोत्कर्षाश्रयः खलु स्वेतरसर्वैर्नमस्य इत्याक्षिप्यते । सर्वान्तःपातित्वाच्छास्त्रकर्तुश्च स नमस्य इति सर्वनमस्याद्भगवतस्तस्मादस्माकं सर्वेषां मङ्गलं भूयादिति च व्यज्यते । श्यामसुन्दरो भगवानिति वस्तुस्वरूपकीर्तनम् । इत्थं च ' आशीर्नमस्क्रिया वस्तुनिर्देशो वापि तन्मुखम् ' इत्यभियुक्तोक्तं ग्रन्थारम्भे मङ्गलं दर्शितम् । न च मङ्गलमप्रमाणमफलं चेति वाच्यम् ।

शिष्टाचारानुमितायाः श्रुतेः प्रमाणत्वात्, शास्त्रपूर्तेः फलत्वाच्च। ननु क्वचित् सत्यपि मङ्गलेऽसमाप्तिः, असति च तस्मिन् समाप्तिर्दृष्टा ततो व्यभिचार इति चेन्मैवम्। योग्यमङ्गलाकरणात् बहिस्तत्करणाच्चेत्यावश्यकं तत् ॥ १ ॥

नित्यं निवसतु हृदये चैतन्यात्मा मुरारिर्नः।
निरवद्यो निर्वृतिमान् गजपतिरनुकम्पया यस्य ॥ २ ॥

विघ्नाधिक्यशङ्कया पुनर्मङ्गलाचरणं **नित्यमिति**। अत्र मुरारिश्चैतन्यात्मा चेत्येतौ द्वावर्थौ प्रतिपाद्येते। तत्राद्यो ग्रन्थकर्तुः परमगुरुः श्रीरसिकानन्दापराख्यः। स कीदृश इत्याह—**चैतन्यात्मेति**। चैतन्यार्पितचित्त इत्यर्थः। गजपतिः गोपालदासाभिधः काणिजः। निरवद्यः त्यक्तपशुभावः। निर्वृतिमान् सेवाजन्यानन्दविशिष्टः यस्यानुकम्पया बभूवेति शेषः। द्वितीयः श्रीमहाप्रभुः चैतन्यनामा आत्मा विग्रहः। स कीदृश इत्याह—मुरारिरिति। संसृतिकुत्सानाशक इत्यर्थः। गजपतिः प्रतापरुद्रः उत्कलाधीशः। निरवद्यः परित्यक्तराजसः। निर्वृतिमान् प्रेमसुखमग्नः। अत्र प्रथमोऽर्थो वाच्यः। द्वितीयस्तु व्यङ्ग्यः। भगवत्पक्षेऽपि पद्यमेतत्सुघटम् ॥ २ ॥

अथ च्छन्दोदेशिकात्पिङ्गलात् स्वरक्षामाशास्ते—

लीलां विष्णोर्गातुकामोऽतिचित्रां
छन्दांस्याख्यद्योऽभिरूपाह्वयानि।
श्रीमान् विद्यावारिधिर्विश्ववन्द्यः
पायात्सोऽस्मान् पिङ्गलो नागराजः ॥ ३ ॥

लीलामिति। श्रीमान् नागराजः पिङ्गलः शेषोऽस्मान् पायात्। विघ्नाद्रक्षतु। स क इत्याह—योऽतिचित्रां विष्णोर्लीलां गातुकामः सन्नभिरूपाह्वयानि छन्दांस्याख्यदवोचत्। स भगवच्चरित्रगायकः खलु शेषः।

'गायन् गृणन् दशशतानन आदिदेवः शेषोऽधुनापि समवस्यति नास्य पारम्'

इत्याद्युक्तेः। छन्दोनिबन्धमन्तरा तद्भावासिद्धेः। अत एव तच्छीलानुरूपाह्वयानि तानि कृतानि। स्फुटमन्यत् ॥ ३ ॥

छन्दोबोधं विना विद्वान् सभायामुपहासपात्रं भवत्यतस्तद्बोध आवश्यक इत्याह—

छन्दोलक्षणहीनं सभासु काव्यं पठन्ति ये मनुजाः ।
कुर्वन्तोऽपि स्वेन स्वशिरश्छेदं न ते विद्युः ॥ ४ ॥

छन्दोलक्षणेति । स्वेन आत्मना स्वहस्तेनेति यावत् ॥ ४ ॥

वर्णमात्राविभेदेन छन्दो द्विविधमीरितम् ।
लक्ष्यलक्षणरूपं तत् प्रायः संगृह्यते मया ॥ ५ ॥

वर्णमात्रेति । वर्णवृत्तं मात्रावृत्तं चेति द्विविधं छन्दः । तदत्र मया संगृह्यत इति । प्राचीनानि सूत्राण्यत्र प्रायः सन्तीत्युक्तम् । कीदृशं छन्द इत्याह— **लक्ष्यलक्षणरूपमिति** । लक्ष्यं छन्दः लक्षणं तद्गणादिनिरूपणं तदुभयरूपमितिलक्षण-मात्रकारिभ्यः प्राचीनेभ्योऽस्य ग्रन्थकर्तुरतिपाण्डित्यम् । **प्राय** इत्या(पी)[दि । इ] डादिच्छन्दसां लक्ष्यनिरपेक्ष[लक्ष]णमात्रविधानात् । यद्यपि मात्रावृत्तानि कैश्चित्पूर्वमभि-हितानि, तथापि वर्णवृत्तान्यत्र प्रागेवोच्यन्ते । ऋजुरीत्या चित्तप्रवेशहेतुत्वादिति बोध्यम् ॥ ५ ॥

(वि) [द्वि]भेदं छन्दः प्रतिज्ञायाथ क्रमप्राप्तान् वर्णच्छन्दसि गणान् गण-देवताफलानि चाह **मयरसेति** द्वाभ्याम् ।

मयरसतजभनसंज्ञाश्छन्दस्यष्टौ गणास्त्रिवर्णाः स्युः ।
भूम्यम्बुवह्निवायुव्योमार्कसुधांशुनाकदेवास्ते ॥ ६ ॥

क्रमतः श्रीवृद्धिमृतिप्रयाणरिक्तत्वरुग्यशोमोदान् ।
यच्छन्ति फलानि गणा माद्यास्तेऽष्टौ प्रयोक्तृभ्यः ॥ ७ ॥

छन्दसि शास्त्रेऽष्टौ गणा भवन्ति । ते च त्रिवर्णाः वर्णत्रयरूपाः स्युः । ते किंनामानो भवन्तीत्याह—**मयेति** । मादयः संज्ञा गुरुत्रयादिरूपास्त्वष्टौ त्रिकाः संज्ञिनः । ते, चाष्टौ क्रमाद्भूम्यादिदेवताकाः क्रमात् श्र्यादीन्यष्ट फलानि प्रयोक्तृभ्यः प्रयच्छन्ति । प्रयोक्तारः काव्यस्य कर्तारः कवयो वा, कारयितारश्च नृपा [वा] इत्यवधेयम् । यथासंख्यमलङ्कारः ।

यदुक्तं
"यथासंख्यं क्रमेणैव क्रमिकाणां समन्वयः"
इति। गणदेवताफलानां त्वेष ऋजुबोधः। यथा—

मो भूः श्रियं यच्छति योऽम्बु वृद्धिं
रोऽग्निर्मृतं सो मरुदुत्प्रयाणम्।
तो व्योम रिक्तिं ज रविः प्ररोगं
भेन्दुर्यशः सौख्यभरं न नाकः॥ इति ॥ ६, ७ ॥

गणानां संज्ञां दर्शयित्वाथ संज्ञिनो दर्शयति—

सर्वगुरुर्मः कथितो भजसा गुर्वादिमध्यान्ताः।
छन्दसि नः सर्वलघुर्यरता लघ्वादिमध्यान्ताः॥ ८ ॥

सर्वगुरुर्म इति। त्रिवर्णा इत्युक्तेः सर्वे त्रयोऽपि गुरवो यस्य स मगणः। भजसा इति। गुर्वादिर्भगणो, गुरुमध्यः जगणः, गुर्वन्तः सगण इत्यर्थः। छन्दसि वर्णवृत्ते सर्वे त्रयोऽपि लघवो यस्मिन् स नगणः। यरता इति। लघ्वादिर्यगणः। लघुमध्यो रगणः। लघ्वन्तस्तगण इत्यर्थः॥ ८ ॥

गुर्गश्च गुरुरेकः स्याल्लस्त्वेको लघुरुच्यते।
रेखाभ्यामृजुवक्राभ्यां ज्ञेयौ लघुगुरू क्रमात्॥ ९ ॥

मः	यः	रः	सः	तः	जः	भः	नः	लः	गः
ऽऽऽ	।ऽऽ	ऽ।ऽ	।।ऽ	ऽऽ।	।ऽ।	ऽ।।	।।।	।	ऽ

गुरिति। एकस्मिन् लघौ लकारः सङ्केतितो, गुकारो गकारश्चैकस्मिन् गुरावित्यर्थः। ननु लघुगुर्वोः कथं परिचयः स्यादित्यत आह—**रेखाभ्या**मिति। ऋजुरेखया लघुर्ज्ञेयः, वक्ररेखया तु गुरुर्ज्ञेय इत्यर्थः॥ ९ ॥

अथ मादिगणानां मित्रादिभावमाह—

मनौ सखायौ कथितौ भयौ भृत्यावुदीरितौ।
उदासीनौ तजौ प्रोक्तौ सरौ शत्रू मताविह॥ १० ॥

मनाविति । स्फुटम् ॥ १० ॥

मित्रादिरूपाणां मादीनां श्लोकादौ विन्यस्तानां फलान्याह—**सिद्धिरिति चतुर्भिः** ।

सिद्धिर्भवेत्सखिभ्यां सखिभृत्याभ्यां जयः स्थिरत्वं च ।
स्याद्भृत्यमित्रभृत्यैः शुभं पीडा तु मित्रशत्रुभ्याम् ॥ ११ ॥

[1]सखिभ्यां मनाभ्यां सखिभृत्याभ्यां मभाभ्यां नयाभ्यां वा भृत्यमित्र-भृत्यैर्भमयैः यनभैर्वा ॥ ११ ॥

अफलमुदासीनाभ्यांशत्रुसखिभ्यां तत्तद्भवति ।
शत्रुभ्यां नु विरोधो नायकनाशश्च स प्रोक्तः ॥ १२ ॥

[2]उदासीनाभ्यां तजाभ्यां शत्रुसखिभ्यां समाभ्यां [रनाभ्यां] वा शत्रुभ्यां सराभ्याम् ॥ १२ ॥

शत्रूदासीनाभ्यां हानिरुदासीनभृत्याभ्याम् ।
अस्वायतिर्गदिता श्रीनाशः शत्रुभृत्याभ्याम् ॥ १३ ॥

शत्रूदासीनाभ्यां सताभ्यां रजाभ्यां वा हानिर्द्रविणनाशः । उदासीन-भृत्याभ्यां तभाभ्यां जयाभ्यां वा अस्वायतिः पारतन्त्र्यम् । श्रीनाशः शोभाक्षय शत्रुभृत्याभ्यां सभाभ्यां रयाभ्यां च ॥ १३ ॥

क्षयवैरिभयप्राप्तिर्भवत्युदासीनशत्रुभ्याम् ।
मित्रोदासीनाभ्यामश्रीरिति गणफलान्याहुः ॥ १४ ॥

---

1. अत्रेदमावश्यकमिति भाति, उत्तरत्र तथाव्याख्यानात् , सखिभ्यां मनाभ्यां इष्टसिद्धिः, सखिभृत्याभ्यां मभाभ्यां नयाभ्यां युद्धादिषु स्वस्योत्कर्षप्राप्तिः, शत्रोः पराजयोऽवमानप्राप्तिः, स्थिरत्वं लब्धस्थैर्यसिद्धिः, भृत्यमित्रभृत्यैः भमयैः यनभैः शुभं मङ्गलं सौख्यप्राप्तिः मित्रशत्रुभ्यां मसाभ्यां नराभ्यां पीडा आधिभौतिकाधिदैविकाध्यात्मिकाद्युपद्रवः ।

2. उदासीनाभ्यां अफलं अभिमतफलाभावः, शत्रुसखिभ्यां तत्तत् तत्कालसमुचित-मनिष्टेष्टाद्यागमनं, शत्रुभ्यां विरोधोऽत्यन्तस्निग्धानामप्यपरिहरः कलहः, नायकनाशश्च हानिश्च भवेदित्यर्थः ।

क्षयश्च कुटुम्बनाशः वैरिभयं च तयोः प्राप्तिर्भवति । उदासीनशत्रुभ्यां तसाभ्यां जराभ्यां च मित्रोदासीनाभ्यां मताभ्यां नजाभ्यां च अश्रीः दारिद्यम् ॥ १४ ॥

अथ दग्धाक्षराणि, तत्फलानि चाह **हजभ्रेति** सार्धेन—

हजभ्रग्रखभान् प्राहुर्दग्धवर्णान् विपश्चितः ।

हजधाहिजीवनधनहरा नृपक्रोधकृद्रेफः ।
तनुपीडारुग्व्रणदाघनखाभरहातिदूरगतिदायी(?) ॥ १५ ॥

हजभ्र इत्यादौ क्रमो बोध्यः । (मु)[भ]कारो देशाद्विवासयतीत्यर्थः ॥ १५ ॥
दुष्टगणानां दुष्टवर्णानां च ज्ञापने फलमाह—

गणा दुष्टफला राद्या दग्धवर्णाश्च हादयः ।
शुभश्लोकमुखे नैते प्रयोक्तव्याः शुभार्थिभिः ॥ १६ ॥

गणा इति । स्पष्टम् ॥ १६ ॥

अत्रापवाद :—

देवतावाचकाः शब्दा ये च भद्रादिवाचकाः ।
ते सर्वे नैव निन्द्याः स्युर्लिपितो गणतोऽपि वा ॥ १७ ॥

इह भामहवचनेन बाधमाह—**देवतेति** । श्रीकृष्णशंकरादयो देवताः । भद्रं मङ्गलम् । लिपिर्वर्णः ॥ १७ ॥

एवं वर्णवृत्तगणादीनुक्त्वा मात्रावृत्तगणानाह—

ज्ञेयास्सर्वादिमध्यान्तगुरवोऽत्र चतुष्कलाः ।
गणाश्चतुर्लघूपेताः पञ्चार्यादिषु संस्थिताः ॥ १८ ॥

ज्ञेया इति । आर्यादिषु मात्रावृत्तेषु संस्थिताः पञ्च गणा ज्ञेया इत्यन्वयः । तेषां स्वरूपमाह **चतुष्कला** इति । पञ्चापि ते चतुर्मात्रात्मका इत्यर्थः । तेषां मिथो व्यावर्तकान् धर्मान् दर्शयन् विशिनष्टि सर्वादिमध्यान्तगुरवश्चतुर्लघूपेताश्चेति ।

सर्वत्र आदौ मध्येऽन्ते च गुरुर्येषां ते तथा। चतुर्लघुना सर्वलघुना गणेन युक्ताश्चेत्यर्थः। सर्वगुरुरादिगुरुर्मध्यगुरुरन्तगुरुश्चतुर्लघुश्चेति मिथो भिन्नाः पञ्च गणाः ॥ १८ ॥

अथ गुरुलक्षणमाह—

अनुस्वारी विसर्गी च दीर्घो युक्तपरस्तथा।
वर्णो गुरुर्मतो ह्रे प्रे पादान्ते चापि वा लघुः ॥ १९ ॥

अनुस्वारीति। अनुस्वारी [विसर्गी ह्रस्वो वर्णः, दीर्घः, युक्तपरः संयुक्त] प्रमुखो [ह्रस्वश्च] वर्णो गुरुर्मतः। हरिं पुनः साक्षात्करिष्यसीति चतुर्णामुदाहरणम्। ह्रे प्रे च परे पूर्वस्य ह्रस्वस्य वा लघुत्वम्। तच्च वैवक्षिकं बोध्यम्। पादान्ते गुरुरपि लघुर्लघुश्च गुरुर्विवक्षया भवेत्। वैवक्षिकयोर्गुरुलघ्वोः प्रस्तारे तु वक्रर्जू रेखे लेख्ये। किञ्चित्ती [ञ्च ती] व्रप्रयत्नोच्चारणे गुरोर्लघुत्वमाह कण्ठाभरणः[1]।

"यदा तीव्रप्रयत्नेन संयोगादेरगौरवम्।
न च्छन्दोभङ्गमप्याहुस्तदा दोषाय सूरयः" ॥ इति ॥ १९ ॥

पादलक्षणमाह—

चतुर्थः पद्यभागस्तु पादः सद्भिर्निगद्यते ॥ २० ॥

चतुर्थ इति। श्लोकचतुर्थांशः पाद इत्यर्थः। अत्र भागः समचतुर्थांशो न ग्राह्यः। किन्तु यावान् यत्रोच्यते [तावान् ग्राह्यः]। तेन समार्धसमविषमानां पादाः संगृहीताः स्युः ॥ २० ॥

यतिं लक्षयति—

यतिं जिह्वोष्ठविश्रामस्थानमाहुर्मनीषिणः।
सा विच्छेदविरामाद्यैः पदैरत्र विराजते ॥ २१ ॥

---

1. सरस्वतीकण्ठाभरणम्।

यतिरिति। आदिना रवादिपरिग्रहः। अत्र गोपालदासो विशेषमाह यथा—

'क्वचिच्छन्दस्यास्ते (यमिरिति) [यतिरभि]हिता पूर्वकृतिभिः
पदान्ते सा शोभां व्रजति यदि मध्ये त्यजति च।
पुनस्तत्रैवासौ स्वरविहितसन्धिः श्रयति तां
यथा कृष्ण४ पुष्णात्वतुलमहिमा मां करुणया॥' इति।

श्वेतमाण्डव्यादयस्तु यतिं न मन्यन्ते। यदुक्तं—[छन्दोगोविन्दे]

'श्वेतमाण्डव्यमुख्यास्तु नेच्छन्ति मुनयो यतिम्' इति॥ २१॥

अयुग्मं विषमं स्थानमयुगोजश्च तद्भवेत्।
अनोजो युक् च युग्मं च समं तत्परिकीर्तितम्॥ २२॥

अयुग्ममिति। प्रथमतृतीयादिरूपस्य विषमस्थानस्य अयुग्मं अयुक् ओजश्चेति संज्ञात्रयम्। द्वितीयचतुर्थादिरूपस्य समस्थानस्य तु युग्मं युक् अनोजश्चेति संज्ञात्रयं बोध्यम्। एतच्चार्धसमादिषु वृत्तेषु व्यक्तीभविष्यति॥ २२॥

सममर्धसमं वृत्तं विषमं चेति तत् त्रिधा।
समं समचतुष्पादं वृत्तमर्धसमं तु तत्॥ २३॥

आद्यस्तृतीयवद्यस्य द्वितीयस्तुर्यवद्भवेत्।
भिन्नचिह्नचतुष्पादं विषमं परिकीर्तितम्॥ २४॥

सममिति। वृत्तं त्रिविधं सममर्धसमं विषमं चेति। तेषु समचतुष्पादं वृत्तं सममुच्यते। समा एकलक्षणाश्चत्वारः पादा यस्य तत्। अर्धसमं तु तत्। यस्य वृत्तस्य प्रथमः पादस्तृतीयतुल्यः, द्वितीयश्चतुर्थतुल्यो भवति। विषमं वृत्तं भिन्नचिह्न-चतुष्पादं, भिन्नचिह्नाश्चत्वारः पादा यस्य तत्। वर्तते कविरनेन पद्यनिर्मिताविति वृत्तम्॥ २३, २४॥

संज्ञा शरहयाद्या तु लोकतोऽध्यवसीयते॥ २५॥

संज्ञेति। शराद्या संज्ञा लोकतो ज्योतिःशास्त्रादिव बोध्या।

'खं शून्यं विधुरेकः स्यान्नेत्रपक्षौ द्विके स्मृतौ।
त्रिके शिवगुणा वेदाब्धियुगानि चतुष्टये॥

शरा भूतानि करणानि च प्रोक्तानि पञ्चके ।
ऋतवो गुहवक्त्राणि रसाश्च षडुदीरिताः ।
स्वराश्च मनुलोकाश्च सप्तेह परिकीर्तिताः ॥

भोग्यंगवसवोऽष्ट स्युर्नव रंध्रग्रहाः स्मृताः ।
दिशो दशैकादश स्युः शिवा द्वादशसूर्यकाः ॥
चतुर्दशात्र भुवनान्येवमाहुर्मनीषिणः ॥" इति ॥ २५ ॥

आरभ्यैकाक्षरात्पादादेकैकाक्षरवर्धितैः ।
पादैरुक्थादिसंज्ञं स्याच्छन्दः षड्विंशतिं गतम् ॥ २६ ॥

आरभ्येति । वर्णच्छन्दांस्येकाक्षरपादादीनि षड्विंशत्यक्षरपादान्तानि भवन्ति । तानि च क्रमादुक्थादिजातिमन्ति बोध्यानि ॥ २६ ॥

अथ तज्जातीराह—**उक्थेति[1] त्रिभिः ।**

उक्थात्युक्था तथा मध्या प्रतिष्ठा सुप्रतिष्ठिका ।
गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पङ्क्तिरेव च ॥ २७ ॥

त्रिष्टुप् च जगती चापि तथातिजगती मता ।
शक्करी सातिपूर्वा स्यादष्टिरत्यष्टिरित्यपि ॥ २८ ॥

धृतिश्चातिधृतिश्चैव कृतिः प्रकृतिराकृतिः ।
विकृतिः संस्कृतिश्चापि तथाभिकृतिरुत्कृतिः ॥ २९ ॥

सातिपूर्वेति । अतिशक्करीत्यर्थः ॥ २८ ॥

दण्डकास्तूर्ध्वमेतेभ्यश्चण्डवृष्ट्यादयो मताः ।
शेषं गाथास्त्रिभिः षड्भिश्चरणैरुपलक्षिताः ॥ ३० ॥

दण्डकास्त्विति । एतेभ्यः षड्विंशत्यक्षरपादपर्यन्तेभ्य उपरि सप्तविंशत्यक्षरपादप्रभृतयो दण्डका भवन्ति ॥ ३० ॥

एवं वर्णवृत्तसंज्ञां प्रोच्य मात्रावृत्तसंज्ञां दर्शयति - **मात्रावृत्तानीति ।**

मात्रावृत्तानि पथ्यादिनामान्याहुर्विपश्चितः ॥ ३१ ॥

---

(1) वृत्तरत्नाकरे छन्दोविचितौ च उक्तेति तवर्गप्रथमघटितनिर्देशः । छन्दोमञ्जर्यां छन्दःकौस्तुभे च उक्थेति तवर्गद्वितीययुतनिर्देशः ।

इति **श्रीच्छन्दःकौस्तुभे सञ्ज्ञानिबन्धः** प्रथमा प्रभा ॥ १ ॥

इति **श्रीविद्याभूषणविरचिते छन्दःकौस्तुभभाष्ये प्रथमा प्रभा** ॥ १ ॥

सममर्धसमं वृत्तमित्युक्तम् । क्रमप्राप्तसमवृत्ते भेदांस्तावदाह— तत्रैकाक्षरेत्यादिभिः ।

तत्रैकाक्षरोक्था यथा—

श्रीः ॥ 1 ॥ **1.** [1]अक्षरम् ॥

गुःऽ श्रीः ॥ १ ॥ [2]चतुर्थपादात्पद्यपूर्तिः ।

श्रीरिति । यत्र प्रतिपादमेको गुरुस्तत् श्रीच्छन्दः । उदाहरणम् , श्रीशः शास्ताम् ।

द्व्यक्षरात्युक्था यथा—

स्त्री ॥ 2 ॥ **2.** अक्षरे ॥

गौ स्त्री ॥ २ ॥

द्व्यक्षरेति । गौ स्त्रीति । यत्र प्रतिपादं गुरुद्वयं स्यात् तत् स्त्रीच्छन्दः । गोपस्त्रीभिः कृष्णो रेमे ॥ २ ॥

त्र्यक्षरा मध्यमा यथा—

नारी ॥ 3 ॥ **3.** अक्षराणि ॥

मो नारी ॥ ३ ॥

त्र्यक्षरेति । मो नारीति । यत्र प्रतिपादं मगणस्तन्नारीच्छन्दः । गोपानां नारीभिः श्लिष्टोऽव्यात् कृष्णो वः ॥ ३ ॥

---

1. अत्र सर्वत्र लक्षणेषु सुखबोधाय प्रतिपादं नियतानां लक्षणवाक्यात् लब्धानामक्षराणां संख्यापि निर्दिष्टा वर्तते ॥

2. सर्वत्र समवृत्तेषु एकैकस्मिन्नेव पादे (श्लोकचतुर्थभागे) तत्तल्लक्षणानां पूर्णत्वात्तथा तत्तद्वृत्तलक्षणवाक्योदितसंख्याकाक्षरसहिततत्तल्लक्षणविशिष्टैश्चतुर्भिरेव पादैः पद्यस्य तत्तच्छ्लोकस्य पूर्तिर्दृष्टेत्यर्थः ॥ वृत्तलक्षणलक्ष्यभागाश्चत्वार इति भावः ।

मृगी ॥ 4 ॥ 3. अक्षराणि ॥

रो मृगी ॥ ४ ॥

रो मृगीति । यत्र प्रतिपादं रगणस्तन्मृगीच्छन्दः । सा मृगीलोचना राधिका व्याहरत् ॥ ४ ॥

चतुरक्षरा प्रतिष्ठा यथा—

कन्या ॥ 5 ॥ 4. अक्षराणि ॥

ग्मौ चेत्कन्या ॥ ५ ॥

चतुरक्षरेति । ग्मौ चेत्कन्येति । गुरुर्मगणश्चेत्कन्याच्छन्दः । कृष्णो यस्यां चेतश्चक्रे सेयं भानोः कन्या धन्या ॥ ५ ॥

सती ॥ 6 ॥ 4. अक्षराणि ॥

नगि सती ॥ ६ ॥

नगि सतीति । यत्र प्रतिपादं नगणगुरू स्यातां तत्सती च्छन्दः । मधुरिपो तव वचः पिबति सा किल सती । एवमग्रेऽप्युदाहरणानि कल्प्यानि ॥ ६ ॥

पञ्चाक्षरा सुप्रतिष्ठा यथा—

पङ्क्तिः ॥ 7 ॥ 5. अक्षराणि ॥

भ्गौ गिति पङ्क्तिः ॥ ७ ॥

पञ्चाक्षरेति । भ्गौ गीति । भगणो गुरुद्वयं चेत् पङ्क्तिच्छन्दः ॥ ७ ॥

प्रिया ॥ 8 ॥ 5. अक्षराणि ॥

सलगैः प्रिया ॥ ८ ॥

सलगैरिति । यत्र सगणलघुगुरवः स्युस्तत् प्रियाच्छन्दः ॥ ८ ॥

षडक्षरा गायत्री यथा—

तनुमध्या ॥ 9 ॥ 6. अक्षराणि ॥

त्यौ चेत्तनुमध्या ॥ ९ ॥

षडक्षरेति । त्यौ चेदिति । तगणयगणौ यत्र प्रतिपादं स्यातां, तत्तनुमध्याच्छन्दः ॥ ९ ॥

शशिवदना ॥ 10 ॥ 6. अक्षराणि ॥

शशिवदना न्यौ ॥ १० ॥

शशीति । यत्र नगणयगणौ स्यातां, तत् शशिवदनाच्छन्दः ॥ १० ॥

सोमराजी ॥ 11 ॥ 6. अक्षराणि ॥

द्विया सोमराजी ॥ ११ ॥

द्वियेति । यत्र यगणद्वयं, तत् सोमराजीच्छन्दः ॥ ११ ॥

वसुमती ॥ 12 ॥ 6. अक्षराणि ॥

त्सौ चेद्वसुमती ॥ १२ ॥

त्सौ चेदिति । यत्र तगणसगणौ स्यातां, तद्वसुमतीच्छन्दः ॥ १२ ॥

मधुमती ॥ 13 ॥ 7. अक्षराणि ॥

सप्ताक्षरोष्णिग्यथा—

ननगि मधुमती ॥ १३ ॥

सप्ताक्षरेति । ननगीति । नगणौ गुरुश्चेन्मधुमतीच्छन्दः ॥ १३ ॥

कुमारललिता ॥ 14 ॥ 7. अक्षराणि ॥

कुमारललिता ज्सौग् ॥ १४ ॥

कुमारेति । जगणसगणगुरवश्चेत् कुमारललिता च्छन्दः ॥ १४ ॥

मदलेखा ॥ 15 ॥ 7. अक्षराणि ॥

म्सौ गः स्यान्मदलेखा ॥ १५ ॥

म्सौ ग इति । मगणसगणगुरवश्चेत् मदलेखाच्छन्दः ॥ १५ ॥

चूडामणिः ॥ 16 ॥ 7. अक्षराणि ॥

चूडामणिस्तभगाः ॥ १६ ॥

चूडेति । तगणभगणगुरवश्चेच्चूडामणिच्छन्दः ॥ १६ ॥

हंसमाला ॥ 17 ॥ 7. अक्षराणि ॥

सरगा हंसमाला ॥ १७ ॥

सरगा इति । सगणरगणगुरवश्चेत् हंसमालाच्छन्दः ॥ १७ ॥

चित्रपदा ॥ 18 ॥ 8. अक्षराणि ॥

अष्टाक्षरानुष्टुप् यथा—

चित्रपदा यदि भौ गौ ॥ १८ ॥

अष्टाक्षरेति । चित्रेति । यत्र भगणौ गुरू च स्यातां, तच्चित्रपदाच्छन्दः ॥ १८ ॥

विद्युन्माला ॥ 19 ॥ 8. अक्षराणि ॥

मो मो गो गो विद्युन्माला ॥ १९ ॥

मोम इति । यत्र मगणौ गुरू च स्यातां, तद्विद्युन्मालाच्छन्दः ॥ १९ ॥

माणवकम् ॥ 20 ॥ 8. अक्षराणि ॥

भात् तलगा माणवकम् ॥ २० ॥

भात्तेति । भगणतगणलघुगुरवश्चेन्माणवकच्छन्दः ॥ २० ॥

हंसरुतम् ॥ 21 ॥ 8. अक्षराणि ॥

म्नौ गौ हंसरुतमेतत् ॥ २१ ॥

म्नौ गाविति । मगणनगणौ गुरू च यत्र स्यातां, तत् हंसरुतच्छन्दः ॥ २१ ॥

समानिका ॥ 22 ॥ 8. अक्षराणि ॥

ग्लौ रजौ समानिका तु ॥ २२ ॥

ग्लाविति । यत्र गुरुलघू रगणजगणौ च स्यातां, तत् समानीच्छन्दः । छन्दोऽनुरोधात् स्वार्थे कः ॥ २२ ॥

प्रमाणिका ॥ 23 ॥ 8. अक्षराणि ॥

प्रमाणिका जरौ लगौ ॥ २३ ॥

प्रमाणिकेति । यत्र जगणरगणौ लघुगुरू च स्यातां, तत् प्रमाणीच्छन्दः ॥ २३ ॥

वितानम् ॥ 24 ॥ 8. अक्षराणि ॥

वितानमाभ्यां यदन्यत् ॥ २४ ॥

वितानमिति । अनुष्टुभि जातौ समानिकाप्रमाणिकाभ्यां यदन्यच्छन्दो दृश्यते तद्वितानसंज्ञम् । यथा—

गोविन्द म(ज्ज)[ब्ज]लोचनं (किं) [कं]दर्पदर्पमोचनम् ।

संसारबन्धनाशनं वन्दे हरादिशासनम् ॥

इत्यादि । अन्ये त्वाहुः—ननु गोविन्दमित्येतन्नाराचकमेवेति नाममात्रेण भेदः । एवं चित्रपदादिकमपि वी[वि]तानं स्यादिति चेत्तत्राह— यदन्यदिति । गुरुलघुक्रमेण समानीपादसमाप्तिः । लघुगुरुक्रमेण प्रमाणीपादसमाप्तिः । विताने तु द्वौ गुरू द्वौ लघू द्वौ गुरू द्वौ लघू [द्वौ लघू द्वौ गुरू द्वौ लघू द्वौ गुरू]—इत्यनेन क्रमेण पादसमाप्तिर्भवेदिति । तत्राद्यस्योदाहरणम्—'कृष्णं भज तृष्णां त्यज' इत्यादि । द्वितीयस्य तु, 'हृदयं यस्य विशालम्, इत्यादि । [1]मूलोदाहरणं तु जगणतगणगुरुलघुरूपम् ॥ २४ ॥

नाराचकम् ॥ 25 ॥ 8. अक्षराणि ॥

नाराचकं तरौ लगौ ॥ २५ ॥

---

1. "वितानमाभ्यां" इत्यादि लक्षणवाक्यम् ।

नाराचकेति । यत्र तगणरगणौ लघुगुरू च स्यातां, तन्नाराचकच्छन्दः ॥ २५ ॥

पद्ममाला ॥ 26 ॥ 8. अक्षराणि ॥

पद्ममाला च रौ द्वौ गौ ॥ २६ ॥

पद्मेति । यत्र रगणद्वयं गुरुद्वयं च स्यात्, तत्पद्ममालाच्छन्दः ॥ २६ ॥

सुचन्द्राभा ॥ 27 ॥ 8. अक्षराणि ॥

सुचन्द्राभा यरौ ग्लौ च ॥ २७ ॥

सुचन्द्रेति । यत्र यगणरगणौ गुरुलघू च स्यातां, तत् सुचन्द्राभाच्छन्दः ॥ २७ ॥

सुविलासा ॥ 28 ॥ 8. अक्षराणि ॥

सुविलासा सरौ ग्लौ, हि ॥ २८ ॥

सुविलासेति । यत्र सगणरगणौ गुरुलघू च स्यातां, तत् सुविलासाच्छन्दः ॥ २८ ॥

हलमुखी ॥ 29 ॥ 9. अक्षराणि ॥

नवाक्षरा बृहती यथा—

रान्सराविह हलमुखी ॥ २९ ॥

नवाक्षरेति । रान्नेति । रगणनगणसगणाश्चेत् हलमुखीच्छन्दः ॥ २९ ॥

भुजगशिशुसृता ॥ 30 ॥ 9. अक्षराणि ॥

भुजगशिशुसृता नौ मः ॥ ३० ॥

भृतेति केचित् ।

भुजगेति । यत्र नगणद्वयं मगणश्च स्यात्, तद्भुजगशिशुसृताच्छन्दः ॥ ३० ॥

उपजातिः ॥ **42** ॥ **11.** अक्षराणि ॥

अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ
पादौ यदीयावुपजातयस्ताः ।
इत्थं किलान्यास्वपि मिश्रितासु
स्मरन्ति जातिष्विदमेव नाम ॥ ४२ ॥

अनन्तरेति । यदीयौ पादौ अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ इन्द्रवज्रोपेन्द्रवज्रालक्षणयुक्तौ स्यातां, ता उपजातयो भवेयुः, भेदान्तरोपलक्षणमेतत् । इत्थमन्यासु च जातिषु प्रागुक्तास्वतः परं वक्ष्यमाणासु च मिलितासूपजातयो भवन्ति । जगत्यां यथा वंशस्थविलेन्द्रवंशयोर्योगिता बोध्या ॥ ४२ ॥

उपस्थिता ॥ 43 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

त्जौ ज्गौ गुरुणेयमुपस्थिता स्यात् ॥ ४३ ॥

त्जाविति । तगणो जगणद्वयं गुरुद्वयं च यत्र स्यात्तदुपस्थिताच्छन्दः ॥ ४३ ॥

सुमुखी ॥ 44 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

नजजलगैर्गदिता सुमुखी ॥ ४४ ॥

नजेति । नगणो जगणद्वयं लघुगुरू च यदि स्युस्तदा सुमुखीच्छन्दः ॥ ४४ ॥

शालिनी ॥ 45 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

मात्तौ गौ चेच्छालिनी वेदलोकैः ॥ ४५ ॥

मात्ताविति । शालिनीच्छन्दसि मगणस्तगणद्वयं गुरुद्वयं च भवति । चतुर्भिः सप्तभिश्च यतिरित्यर्थः ॥ ४५ ॥

दोधकम् ॥ 46 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

दोधकमिच्छति भत्रितयाद्गौ ॥ ४६ ॥

दोधकमिति । भगणत्रयं गुरुद्वयं च यत्र स्यात्तत् दोधकच्छन्दः ॥ ४६ ॥

वातोर्मी ॥ 47 ॥ 11. अक्षराणि ॥

वातोर्मीयं गदिता म्भौ तगौ गः ॥ ४७ ॥

वातोर्मीति । मगणभगणतगणा गुरू च यत्र स्युस्तद्वातोर्मीच्छन्दः ॥ ४७ ॥

भ्रमरविलसिता ॥ 48 ॥ 11. अक्षराणि ॥

मो गो नौ गो भ्रमरविलसिता ॥ ४८ ॥

मो ग इति । यत्र मगुरू नगणद्वयं गुरुश्च संति, तद्भ्रमरविलसिताच्छन्दः ॥ ४८ ॥

रथोद्धता ॥ 49 ॥ 11. अक्षराणि ॥

रात्परैर्नरलगै रथोद्धता ॥ ४९ ॥

रात्परैरिति । रगणनगणरगणलघुगुरुभी रथोद्धताच्छन्दः ॥ ४९ ॥

स्वागता ॥ 50 ॥ 11. अक्षराणि ॥

स्वागता रनभगैर्गुरुणा च ॥ ५० ॥

स्वागतेति । रगणनगणभगणा गुरू च यत्र स्युस्तत्र स्वागताच्छन्दः ॥ ५० ॥

वृत्ता ॥ 51 ॥ 11. अक्षराणि ॥

ननसगुगुरुरचिता वृत्ता ॥ ५१ ॥

ननसेति । यत्र नगणद्वयं सगणो गुरुद्वयं च स्यात्तत् वृत्ताच्छन्दः ॥ ५१ ॥

भद्रिका ॥ 52 ॥ 11. अक्षराणि ॥

ननरलगुरुभिस्तु भद्रिका ॥ ५२ ॥

ननेति । यत्र नगणद्वयं रगणो लघुगुरू च भवन्ति, तद्भद्रिकाच्छन्दः ॥ ५२ ॥

श्येनी ॥ 53 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

श्येन्युदीरिता रजौ रलौ गुरुः ॥ ५३ ॥

श्येनीति । रगणजगणौ रगणलघुगुरवश्च यत्र स्युस्तत् श्येनीच्छन्दः ॥ ५३ ॥

उपस्थितम् ॥ 54 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

उपस्थितमिदं ज्सौ ताद्गकारौ ॥ ५४ ॥

उपस्थितमिति । यत्र जगणसगणतगणा गुरुद्वयं च भवन्ति, तदुपस्थितच्छन्दः ॥ ५४ ॥

श्रीः ॥ 55 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

पञ्चरसैः श्रीर्भतनगुगाश्चेत् ॥ ५५ ॥

पञ्चेति । भगणतगणनगणा गुरुद्वयं च यदि स्युर्यदा पञ्चभिः षड्भिश्च यतिः स्यात्तदा श्रीच्छन्दः ॥ ५५ ॥

शिखण्डितम् ॥ 56 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

शिखण्डितमिदं ज्सौ ताद्गुरू षट् ॥ ५६ ॥

शिखण्डितमिति । जगणसगणौ तगणगुरुद्वये च यत्र स्यातां, तच्छिखण्डितच्छन्दः । षड्भिर्यतिः ॥ ५६ ॥

अनुकूला ॥ 57 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

स्यादनुकूला भतनगुगाश्चेत् ।

इयं मौक्तिकमालेति [1]केचित् ॥ ५७ ॥

स्यादिति । भगणतगणनगणा गुरुयुगलं च यत्र स्यात्तदनुकूलाच्छन्दः ॥ ५७ ॥

---

1. केचिदिति । वृत्तरत्नाकरकर्त्रादयः । अत्र वृत्तरत्नाकरे च एकलक्षणं वृत्तद्वयं "श्रीरिति अनुकूलेति" च वर्णितम् । छन्दोमञ्जर्यां तु अनुकूला परं वर्णिता ।

मोटनकम् ॥ 58 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

स्यान्मोटनकं तजजाश्च लगौ ॥ ५८ ॥

स्यान्मोटेति । यत्र तगणो जगणद्वयं लघुगुरू च भवन्ति, तन्मोट(क)[नक]च्छन्दः ॥ ५८ ॥

सान्द्रपदम् ॥ 59 ॥ **11.** अक्षराणि ॥

सान्द्रपदं भ्तौ नगुलघुभिश्च ॥ ५९ ॥

सान्द्रपदमिति । यत्र भगणतगणनगणा गुरुर्लघू च भवन्ति, तत्सान्द्रपदच्छन्दः ॥ ५९ ॥

चन्द्रवर्त्म ॥ 60 ॥ **12.** अक्षराणि ॥

द्वादशाक्षरा जगती यथा—

चन्द्रवर्त्म निगदन्ति रनभसैः ॥ ६० ॥

द्वादशाक्षरेति । **चन्द्रेति** । रगणनगणभगणसगणैश्चन्द्रवर्त्मच्छन्दः ॥ ६० ॥

वंशस्थविलम् ॥ 61 ॥ **12.** अक्षराणि ॥

वदन्ति वंशस्थविलं जतौ जरौ ॥ ६१ ॥

वंशस्तनितमित्यन्ये ।

वदन्तीति । यत्र जगणतगणौ जगणरगणौ च स्यातां, तद्वंशस्थविलच्छन्दः ॥ ६१ ॥

इन्द्रवंशा ॥ 62 ॥ **12.** अक्षराणि ॥

तच्चेन्द्रवंशा प्रथमाक्षरे गुरौ ॥ ६२ ॥

[1]**तच्चेति** । तगणौ जगणरगणौ च यत्र स्यातां, तदिन्द्रवंशाच्छन्दः ॥ ६२ ॥

---

1. तच्चेतीति । तच्च तदेव वंशस्थविलमेव इन्द्रवंशा भवति, प्रथमाक्षरे गुरौ गुरुभूते सति । तथा च वंशस्थविले जगणस्यादित्वात् प्रथमाक्षरं लघुभूतं, मध्यगुरुत्वात् जगणस्य ।

जलोद्धतगतिः ॥ 63 ॥ 12. अक्षराणि ॥

रसैर्जसजसा जलोद्धतगतिः ॥ ६३ ॥

रसैरिति । यत्र जगणसगणौ द्विः स्यातां यतिश्च षड्भिस्तज्जलोद्धतगतिच्छन्दः ॥ ६३ ॥

तोटकम् ॥ 64 ॥ 12. अक्षराणि ॥

इह तोटकमम्बुधिसैर्गदितम् ॥ ६४ ॥

इहेति । चतुर्भिस्सगणैस्तोटकच्छन्दः ॥ ६४ ॥

द्रुतविलंबितम् ॥ 65 ॥ 12. अक्षराणि ॥

द्रुतविलम्बितमाह नभौ भरौ ॥ ६५ ॥

द्रुतेति । नगणभगणौ भगणरगणौ च यदि स्यातां, तर्हि द्रुतविलम्बितच्छन्दः ॥ ६५ ॥

पुटः ॥ 66 ॥ 12. अक्षराणि ॥

वसुयुगविरतिर्नौ म्यौ पुटोऽयम् ॥ ६६ ॥

वसुयुगेति । नगणौ मगणयगणौ च यदि स्यातां, अष्टाभिश्चतुर्भिश्च [विर]तिस्तदा पुटच्छन्दः ॥ ६६ ॥

मौक्तिकदाम ॥ 67 ॥ 12. अक्षराणि ॥

चतुर्जगणैर्वद मौक्तिकदाम ॥ ६७ ॥

चतुरिति । चतुर्भिर्जगणैर्मौक्तिकदामच्छन्दः ॥ ६७ ॥

अत्र प्रथमस्याप्यक्षरस्य गुरुत्वे द्वितीयस्यापि गुरुत्वात् अन्त्यलघुर्गणः प्रथमो भवति । स च तगण एव । ततश्च तगणः प्रथम इन्द्रवंशायां भवति । इतरत् वंशस्थविलगणजातं तगणजगण रगणत्रयं चात्र भवति । अतस्तगणद्वयं चात्रादौ भवति । अतस्तगणद्वयं जगणरगणाविति फलितम् - तदाह • तगणाविति ।

स्रग्विणी ॥ 68 ॥ 12. अक्षराणि ॥

कीर्तितैषा चतूरेफिका स्रग्विणी ॥ ६८ ॥

कीर्तितेति । चतुर्भी रगणैः स्रग्विणीच्छन्दः ॥ ६८ ॥

वैश्वदेवी ॥ 69 ॥ 12. अक्षराणि ॥

बाणाश्वैश्छिन्ना वैश्वदेवी ममौ यौ ॥ ६९ ॥

बाणेति । यत्र मगणौ यगणौ च स्यातां, पञ्चभिस्सप्तभिश्च यतिरपि भवेत्, तद्वैश्वदेवीच्छन्दः ॥ ६९ ॥

प्रमिताक्षरा ॥ 70 ॥ 12. अक्षराणि ॥

प्रमिताक्षरा सजससैर्गदिता ॥ ७० ॥

प्रमितेति । यत्र सगणजगणौ सगणद्वयं च भवन्ति, तत्प्रमिताक्षराच्छन्दः ॥ ७० ॥

मन्दाकिनी ॥ 71 ॥ 12. अक्षराणि ।

ननररघटिता तु मन्दाकिनी ॥ ७१ ॥

प्रमुदितवदनेति केचित् ।

ननरेति । नगणद्वयेन रगणद्वयेन मन्दाकिनीच्छन्दः ॥ ७१ ॥

कुसुमविचित्रा ॥ 72 ॥ 12. अक्षराणि ॥

नयसहितौ न्यौ कुसुमविचित्रा ॥ ७२ ॥

नयेति । यत्र नगणयगणौ द्विः स्यातां, तत् कुसुमविचित्राच्छन्दः ॥ ७२ ॥

तामरसम् ॥ 73 ॥ 12. अक्षराणि ॥

इह वद तामरसं नजजा यः ॥ ७३ ॥

इह वदेति । यत्र नगणो जगणद्वयं यगणश्च स्यात्तत्तामरसच्छन्दः ॥ ७३ ॥

मालती ॥ 74 ॥ 12. अक्षराणि ॥

भवति नजावथ मालती जरौ ॥ ७४ ॥

यमुनेति केचित् ।

भवतीति । नगणजगणौ जगणरगणौ च यत्र स्यातां, तदा मालती-च्छन्दः ॥ ७४ ॥

भुजङ्गप्रयातम् ॥ 75 ॥ 12. अक्षराणि ॥

भुजङ्गप्रयातं भवेद्यैश्चतुर्भिः ॥ ७५ ॥

[**भुजङ्गेति ।** चतुर्भिर्यगणैः भुजङ्गप्रयातं छन्दः] ॥ ७५ ॥

प्रियंवदा ॥ 76 ॥ 12. अक्षराणि ॥

इह भवेन्नभजरैः प्रियंवदा ॥ ७६ ॥

इह भवेदिति । नगणभगणौ जगणरगणौ च यदि स्यातां, तर्हि प्रियंवदा-च्छन्दः ॥ ७६ ॥

मणिमाला ॥ 77 ॥ 12. अक्षराणि ॥

त्यौ त्यौ मणिमाला छिन्ना गुहवक्त्रैः ॥ ७७ ॥

त्यौ त्याविति । यत्र तगणयगणौ द्विः स्यातां, यतिश्च षड्भिस्तन्मणि-मालाच्छन्दः ॥ ७७ ॥

पुष्पविचित्रा ॥ 78 ॥ 12. अक्षराणि ॥

त्यौ त्याविति निर्दिष्टा पुष्पविचित्रा ॥ ७८ ॥

त्यौ त्याविति । मणिमालैव यतेरभावे पुष्प**विच्छिन्ना**च्छन्दः ॥ ७८ ॥

विभावरी ॥ 79 ॥ 12. अक्षराणि ॥

विभावरी तु सा जरौ जरौ यतः ।

पञ्चचामरमित्यन्ये ॥ ७९ ॥

विभावरीति । यत्र जगणरगणौ द्विः पठितौ, तद्विभावरीच्छन्दः ॥ ७९ ॥

ललिता ॥ 80 ॥ 12. अक्षराणि ॥

धीरैरभाणि ललिता तभौ जरौ ॥ ८० ॥

धीरैरिति । यत्र तगणभगणौ जगणरगणौ च स्यातां, तल्ललिताच्छन्दः ॥ ८० ॥

उज्ज्वला ॥ 81 ॥ 12. अक्षराणि ॥

ननभररचिता कथितोज्ज्वला ॥ ८१ ॥

ननभेति । नगणद्वयेन भगणरगणाभ्यां च [उज्ज्वला] छन्दः ॥ ८१ ॥

जलधरमाला ॥ 82 ॥ 12. अक्षराणि ॥

अब्ध्यङ्गैः स्याज्जलधरमाला म्भस्माः ॥ ८२ ॥

अब्ध्यङ्गैरिति । मगणभगणौ सगणमगणौ च यदि स्यातां, चतुर्भिरष्टभिश्च यतिस्तदा जलधरमालाच्छन्दः ॥ ८२ ॥

नवमालिनी ॥ 83 ॥ 12. अक्षराणि ॥

भुवि नवमालिनी नजभयैः स्यात् ॥ ८३ ॥

भुवीति । नगणजगणाभ्यां भगणयगणाभ्यां च नवमालिनीच्छन्दः ॥ ८३ ॥

प्रभा ॥ 84 ॥ 12. अक्षराणि ॥

स्वरशरविरतिर्ननौ रौ प्रभा ॥ ८४ ॥

स्वरेति । नगणद्वयं रगणद्वयं च यत्र स्यात्सप्तभिः पञ्चभिश्च यतिस्तत्प्रभाच्छन्दः ॥ ८४ ॥

प्रहर्षिणी ॥ 85 ॥ 13. अक्षराणि ॥

त्रयोदशाक्षरातिजगती यथा—

(आ····भि) [त्र्याशाभिः] मनजरगाः प्रहर्षिणीयम् ॥ ८५ ॥

त्रयोदशाक्षरेति । (आस्तीभिरिति) । [त्र्याशाभिरिति] । मगणनगणौ जगणरगणौ गुरुश्च यत्र भवन्ति, त्रिभिः दशभिश्च यतिस्तत्प्रहर्षिणीच्छन्दः ॥ ८५ ॥

क्षमा ॥ 86 ॥ 13. अक्षराणि

तुरगरसयतिर्नौ ततौ गः क्षमा ॥ ८६ ॥

तुरगेति । नगणद्वयं तगणद्वयं गुरुश्च यत्र स्यात्सप्तभिः षड्भिश्च यतिस्तत क्षमाच्छन्दः ॥ ८६ ॥

रुचिरा ॥ 87 ॥ 13. अक्षराणि ॥

जभौ सजौ गिति रुचिरा चतुर्ग्रहैः ॥ ८७ ॥

जभाविति । जगणभगणौ सगणजगणौ गुरुश्च यत्र स्युश्चतुर्भिर्नवभिश्च यतिस्तद्रुचिराच्छन्दः ॥ ८७ ॥

चण्डी ॥ 88 ॥ 13. अक्षराणि ॥

प्रभवति ननससगैरिह चण्डी ॥ ८८ ॥

प्रभवतीति । नगणद्वयं सगणद्वयं गुरुश्च यदि स्यात्तदा चण्डीच्छन्दः ॥ ८८ ॥

मत्तमयूरम् ॥ 89 ॥ 13. अक्षराणि ॥

वेदै रन्ध्रैर्म्तौ यसगा मत्तमयूरम् ॥ ८९ ॥

वेदैरिति । मगणतगणौ यगणसगणौ गुरुश्चैते यत्र स्युश्चतुर्भिर्नवभिश्च यतिस्तन्मत्तमयूरच्छन्दः ॥ ८९ ॥

गौरी ॥ 90 ॥ 13. अक्षराणि ॥

भवति भुवि ननसरैर्गेन गौरी ॥ ९० ॥

भवति भुवीति । नगणद्वयं सगणरगणौ गुरुश्चैते यत्र स्युस्तद्गौरीच्छन्दः ॥ ९० ॥

कुटिलगतिः ॥ 91 ॥ 13. अक्षराणि ॥

कुटिलगतिर्नजौ सप्तषड्भिस्त्मौ गः ॥ ९१ ॥

= ||| |S| SS| SSS S =[1]

कुटिलेति । यत्र नगणजगणौ तगणमगणौ गुरुश्च भवन्ति, सप्तभिः षड्भिश्च यतिस्तत्कुटिलगतिच्छन्दः ॥ ९१ ॥

उपस्थितम् ॥ 92 ॥ 13. अक्षराणि ॥

उपस्थितमिदं ज्सौ त्सौ सगुरुकौ चेत् ॥ ९२ ॥

उपस्थितेति । यत्र जगणसगणौ तगणसगणौ गुरुश्च भवन्ति, तदुपस्थितं छन्दः ॥ ९२ ॥

मञ्जुभाषिणी ॥ 93 ॥ 13. अक्षराणि ॥

सजसा जगौ च यदि मञ्जुभाषिणी ॥ ९३ ॥

इयं सुमंगलेति, प्रबोधितेति, सुनन्दिनीति, चान्यत्र ।

सजसा इति । यत्र सगणजगणौ द्विःपठितौ गुरुश्चैकस्तन्मञ्जुभाषिणीच्छन्दः ॥ ९३ ॥

सन्धिवर्षिणी ॥ 94 ॥ 13. अक्षराणि ॥

जतौ सजौ गो भवति सन्धिवर्षिणी ॥ ९४ ॥

जताविति । जगणतगणौ सगणजगणौ गुरुश्च यत्र स्यात्तत् सन्धिवर्षिणीच्छन्दः ॥ ९४ ॥

चन्द्रिका ॥ 95 ॥ 13. अक्षराणि ॥

ननततगुरुभिश्चन्द्रिका सप्तभिः ॥ ९५ ॥

उत्पलिनीति केचित ।

---

1. अत्र वृत्ते वक्रर्जुभ्यां रेखाभ्यामपि गणा निर्दिश्यन्ते ।

ननततेति । नगणयोस्तगणयोश्च युगलेन गुरुणा चन्द्रिकाच्छन्दः । सप्तभिः षड्भिश्च तस्मिन् यतिरित्यर्थः ॥ ९५ ॥

नन्दिनी ॥ 96 ॥ 13. अक्षराणि ॥

इह नन्दिनी सजससैर्गुरुयुक्तैः ॥ ९६ ॥

कलहंसः, कुटिलः, सिंहनादश्चेत्यन्ये ।

इहेति । सगणजगणौ सगणद्वयं गुरुश्चैते यत्र स्युस्तन्नन्दिनीच्छन्दः ॥ ९६ ॥

मृगेन्द्रमुखम् ॥ 97 ॥ 13. अक्षराणि ॥

भवति मृगेन्द्रमुखं नजौ जरौ गः ॥ ९७ ॥

भवतीति । नगणजगणौ जगणरगणौ गुरुश्च यदि स्यातां, तर्हि मृगेन्द्रमुखच्छन्दः ॥ ९७ ॥

असंबाधा ॥ 98 ॥ 14. अक्षराणि ॥

चतुर्दशाक्षरा शक्करी यथा—

मो गो गो नौ मः शरनवभिरसम्बाधा ॥ ९८ ॥

चतुर्दशाक्षरेति । मो ग इति । मगणो गुरुद्वयं नगणद्वयं मगणश्च यत्र स्यात्पञ्चभिर्नवभिश्च विश्रामस्तदसम्बाधाच्छन्दः ॥ ९८ ॥

अपराजिता ॥ 99 ॥ 14. अक्षराणि ॥

ननरसलघुगैः स्वरैरपराजिता ॥ ९९ ॥

ननरसेति । नगणौ रगणसगणौ लघुगुरू च यदि भवेतां, यतिश्च सप्तभिस्तह्यपराजिताच्छन्दः ॥ ९९ ॥

वसन्ततिलका ॥ 100 ॥ 14. अक्षराणि ॥

ज्ञेया वसन्ततिलका तभजा जगौ गः ॥ १०० ॥

इयमुद्धर्षिणीति, सिंहोद्धतेति, मधुमाधवीति च क्वचित् ।

ज्ञेयेति । तगणो भगणो जगणयुगलं गुरुयुगलं यत्र स्यात्तद्वसन्ततिलकाच्छन्दः । केचित्तत्क्लीबमाहुः ॥ १०० ॥

प्रहरणकलिका ॥ 101 ॥ 14. अक्षराणि ॥

ननभनलगिति प्रहरणकलिका ॥ १०१ ॥

ननभनेति । नगणद्वयं भगणनगणौ लघुगुरू चैते यत्र स्युस्तत् प्रहरणकलिकाच्छन्दः ॥ १०१ ॥

वासन्ती ॥ 102 ॥ 14. अक्षराणि ॥

मस्तो नो मो गौ यदि गदिता वासन्तीयम् ॥ १०२ ॥

मस्त इति । मगणसगणौ नगणमगणौ गुरू च यत्र स्यातां, तद्वासन्तीच्छन्दः ॥ १०२ ॥

लोला ॥ 103 ॥ 14. अक्षराणि ॥

द्विस्सप्तच्छिदि लोला म्सौ म्भौ गौ चरणे चेत् ॥ १०३ ॥

द्विस्सप्तेति । मगणसगणौ मगणभगणौ गुरू च यत्र स्यातां, सप्तभिः सप्तभिश्च विच्छेदस्तल्लोलाच्छन्दः ॥ १०३ ॥

इन्दुवदना ॥ 104 ॥ 14. अक्षराणि ॥

इन्दुवदना भजसनैः सगुरुयुग्मैः ॥ १०४ ॥

इन्द्विति । यत्र भगणजगणसगणनगणाः स्युर्गुरुयुग्मं च, तदिन्दुवदनाच्छन्दः ॥ १०४ ॥

नान्दीमुखी ॥ 105 ॥ 14. अक्षराणि ॥

स्वरभिदि यदि नौ तौ च नान्दीमुखी गौ ॥ १०५ ॥

वसन्तोऽयमित्यन्ये ।

स्वरेति । यत्र नगणयोस्तगणयोश्च युगलं गुरुयुगं च स्यात्, सप्तभिर्यतिस्तत् नान्दीमुखीच्छन्दः ॥ १०५ ॥

वसुधा ॥ 106 ॥ 14. अक्षराणि ॥

सजसा य्लगाश्च वसुधा सपञ्चग्रहैः ॥ १०६ ॥

सजसा इति । यत्र सगणजगणौ सगणयगणौ लघुगुरू च स्यातां, तद्वसुधाच्छन्दः ॥ १०६ ॥

कुटिलम् ॥ 107 ॥ 14. अक्षराणि ॥

युगदिग्भिः कुटिलमिति मतं स्भौ न्यौ गौ ॥ १०७ ॥

युगेति । सगणभगणौ नगणयगणौ गुरू च स्यातां, चतुर्भिर्दिग्भिश्च यतिर्भवेत्, तत् कुटिलच्छन्दः ॥ १०७ ॥

शशिकला ॥ 108 ॥ 15. अक्षराणि ॥

पञ्चदशाक्षरातिशकरी यथा—

द्विहतहयलघुरथ गिति शशिकला ॥ १०८ ॥

पञ्चदशाक्षरेति । द्विहतेति । चतुर्दशलघवो गुरुश्चैको यत्र स्युस्तच्छशिकलाच्छन्दः ॥ १०८ ॥

स्रक् ॥ 109 ॥ 15. अक्षराणि ॥

स्रगिह भवति रसनवकयतिरियम् ॥ १०९ ॥

स्रगिति । षड्भिर्नवभिश्च यतिश्चेद्भवति, तर्हि शशिकलैव स्रक्छन्दः ॥१०९॥

गुणमणिनिकरः ॥ 110 ॥ 15. अक्षराणि ॥

वसुमुनियतिरिह गुणमणिनिकरः ॥ ११० ॥

वसुमुनीति । अष्टभिस्सप्तभिश्च यतिस्तर्हि गुणमणिनिकरोऽपि सैव भवति ॥ ११० ॥

मालिनी ॥ 111 ॥ 16. अक्षराणि ॥

ननमयययुतेयं मालिनी भोगिलोकैः ॥ १११ ॥

ननमयेति । नगणद्वयेन मगणेन यगणद्वयेन च मालिनीच्छन्दः । अष्टभिस्सप्तभिश्च यतिरित्यर्थः ॥ १११ ॥

प्रभद्रकम् ॥ 112 ॥ 15. अक्षराणि ॥

भवति नजौ भजौ रसहितौ प्रभद्रकम् ॥ ११२ ॥
सुकेशरमित्यन्ये ।

भवतीति । नगणजगणभगणजगणरगणैः प्रभद्रकच्छन्दः ॥ ११२ ॥

एला । ११३ ॥ 15. अक्षराणि ॥

सजना नयौ शरदशकविरतिरेला ॥ ११३ ॥

सजना इति । यत्र सगणजगणौ नगणद्वय यगणश्चैते भवन्ति, तदेलाच्छन्दः । पञ्चभिर्दशभिश्च तस्मिन् यतिर्भवेत् ॥ ११३ ॥

लीलाखेलः ॥ 114 ॥ 15. अक्षराणि ॥

एकन्यूनौ विद्युन्मालापादौ चेल्लीलाखेलः ॥ ११४ ॥

एकन्यूनाविति । [1]पञ्चदशभिर्गुरुभिर्लीलाखेलच्छन्दः ॥ ११४ ॥

विपिनतिलकम् । 115 ॥ 15. अक्षराणि ॥

विपिनतिलकं नसनरेफयुग्मैर्भवेत् ॥ ११५ ॥

विपिनेति । नगणसगणाभ्यां नगणेन रगणयुग्मेन च विपिनतिलकच्छन्दः ॥ ११५ ॥

चन्द्रलेखा ॥ 116 ॥ 15. अक्षराणि ॥

म्रौ मो यौ चेद्भवेतां सप्ताष्टकैश्चन्द्रलेखा ॥ ११६ ॥

म्रौ म इति । मगणरगणमगणयगणयुगलैश्चन्द्रलेखाच्छन्दः । सप्तिरष्टभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ ११६ ॥

---

1. गुर्वष्टकयुक्तच्छन्दसो विद्युन्मालायाः पादद्वयस्य षोडशगुरुकत्वात् तत्रैके न्यूने शिष्टाः पञ्चदश गुरवः, तदाह—पञ्चदशभिरिति ।

तूणकम् ॥ **117** ॥ **15. अक्षराणि** ॥

तूणकं समानिकापदद्वयं विनान्तिमम् ॥ ११७ ॥

तूणकमिति । गुरुलघुरगणजगणैर्गुरुलघुरगणलघुगुरुमिश्रैत् (तूणकं) छन्दः ॥ ११७ ॥

चित्रा चित्रम् वा ॥ **118** ॥ **15. अक्षराणि** ॥

चित्रा नामच्छन्दश्चित्रं च त्रयो मा यकारौ ॥ ११८ ॥

चित्रेति । यत्र मगणत्रयं यगणद्वयं च स्यात्तच्चित्राच्छन्दः, चित्रं च तदेव कथ्यते ॥ ११८ ॥

मृदङ्गकम् ॥ 119 ॥ **15. अक्षराणि** ॥

छन्दो भवेत्तभजजै रयुतैर्मृदङ्गकम् ॥ ११९ ॥

छन्दो भवेदिति । तगणभगणाभ्यां जगणयुगेन रगणेन च [1]मृदङ्ग-च्छन्दः ॥ ११९ ॥

चन्द्रकान्ताभिधा ॥ 120 ॥ **15. अक्षराणि** ॥

चन्द्रकान्ताभिधा रौ म्यौ यो विरामे स्वराष्टौ ॥ १२० ॥

चन्द्रेति । रगणद्वयेन मगणेन यगणद्वयेन च चन्द्रकान्ताभिधाच्छन्दः । [सप्तभिरष्टभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः] ॥ १२० ॥

वृषभः ॥ 121 ॥ **15. अक्षराणि** ॥

भवतः सजौ ससयुतौ वृषभस्ततो यः ॥ १२१ ॥

भवत इति । सगणजगणाभ्यां सगणद्वयेन यगणेन च वृषभच्छन्दः ॥ १२१ ॥

---

1. अत्रापि छन्दोऽनुरोधात् स्वार्थे कः ।

चित्रसंज्ञम् ॥ 122 ॥ 16. अक्षराणि ॥

अथ षोडशाक्षराष्टिर्यथा—

चित्रसंज्ञमीरितं समानिकापदद्वयं तु ॥ १२२ ॥

षोडशाक्षरेति । चित्रेति । गुरुलघुरगणजगणा यत्र द्विःपठितास्तच्चित्रसंज्ञं छन्दः ॥ १२२ ॥

पञ्चचामरम् ॥ 123 ॥ 16. अक्षराणि ॥

प्रमाणिकापदद्वयं वदन्ति पञ्चचामरम् ॥ १२३ ॥

प्रमाणिकेति । जगणरगणलघुगुरवो यत्र द्विःपठ्यन्ते, तत् पञ्चचामर-[1]च्छन्दो द्वितीयम् ॥ १२३ ॥

ऋषभगजविलसितम् ॥ 124 ॥ 16. अक्षराणि ॥

भ्रत्रिनगैः [2]स्वरात्खमृषभगजविलसितम् ॥ १२४ ॥

गजतुरगविलसितमित्यन्ये ।

भ्रत्रीति । भगणरगणाभ्यां नगणत्रिकेण गुरुणा च ऋषभगजविलसित-च्छन्दः । [3]स्वरात् सप्तमवर्णात् यतिर्भवति । १२४ ॥

---

1. छन्दो द्वितीयमिति । अत्र कौस्तुभे षोडशाक्षराष्टिभेद एव पञ्चचामरं छन्द एकमेवोक्तम् । छन्दोमञ्जर्यामपि तथैव । वृत्तरत्नाकरे तु जगतीभेदेषु द्वादशाक्षरं "जरौ जरौ वदति पञ्चचामर" मित्येकमुक्तम् । द्वितीयं, तस्य नारायणभट्टीयटीकायां अष्टिभेदेषु षोडशाक्षरं "जरौ जरौ ततो जगौ च पञ्चचामरं वदेत्" इति कौस्तुभोक्तलक्षणसहितमेव पञ्चचामरमुक्तम् । तृतीयं तु तस्यामेव एकोनविंशाक्षरमतिधृतिभेदेषु "नयुगलल्गुरुनिरन्तरं सदा स पञ्चचामरः" ॥ इति किञ्चिदुक्तम् । अत्र द्वितीयमिति वदतो व्याख्यातुः पञ्चचामरद्वयं पञ्चचामरत्रयं वाभिमतं स्यात् । वस्तुतो जगतीच्छन्दसि "विभावरी तु सा जरौ जरौ यतः" पञ्चचामरमित्यन्ये" इति कौस्तुभकारस्य वचनात् तत् प्रथमं पञ्चचामरम्, अत्रोच्यमानं "प्रमाणिका .... पञ्चचामरम्" इत्येतत् द्वितीयमिति व्याख्याताभिप्रैतीति भाति ।

2. स्वरात् खमिति । स्वरात् सप्तमवर्णात् खं शून्यता वर्णविच्छेदः, तेन द्योत्यो यतिर्भवतीत्यर्थः ।

3. स्वराणां सप्तसंख्याकत्वात् स्वरशब्देन सप्तमवर्णो लक्ष्यत इति तदाह-स्वरादिति ।

चकिता ॥ 125 ॥ **16.** अक्षराणि ॥

भात्समतनगैरष्टच्छेदे स्यादिह चकिता ॥ १२५ ॥

भात्सेति । भगणसगणमगणैस्तगणनगणगुरुभिश्च चकिताच्छन्दः, । [अष्टभिश्च छेदो भवति] । छेदो यतिरित्यर्थः ॥ १२५ ॥

मदनललिता ॥ 126 ॥ 16. अक्षराणि ॥

म्भौ नो म्नौ गो मदनललिता वेदैः षड्तुभिः ॥ १२६ ॥

म्भौ न इति । मगणभगणनगणैर्मगणनगणगुरुभिर्मदनललिताच्छन्दः । चतुर्भिः षड्भिः षड्भिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १२६ ॥

मणिकल्पलता ॥ 127 ॥ 16. अक्षराणि ॥

नजरभभेन गेन च स्यान्मणिकल्पलता ॥ १२७ ॥

नजरभेति । नगणजगणरगणैर्भगणद्वयेन गुरुणा च मणिकल्पलता-च्छन्दः ॥ १२७ ॥

प्रवरललितम् ॥ 128 ॥ 16. अक्षराणि ॥

यमौ नः स्तौ गश्चेत्प्रवरललितं नाम वृत्तम् ॥ १२८ ॥

यमौ न इति । यगणमगणनगणैः सगणतगणगुरुभिश्च प्रवरललित-च्छन्दः ॥ १२८ ॥

वाणिनी ॥ 129 ॥ 16. अक्षराणि ॥

नजभजरैः सदा भवति वाणिनी गयुक्तैः ॥ १२९ ॥

नजभेति । नगणजगणाभ्यां भगणजगणाभ्यां रगणगुरुभ्यां च वाणिनी-च्छन्दः ॥ १२९ ॥

अचलधृतिः ॥ 130 ॥ 16. अक्षराणि ॥

द्विगुणितवसुलघुभिरचलधृतिरिह ॥ १३० ॥

द्विगुणितेति । यत्र षोडश लघवः स्युस्तदचलधृतिच्छन्दः ॥ १३० ॥

यतिः ॥ 131 ॥ **16.** अक्षराणि ॥

पञ्चभकारकृता(श्च)[श्च]यतिर्यतिरन्तगुरुः ॥ १३१ ॥

पञ्चभेति । यत्र पञ्च भगणा गुरुश्च स्युस्तद्यतिच्छन्दः । सप्तभिर्यतिश्च ॥१३१ ॥

गरुडरुतम् ॥ 132 ॥ **16.** अक्षराणि ॥

गरुडरुतं नजोभजतगा यदा स्युस्तदा ॥ १३२ ॥

गरुडेति । नगणजगणौ भगणजगणौ तगणगुरू च यत्र स्यातां, तद्गरुडरुतच्छन्दः ॥ १३२ ॥

शिखरिणी ॥ 133 ॥ **17.** अक्षराणि ॥

सप्तदशाक्षरात्यष्टिर्यथा—

रसै रुद्रैश्छिन्ना यमनसभला गः शिखरिणी ॥ १३३ ॥

[यत्र यगणमगणौ नगणसगणभगणा लघुगुरू च स्युस्तत् शिखरिणीच्छन्दः । षड्भिः एका]दशभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १३३ ॥

वंशपत्रपतितम् ॥ 134 ॥ **17.** अक्षराणि ॥

दिङ्मुनि वंशपत्रपतितं भरनभनलगैः ॥ १३४ ॥
वंशदलमित्यन्ये ।

दिङ्मुनीति । भगणरगणनगणभगणैर्नगणलघुगुरुभिश्च वंशपत्रपतितच्छन्दः । दशभिः सप्तभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः । दिङ्मुनीति लुप्तविभक्तिको निर्देशः । ॥ १३४ ॥

नर्दटकम् ॥ 135 ॥ **17.** अक्षराणि ॥

यदि भवतो नजौ भजजला गुरु नर्दटकम् ॥ १३५ ॥

यदीति । नगणजगणभगणा जगणद्वयं लघुगुरू च यत्र स्युस्तन्नर्दटकच्छन्दः । नर्कुटकमित्यन्ये ॥ १३५ ॥

कोकिलकः ॥ 136 ॥ 17. अक्षराणि ॥

हयऋतुसागरैर्यतियुतं वद कोकिलकम् ॥ १३६ ॥

हयेति । सप्तभिः षड्भिश्चतुर्भिर्यतिश्चेत्तदा नर्दटकमेव कोकिलकं वद कथय[1](व)[ब]त कोकिलकमित्यन्ये ॥ १३६ ॥

पृथ्वी ॥ 137 ॥ 17. अक्षराणि ॥

जसौ जसयला वसुग्रहयतिस्तु पृथ्वी गुरुः ॥ १३७ ॥

जसाविति । यत्र जगणसगणौ द्विःपठितौ यगणलघुगुरवश्च ततः स्युस्तत्पृथ्वीच्छन्दः । अष्टभिर्नवभिश्च यतिरित्यर्थः ॥ १३७ ॥

मन्दाक्रान्ता ॥ [2]138 ॥ 17. अक्षराणि ॥

मन्दाक्रान्ताम्बुधिरसहयैर्मो भनौ तौ गयुग्मम् ॥ १३८ ॥

मन्देति । यत्र मगणभगणनगणास्तगणयुगं गुरुयुगं च स्युस्तन्मन्दाक्रान्ता-च्छन्दः । चतुर्भिः षड्भिः सप्तभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १३८ ॥

हारिणी ॥ 141 ॥ 17. अक्षराणि ॥

वेदर्त्वश्वैर्मभनमयला गश्चेत्तदा हारिणी ॥ १४१ ॥

वेदेति । यत्र मगणभगणनगणमगणयगणा लघुगुरू च भवन्ति, चतुर्भिः षड्भिः सप्तभिश्च यतिस्तत् हारिणीच्छन्दः ॥ १४१ ॥

---

1. "यदि कोकिलक" मिति छन्दोमञ्जर्यां पाठः ।

2. अत्र 138 तमात् अनन्तरं 139, 140 संख्ये उल्लंघ्य 141 तमसंख्याकं वृत्त-मुक्तम् । एतद्ग्रन्थोक्तच्छन्दस्संख्यानिर्वाहाय त्यक्तयोः पूरणाय चात्रानुक्तयोः, इतरत्र छन्दस्सूत्र-छन्दोविचिति छन्दोमञ्जरीवृत्तरत्नाकरादिषूक्तस्य हरिणीवृत्तस्य नसमरसलगयुक्तस्य 139 तमत्वेन, पूर्वोक्तेषु सर्वेष्वनुक्तस्य छन्दोमञ्जरीमात्रोक्तस्य भाराक्रान्तावृत्तस्य च मभनरसलगयुतस्य 140 तमत्वेन च योजनं समीचीनमिति भाति ॥

समदविलासिनी ॥ 142 ॥ 17. अक्षराणि ॥

समदविलासिनी नजभजैर्भ्लैर्गैरिनशरैः ॥ १४२ ॥

समदेति । [यत्र]नगणजगणभगणजगणा भगणलघुगुरवश्च भवन्ति, द्वादशभिः पञ्चभिश्च यतिस्तत्समदविलासिनीच्छन्दः ॥ १४२ ॥

द्रुता ॥ 143 ॥ 17. अक्षराणि ॥

ससजा भजगा गुरुर्द्रुता भुवि दशाश्वभिन्ना ॥ १४३ ॥

ससेति । यत्र सगणद्वयं जगणभगणजगणा गुरू चैते भवन्ति, तत् द्रुताच्छन्दः । दशभिः सप्तभिश्च तत्र यतिः ॥ १४३ ॥

कुसुमितलतावेल्लिता ॥ 144 ॥ 18. अक्षराणि ॥

अथाष्टादशाक्षरा धृतिर्यथा—

स्याद्भूतर्त्वश्वैः कुसुमितलतावेल्लिता म्तौ नयौ यौ ॥ १४४ ॥

अष्टादशाक्षरेति । स्याद्भूतेति । यत्र मगणतगणनगणा यगणत्रयं च स्युस्तत् कुसुमितलतावेल्लिताच्छन्दः । पञ्चभिः षड्भिः सप्तभिश्च यत्र विच्छेदः स्यादित्यर्थः ॥ १४४ ॥

नन्दनम् ॥ 145 ॥ 18. अक्षराणि ॥

नजभजरास्तु रेफसहिताः शिवैर्हयैर्नन्दनम् ॥ १४५ ॥

नजभेति । नगणजगणभगणा जगणो रगणद्वयं च यदि भवन्ति, एकादशभिस्सप्तभिश्च यतिस्तदा नन्दनं छन्दः ॥ १४५ ॥

नाराचम् ॥ 146 ॥ 18. अक्षराणि ॥

इह ननरचतुष्कसृष्टं तु नाराचमाचक्षते ॥ १४६ ॥

इह नेति । नगणयुगलेन रगणचतुष्केन च नाराचच्छन्दः ॥ १४६ ॥

[नागच]लता ॥ 147 ॥ 18. अक्षराणि ॥

दशवसुविरतिर्ननौ रैश्चतुर्भिर्युतौ चेल्लता ॥ १४७ ॥

दशेति । [यदि नगणद्वयं रगणचतुष्टयं] दशभिरष्टभिश्च यतिः क (ल्पते) [ल्प्यते तदा] नाराचलताच्छन्दः ॥ १४७ ॥

[नाराच]तारका ॥ 148 ॥ 18. अक्षराणि ॥

त्र्यधिकदशयतिर्ननौ रौ भवेतां ररौ तारका ॥ १४८ ॥

त्र्यधिकेति । [यत्र नगणौ द्वौ रगणाश्चत्वारस्सन्ति,] त्रयोदशभिर्यतिः कल्पते [तत्] नाराचतारकाच्छन्द इत्यर्थः ॥ १४८ ॥

शार्दूलललिता ॥ 149 ॥ 18. अक्षराणि ॥

मः सो जः सतसा दिनेशऋतुभिः शार्दूलललिता ॥ १४९ ॥

मः सो ज इति । मगणसगणजगणाः सगणतगणसगणाश्च यत्र भवन्ति, द्वादशभिः षड्भिश्च यत्र विश्रामस्तत् शार्दूलललिताच्छन्दः ॥ १४९ ॥

चित्रलेखा ॥ 150 ॥ 18. अक्षराणि ॥

म्भौ न्यौ यौ चेद्युग[हय]मुनिभिः स्यात्तदा चित्रलेखा ॥ १५० ॥

म्भौ न्याविति । यत्र मगणभगणनगणा यगणत्रयं च भवन्ति, चतुर्भिः सप्तभिः सप्तभिश्च यतिस्तच्चित्रलेखाच्छन्दः ॥ १५० ॥

हरकून्तनम् ॥ 151 ॥ 18. अक्षराणि ॥

सौं जयौ भरसंयुतावृतुबाणाश्वैर्हरकून्तनम् ॥ १५१ ॥

सौं जेति । यत्र रगणसगणौ जगणयगणौ भगणरगणौ च स्यातां, षड्भिः पञ्चभिः सप्तभिश्च यतिस्तत् हरकून्तनच्छन्दः ॥ १५१ ॥

मेघविस्फूर्जिता ॥ 152 ॥ 19. अक्षराणि ॥

ऊनविंशत्यक्षरातिधृतिर्यथा—

रसर्त्वश्वैर्म्यौ न्सौ ररगु(स)[रु]युतौ मेघविस्फूर्जिता स्यात् ॥ १५२ ॥

ऊनविंशत्यक्षरेति । रसर्त्वश्वैरिति । यगणमगणौ नगणसगणौ रगणद्वयं गुरुश्चैते यत्र स्युः, षड्भिः षड्भिः सप्तभिश्च यतिस्तन्मेघविस्फूर्जिताच्छन्दः ॥ १५२ ॥

छाया ॥ 153 ॥ 19 अक्षराणि ॥

भवेत्सैव च्छाया तयुगगयुता स्याद्द्वादशान्ते यदा ॥ १५३ ॥

भवेदिति । यत्र यगणमगणौ नगणसगणौ तगणद्वयं गुरुश्चैते स्युस्तच्छाया-च्छन्दः, [द्वादशेऽक्षरेऽन्ते च यतिरित्यर्थः] ॥ १५३ ॥

शार्दूलविक्रीडितम् ॥ 154 ॥ 19 अक्षराणि ॥

सूर्याश्वैर्यदि मस्सजौ सततगाः शार्दूलविक्रीडितम् ॥ १५४ ॥

सूर्येति । यत्र मगणसगणौ जगणसगणौ तगणद्वयं गुरुश्चैते स्युर्द्वादशभि-स्सप्तभिश्च यतिस्तच्छार्दूलविक्रीडितच्छन्दः ॥ १५४ ॥

सुरसा ॥ 155 ॥ 19 अक्षराणि ॥

म्रौ भ्नौ यो नो गुरुश्चेत्स्वरमुनिकरणैराह सुरसाम् ॥ १५५ ॥

म्रौ भ्नाविति । यत्र मगणरगणौ भगणनगणौ यगणनगणगुरवश्चैते भवन्ति, सप्तभिः सप्तभिः पञ्चभिश्च यतिस्तत्सुरसाच्छन्दः ॥ १५५ ॥

फुल्लदाम ॥ 156 ॥ 19 अक्षराणि ॥

मो गौ नौ तौ गौ शरहयतुरगैः फुल्लदाम प्रसिद्धम् ॥ १५६ ॥

मो गाविति । मगणो गुरुद्वयं नगणद्वयं तगणद्वयं पुनर्गुरुद्वयं च यत्र स्यात्पञ्चभिस्सप्तभिस्सप्तभिश्च यतिस्तत्फुल्लदामच्छन्दः ॥ १५६ ॥

वल्लकी ॥ 157 ॥ 19 अक्षराणि ॥

र्भौ जतौ तस्तगुरुकौ यदा दिग्ग्रहच्छेदभाग्वल्लकी ॥ १५७ ॥

र्भौ जेति । रगणभगणजगणास्तगणत्रयं गुरुश्च यत्र भवन्ति, दशभिर्नव-भिश्च यतिस्तद्वल्लकीच्छन्दः ॥ १५७ ॥

सुवदना ॥ 158 ॥ 20 अक्षराणि ॥

विंशत्यक्षरा कृतिर्यथा—

ज्ञेया सप्ताश्वषड्भिर्मरभनयभला गश्चेत्सुवदना ॥ १५८ ॥

विंशत्यक्षरेति । ज्ञेयेति । यत्र मगणरगणभगणनगणयगणभगणा लघुगुरू च भवन्ति, तत्सुवदनाच्छन्दः । सप्तभिः सप्तभिः षड्भिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १५८ ॥

गीतिका ॥ 159 ॥ 20 अक्षराणि ॥

सजजा भरौ सलगा यदा गदिता तदा किल गीतिका ॥ १५९ ॥

सजजा इति । सगणो जगणद्वयं भगणरगणौ सगणलघुगुरवश्चैते यत्र भवन्ति, तद्गीतिकाच्छन्दः ॥ १५९ ॥

वृत्तम् ॥ 160 ॥ 20 अक्षराणि ॥

[त्री रजौ गलौ भवेदिहेदृशेन लक्षणेन वृत्तनाम[1]] ॥ १६० ॥

त्रीरजाविति । यत्र रगणजगणौ त्रिरुक्तौ गुरुलघू च स्यातां, तद्वृत्तच्छन्दः ॥ १६० ॥

शोभा ॥ 161 ॥ 20 अक्षराणि ॥

रसाश्वाश्वैः शोभा यमननततगा गश्च विद्भिर्निरुक्ता ॥ १६१ ॥

रसाश्वेति । यत्र यगणमगणौ नगणद्वयं तगणद्वयं गुरुद्वयं चैते भवन्ति, षड्भिः सप्तभिः सप्तभिश्च यतिः स्यात्तत् शोभाच्छन्दः ॥ १६१ ॥

स्रग्धरा ॥ 162 ॥ 21 अक्षराणि ॥

एकविंशत्यक्षरा प्रकृतिर्यथा—

म्रभ्नैर्यानां त्रयेण त्रिमुनियतियुता स्रग्धरा कीर्तितेयम् ॥ १६२ ॥

---

1. अत्र लक्षणवाक्यं न लिखितम् । विच्छिन्नमिव । भाष्यमनुसृत्य वृत्तरत्नाकरप्रकाशितं लक्षणवाक्यमिह लिखितम् ॥

म्रभ्नैरिति । मगणरगणभगणनगणैस्त्रिभिर्यगणैश्च स्रग्धराच्छन्दः । तत्र सप्तकत्रयेण यतिस्स्यात् ॥ १६२ ॥

सरसी ॥ 163 ॥ 21 अक्षराणि ॥

नजभजजा जरौ यदि तदा गदिता सरसी कवीश्वरैः ॥ १६३ ॥

सिद्धिरिति सिन्धुकमिति च क्वचित् ।

नजभजेति । नगणजगणभगणास्त्रयो जगणा रगणश्च यत्र स्युस्तत्सरसीच्छन्दः ॥ १६३ ॥

हंसी ॥ 164 ॥ 22 अक्षराणि ॥

द्वाविंशत्यक्षराऽऽकृतिर्यथा—

मौ गौ नाश्चत्वारो गौ वसुभुवनयतिरिह भवति हंसी ॥ १६४ ॥

द्वाविंशत्यक्षरेति । मौ गाविति । यत्र मगणद्वयं गुरुद्वयं नगणचतुष्टयं पुनर्गुरुद्वयं च स्यात्, अष्टभिश्चतुर्दशभिश्च यतिस्तत् हंसीच्छन्दः ॥ १६४ ॥

भद्रकम् ॥ 165 ॥ 22 अक्षराणि ॥

भ्रनरना रनावथ गुरुर्दिगर्कविरमं हि भद्रकमिदम् ॥ १६५ ॥

भ्रनेति । यत्र नगणस्ततो रगणनगणौ त्रिःपठितौ गुरुश्चैकस्तद्भद्रकं छन्दः । दशभिर्द्वादशभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १६५ ॥

मदिरा ॥ 166 ॥ 22 अक्षराणि ॥

सप्तभकारयुगेकगुरुर्गदितेयमुदारतरा मदिरा ॥ १६६ ॥

सप्तभेति । सप्तभिर्भगणैर्गुरुणा च मदिराच्छन्दः ॥ १६६ ॥

महास्रग्धरा ॥ 167 ॥ 22 अक्षराणि ॥

सजताः ससौ ररौ गः फणितुरङ्गहयैः स्यान्महास्रग्धराख्या ॥१६७॥

सजता इति । सगणजगणतगणैः सगणद्वयेन रगणद्वयेन गुरुणा च महास्रग्धराच्छन्दः । अष्टभिः सप्तभिः सप्तभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १६७ ॥

लालित्यम् ॥ 168 ॥ 22 अक्षराणि ॥

लालित्यं भुजगेन्द्रेण भाषितमेतच्च मसरस्भजनगवः ॥ १६८ ॥

लालित्यमिति । मगणसगणरगणसगणा भगणजगणनगणगुरवश्च यदि भवन्ति, तर्हि लालित्यच्छन्दः ॥ १६८ ॥

अद्रितनया ॥ 169 ॥ 23 अक्षराणि ॥

त्रयोविंशत्यक्षरा विकृतिर्यथा—

नजभजभा जभौ लघुगुरू बुधैर्निगदितेयमद्रितनया ॥ १६९ ॥

त्रयोविंशत्यक्षरेति । नजेति । यत्र नगणजगणभगणा जगणभगणौ जगणभगणलघुगुरवश्च भवन्ति, तदद्रितनयाच्छन्दः ॥ १६९ ॥

[1]**अश्वललितम्** ॥ 170 ॥ 23 अक्षराणि ॥

यदिह नजौ भजौ भ्जभलगास्तदश्वललितं हरार्कयतियुक् ॥ १७० ॥

यदिहेति । नगणजगणभगणा जगणभगणौ जगणभगणलघुगुरवश्च यत्र स्युस्तदश्वललितच्छन्दः । एकादशभिर्द्वादशभिश्च यतिरित्यर्थः ॥ १७० ॥

मत्ताक्रीडा ॥ 171 ॥ 23 अक्षराणि ॥

मत्ताक्रीडा मौ त्नौ नौ न्लौ गिति
भवति वसुशरदशयतियुतम् ॥ १७१ ॥

मत्तेति । यत्र मगणद्वयं तगणो नगणचतुष्टयं लघुर्गुरुश्च भवति, तन्मत्ताक्रीडाच्छन्दः । अष्टभिः पञ्चभिः दशभिश्च यत्र यतिरित्यर्थः ॥ १७१ ॥

---

1. अद्रितनयैव एकादशभिर्द्वादशभिर्यतिश्चेत् अश्वललितम् । यतेरभावे त्वद्रितनयेति भाति ।

तन्वी ॥ 172 ॥ 24 अक्षराणि ॥

चतुर्विंशत्यक्षरा संस्कृतिर्यथा—

भूतमुनीनैर्यतिरिह भतनाः स्भौ
भनयाश्च यदि भवति तन्वी ॥ १७२ ॥

चतुर्विंशत्यक्षरेति । भूतमुनीति । यत्र भगणतगणनगणाः सगणो भगणद्वयं नगणयगणौ चैते भवन्ति, पञ्चभिस्सप्तभिर्द्वादशभिश्च यतिः स्यात्, तत् तन्वीच्छन्दः ॥ १७२ ॥

क्रौञ्चपदा ॥ 173 ॥ 25 अक्षराणि ॥

पञ्चविंशत्यक्षराभिकृतिर्यथा—

क्रौञ्चपदा भ्मौ स्भौ ननना न्गा-
विषुशरवसुमुनिविरतिरिह भवेत् ॥ १७३ ॥

पञ्चविंशत्यक्षरेति । क्रौञ्चेति । यत्र भगणमगणौ सगणभगणौ चत्वारो नगणा गुरुश्चैते स्युः, पञ्चभिः पञ्चभिः अष्टभिः सप्तभिश्च यतिस्तत् क्रौञ्चपदा-च्छन्दः ॥ १७३ ॥

भुजङ्गविजृम्भितम् ॥ 174 ॥ 26 अक्षराणि ॥

षड्विंशत्यक्षरोत्कृतिर्यथा—

वस्वीशाश्वच्छेदोपेतं ममतनयुगनरसलगैर्भुजङ्गविजृम्भितम् ॥ १७४ ॥

षड्विंशत्यक्षरेति । वस्वीशेति । यत्र मगणद्वयं तगणो नगणत्रयं रगण-सगणौ लघुगुरू चैते भवन्ति, तद्भुजङ्गविजृम्भितं छन्दः । अष्टभिरेकादशभिः सप्तभिश्च तत्र यतिरित्यर्थः ॥ १७४ ॥

अपवाहाख्यम् ॥ 175 ॥ 26 अक्षराणि ॥

मो नाः षट् सगुगिति यदि नवरस
रसशरयतियुतमपवाहाख्यम् ॥ १७५ ॥

॥ एतानि पञ्चसप्तत्यधिकशतच्छन्दांसि [उक्थादीनि] ॥

मो ना इति । यत्र मगणो नगणषट्कं सगणो गुरुयुग्मं च भवति, तदपवाहाख्यं छन्दः । नवभिः षड्भिः षड्भिः पञ्चभिश्च तत्र यतिः ॥ १७५ ॥

चण्डवृष्टिप्रपातः ॥ 176 ॥ 27 अक्षराणि ॥

अथ दण्डकाः—

यदिह नयुगलं ततस्सप्तरेफा-
स्तदा चण्डवृष्टिप्रपातो भवेद्दण्डकः ॥ १ ॥ १७६ ॥

अथ दण्डका व्याख्यायन्ते—**यदिहेति ।** नगणद्वयेन रगणसप्तकेन च चण्डवृष्टिप्रपातो नाम दण्डकः ॥ १७६ ॥

अर्णः ॥ 177 ॥ २ ॥ 30 अक्षराणि ॥

अर्णवः ॥ 178 ॥ ३ ॥ 33 अक्षराणि ॥

व्यालः ॥ 179 ॥ ४ ॥ 36 अक्षराणि ॥

जीमूतः ॥ 180 ॥ ५ ॥ 39 अक्षराणि ॥

लीलाकरः ॥ 181 ॥ ६ ॥ 42 अक्षराणि ॥

उद्दामः ॥ 182 ॥ ७ ॥ 45 अक्षराणि ॥

शङ्खः ॥ 183 ॥ ८ ॥ 48 अक्षराणि ॥

प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णव-
व्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादयः ॥ १ ॥ १७७–१८३ ॥

प्रतिचरणेति । नद्वयरेफसप्तकान्तमेकैकरेफवृद्धौ सत्यां क्रमादर्णादिनामानः सप्त दण्डका भवन्तीत्यर्थः । आदिपदात्पञ्चदशभी रेफैः रवंजो नाम दण्डकः । एकोनसहस्राक्षरो यावत्पादो भवेत्, तावद्यथेष्टकल्पिताभिधाना दण्डका भवन्ति । अभिधानकल्पना चेयं - आराम - संग्राह - सुलास - वैकुण्ठ - सोत्कण्ठ-संसार-कासारेत्याद्या । यदुक्तं—"एकोनसहस्राक्षरपर्यन्ता दण्डकाः प्रायः प्रोक्ताः ।

वर्णत्रिकगणवृद्धया नद्वितया महामतिमि''रिति ॥ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ॥ १७७-१८३ ॥

प्रचितकः ॥ 184 ॥ 27 अक्षराणि ॥

प्रचितकसमभिधो धीरधीभिः स्मृतो
दण्डको नद्वयाद्रुत्तरैः सप्तभिर्यैः ॥ ९ ॥ १८४ ॥

प्रचितकेति । नगणद्वयेन यगणसप्तकेन च प्रचितकाख्यो दण्डक इत्यर्थः ॥ ९ ॥ १८४ ॥

एवं नियतवर्णपादान् दण्डकानुक्त्वाथानियतवर्णपादांस्तानाह—**यत्र दृश्यत इत्यादिभिः** ॥ ॥

अशोकपुष्पमञ्जरी ॥ 185 ॥ 28 अक्षराणि ॥

यत्र दृश्यते गुरोः परो लघुः क्रमात्स
कथ्यते बुधैरशोकपुष्पमञ्जरीति ॥ १० ॥ १८५ ॥

क्रमेण गुरुलघ्वोर्यादृच्छिके निवेशेऽशोकपुष्पमञ्जरी नाम दण्डक इत्यर्थः ॥ १० ॥ १८५ ॥

कुसुमस्तबकम् ॥ 186 ॥ 27 अक्षराणि ॥

सगणः सकलः खलु यत्र भवेत्
तमिह प्रवदन्ति बुधाः कुसुमस्तबकम् ॥ ११ ॥ १८६ ॥

सगण इति । अनियतैः सगणैः कुसुमस्तबकनामा दण्डक इत्यर्थः ॥ ११ ॥ १८६ ॥

मत्तमातङ्गलीलाकरः ॥ 187 ॥ 27 अक्षराणि ॥

यत्र रेफः परं स्वेच्छया गुम्भितः
स स्मृतो दण्डको मत्तमातङ्गलीलाकरः ॥ १२ ॥ ॥ १८७ ॥

यत्र रेफ इति । अनियतै रगणैर्मत्तमातङ्गलीलाकरो नाम दण्डक इत्यर्थः ॥ १२ ॥ १८७ ॥

[1]**अनङ्गशेखरः** ॥ 188 ॥ 28 अक्षराणि ॥

लघुर्गुरुर्निजेच्छया यदा निवेश्यते
तदैव दण्डको भवत्यनङ्गशेखरः ॥ १३ ॥ १८८ ॥

त्रयोदश दण्डकाः । इत्थं चाष्टाशीत्यधिकशतसङ्ख्यानि समानि ।

इति च्छन्दःकौस्तुभे वर्णच्छन्दसि समवृत्ताख्या द्वितीया प्रभा ॥ २ ॥

लघुरिति । लघुगुर्वोः क्रमादैच्छिके निवेशे सत्यनङ्गशेखराख्यो दण्डक इत्यर्थः ॥ १३ ॥ १८८ ॥

इति श्रीविद्याभूषणविरचिते छन्दःकौस्तुभभाष्ये

समवृत्तव्याख्या द्वितीयप्रभा ॥

उपचित्रम् ॥ 189 ॥ **11** अक्षराणि प्रतिपादम् ॥

अथार्धसममुदाह्रियते—

विषमे यदि सौ सलगा दले,
भौ युजि भाद्गुरुकावुपचित्रम् ॥ १ ॥ १८९ ॥

[2]द्विःपाठात्पद्यपूर्तिः ॥

अथार्धसमवृत्तानि क्रमप्राप्तानि वक्तुमारभते—**अथार्धसममिति ।** विषमे प्रथमे पादे यदि सगणत्रयं लघुगुरू चैते भवन्ति, युजि द्वितीये पादे भगणत्रयं गुरुद्वयं च स्यादिति दले पूर्वार्धे लक्षणं, एतदेव परार्धेऽपि भवेदर्धसमवृत्तप्रस्तावात् । अत उक्तं "द्विः पाठात्पद्यपूर्तिः" इति । एवं सर्वत्र ज्ञेयम् । तदोपचित्रच्छन्दः ॥ १८९ ॥

---

1. अष्टाविंशत्यक्षरपादे दण्डके गुरोः पूर्वं लघोः परञ्च निवेशेऽशोकपुष्पमञ्जरी, लघोः पूर्वं गुरोः परञ्च निवेशेऽनङ्गशेखर इति ज्ञेयम् ।

2. अर्धसमवृत्तेषु लक्षणस्य अर्धे पादद्वयघटितभागे पूर्णव्याप्त्या तादृशलक्षणयुक्तस्यार्धस्य द्विः द्विवारं पाठात् (पादचतुष्टयविशिष्टस्य श्लोकस्यार्धद्वयघटितत्वेन) पद्यस्यश्लोकस्य पूर्तिः । लक्षणघटितभागौ द्वौ वर्तेते इत्यर्थः ।

वेगवती ॥ 190 ॥ 1-3 पादयोः 10 अक्षराणि ॥
2-4 पादयोः 11 अक्षराणि ॥

विषमे प्रथमाक्षरहीनं
दोधकमेव हि वेगवती स्यात् ॥ २ ॥ १९० ॥

विषम इति । विषमे प्रथमे तृतीये च लघुद्वयं भगणद्वयं गुरुद्वयं च भवति, द्वितीये चतुर्थे च भगणत्रयं गुरुद्वयं च स्यात्तदा वेगवतीच्छन्दः ॥ १९० ॥

हरिणप्लुता ॥ 191 ॥ 1-3 पादयोः 11 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 12 अक्षराणि ॥

अयुजि प्रथमेन विवर्जिता
द्रुतविलम्बिततो हरिणप्लुता ॥ ३ ॥ १९१ ॥

अयुजीति । अयुजि प्रथमे तृतीये च लघुद्वयं भगणद्वयं रगणश्च स्यात्, द्वितीये चतुर्थे च नगणो भगणद्वयं रगणश्च स्यात्तर्हि हरिणप्लुताच्छन्दः ॥ १९१ ॥

मालभारिणी ॥ 192 ॥ 1-3 पादयोः 11 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 12 अक्षराणि ॥

विषमे ससजा गगौ समे चेत्
सभराद्यः किल मालभारिणी स्यात् ॥ ४ ॥ १९२ ॥

विषमे ससेति । प्रथमतृतीययोः सगणद्वयं जगणो गुरुद्वयं च स्यात्, द्वितीयचतुर्थयोस्तु सगणभगणौ रगणयगणौ च स्यातां, तर्हि मालभारिणीच्छन्दः ॥ ॥ १९२ ॥

द्रुतमध्या ॥ 193 ॥ 1-3 पादयोः 11 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 12 अक्षराणि ॥

भत्रयमोजगतं गुरुकौ चेत्
युजि च नजौ ज्ययुतौ द्रुतमध्या ॥ ५ ॥ १९३ ॥

भत्रयमिति । भगणत्रयं गुरुयुगलं च यद्योजगतं प्रथमतृतीयपादगं स्यात्, युजि द्वितीये चतुर्थे च पादे नगणो जगणद्वयं यगणश्च भवेत्, तदा द्रुतमध्याच्छन्दः ॥ १९३ ॥

भद्रविराट् ॥ 194 ॥ 1-3 पादयोः 10 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 11 अक्षराणि ॥

ओजे तपरौ जरौ गुरुश्चेत्
म्सौ ज्गौग् भद्रविराट् भवेदनोजे ॥ ६ ॥ १९४ ॥

ओजे तेति । ओजे प्रथमे तृतीये च पादे तगणजगणरगणगुरवः स्युः, अनोजे द्वितीये चतुर्थे च मगणसगणौ जगणो गुरू च स्यातां, तदा भद्रविराट् छन्दः ॥ १९४ ॥

केतुमती ॥ 195 ॥ 1-3 पादयोः 10 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 11 अक्षराणि ॥

विषमे सजौ सगुरुयुक्तौ
केतुमती समे भरनगाद्गः ॥ ७ ॥ १९५ ॥

विषमे सजाविति । प्रथमतृतीययोः सगणजगणौ सगणगुरू च स्याता, द्वितीयचतुर्थयोस्तु भगणरगणनगणा गुरुयुग्मं च स्युस्तदा केतुमतीच्छन्दः ॥ १९५ ॥

आख्यानकी ॥ 196 ॥ प्रतिपादम् 11 अक्षराणि ॥

आख्यानकी तौ जगुरू ग ओजे
जतावनोजे जगरू गुरुश्चेत ॥ ८ ॥ १९६ ॥

आख्यानकीति । प्रथमतृतीययोस्तगणद्वयं जगणो गुरुद्वयं च स्यात्, द्वितीयचतुर्थयोस्तु जगणस्तगणो जगणो गुरुद्वयं च भवति, तदाख्यानकीच्छन्दः ॥
॥ १९६ ॥

विपरीताख्यानकी ॥ 197 ॥ प्रतिपादम् 11 अक्षराणि ॥

जतौ जगौ गौ विषमे समे स्या-
त्तौ ज्गौ ग एषा विपरीतपूर्वा ॥ ९ ॥ १९७ ॥

जताविति । [यदि]प्रथमतृतीययोर्जगणतगणौ जगणो गुरू च स्युः, द्वि(तीय)-तुर्ययोस्तु तगणद्वयं जगणो गुरुयुग्मं च, तदा विपरीताख्यानकीच्छन्दः ॥ १९७ ॥

अपरवक्त्रम् ॥ 198 ॥ 1-3 पादयोः 11 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 12 अक्षराणि ॥

अयुजि ननरला गुरुः समे
यदपरवक्त्रमिदं नजौ जरौ ॥ १० ॥ १९८ ॥

अयुजीति । प्रथमे तृतीये च नगणद्वयं रगणो लघुर्गुरुश्च भवति, द्वितीये चतुर्थे च नगणो जगणद्वयं रगणश्च स्यात्तर्ह्यपरवक्त्रच्छन्दः ॥ १९८ ॥

पुष्पिताग्रा ॥ 199 ॥ 1-3 पादयोः 12 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 13 अक्षराणि ॥

अयुजि नयुगरेफतो यकारो
युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताग्रा ॥ ११ ॥ १९९ ॥

अयुजि नेति । प्रथमे तृतीये च द्वौ नगणौ रगणयगणौ च भवेतां, द्वितीये चतुर्थे नगणो जगणद्वयं रगणो गुरुश्च, तदा पुष्पिताग्राच्छन्दः ॥ १९९ ॥

सुन्दरी ॥ 200 ॥ 1-3 पादयोः 10 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 11 अक्षराणि ॥

अयुजोर्यदि सौ जगौ युजोः
सभरा ल्गौ यदि सुन्दरी मता ॥ १२ ॥ २०० ॥

अयुजोरिति । यदि प्रथमतृतीययोः सगणद्वयं जगणो गुरुश्च स्यात्, द्वितीयचतुर्थयोस्तु सगणभगणरगणा लघुगुरू च भवेयुस्तदा सुन्दरीच्छन्दः ॥ २०० ॥

यवमती ॥ 201 ॥ 1-3 पादयोः 12 अक्षराणि ।
2-4 पादयोः 13 अक्षराणि ॥

स्यादयुग्मके रजौ रजौ समे तु
जरौ जरौ गुरुर्यवात्परा मतीयम् ॥ १३ ॥ २०१ ॥

त्रयोदशार्धसमानि ॥

इति छन्दःकौस्तुभे वर्णच्छन्दस्यर्धसमवृत्ताख्या तृतीया प्रभा ॥ ३ ॥

स्यादिति । अयुग्मके प्रथमे तृतीये च पादे यदि रगणजगणौ द्विःपठितौ स्यातां, समे द्वितीये चतुर्थे च जगणरगणौ द्विरुक्तौ गुरुश्चैकस्तदा यवमतीच्छन्दः ॥ १३ ॥ २०१ ॥

इत्यर्धसमवृत्तव्याख्या तृतीया प्रभा ॥ ३ ॥

अथ [1]विषममुदाह्रियते—

उद्गता ॥ 202 ॥

1 पादे 10 अक्षराणि ।
2 पादे 10 अक्षराणि ।
3 पादे 10 अक्षराणि ।
4 पादे 13 अक्षराणि ।
आहत्य 43 अक्षराणि ॥

प्रथमे सजौ यदि सलौ च
नसजगुरुकाण्यतः परम् ।
यद्यथ भनभगाः स्युरथो
सजसा जगौ च भवतीयमुद्गता ॥ १ ॥ २०२ ॥

"यद्यथ भनजलगाः स्युरथो" इति तृतीये [पादे] क्वचित् [पाठः] ॥

अथ क्रमप्राप्तानि विषमवृत्तानि वक्तुमारभते—**अथ त्रिषममिति ।** विषमवृत्तानि खलु त्रिविधानि भवन्ति, उद्गतापदचतुरूर्ध्वोपस्थितप्रचुपि[त]भेदात् । तेषु-

---

1. विषमवृत्तेषु लक्षणस्य पूर्ण एव श्लोके व्याप्त्या श्लोकस्य पूर्णस्यैव लक्ष्यत्वं, लक्षणयुक्तश्चैक एव भाग इति दिक् ।

द्रुताभेदानाह—**प्रथमे सेति ।** यस्य प्रथमे पादे सगणजगणौ सगणलघू च स्यातां, अतः प्रथमात्परं द्वितीये पादे नगणसगणौ जगणगुरू च स्यातां, अथ द्वितीयानन्तरतृतीये यदि भगणनगणौ भगणगुरू च स्यातां, अथो तृतीयानन्तरं चतुर्थे पादे सगणजगणौ द्विःपठितौ गुरुश्चैकस्तदुद्गताच्छन्दः ॥ १ ॥ २०२ ॥

सौरभकम् ॥ 203 ॥ 1, 2, 3, पादेषु 10 अक्षराणि ।
4, पादे 13 अक्षराणि ।
आहत्य 43 अक्षराणि ॥

त्रयमुद्गतासदृशमेव
पदमिह तृतीयमन्यथा ।
जायते रनभगैर्ग्रथितं
कथयन्ति सौरभकमेतदीदृशम् ॥ २ ॥ २०३ ॥

त्रयमिति । यत्र त्रयं प्रथमद्वितीयचतुर्थात्मकं पादत्रयमुद्गतावदेव स्यात्, तृतीयं पदं रनभगैर्ग्रथितं सदन्यथा जायते तृतीये पादे रगणनगणौ भगणगुरू च स्यातामित्यर्थः, तत सौरभकच्छन्दः ॥ २ ॥ २०३ ॥

ललितम् ॥ 204 ॥ 1-2 पादयोः 10 अक्षराणि ।
3 पादे 12 अक्षराणि ।
4 पादे 13 अक्षराणि ।
आहत्य 45 अक्षराणि ॥

नयुगं सकारयुगलं च
भवति चरणं च तृतीयकम् ।
तदुदितमुरुमतिभिर्ललितं
यदि शेषमस्य सकलं यथोद्गता ॥ ३ ॥ २०४ ॥

इत्युद्गताभेदाः ॥

—:*:—

नयुगमिति । यत्र तृतीये पादे नगणद्वयं सगणद्वयं च स्यात्, अवशिष्ट पादत्रयमुद्गतावद्भवेत्, तदुरुमतिभिर्बुधैर्ललितच्छन्दः प्रोक्तमित्यर्थः ॥ ३ ॥ २०४ ॥

इत्युद्गताप्रकरणं समाप्तम् ॥

—:*:—

पदचतुरूर्ध्वम् ॥ 205 ॥

1 पादे 8 अक्षराणि ।
2 पादे 12 अक्षराणि ।
3 पादे 16 अक्षराणि ।
4 पादे 20 अक्षराणि ।
आहत्य 56 वर्णाः ॥

आद्य[:]पादोऽष्टभिर्वर्णै
स्ततोऽन्ये चतुरक्षरैः क्रमाद्वृद्धाः ।
पादा यस्य द्वितीयाद्या षट्पञ्चाशद्वर्णा यत्र
तदिह विबुधजनैरुक्तं पदचतुरूर्ध्वं नाम वृत्तम् ॥ १ ॥ २०५ ॥

अथ पदचतुरूर्ध्वं छन्दो दर्शयति—**आद्य इति ।** यस्याद्यः पादो वर्णै-रष्टभिर्भवति, तत आद्यादन्ये द्वितीयादयस्त्रयः पादाश्चतुर्भिर्वर्णैः क्रमात् वृद्धा भवन्ति । तत् षट्पञ्चाशद्वर्णात्मकं पदचतुरूर्ध्वं छन्दः स्यादित्यर्थः । एतदुक्तं भवति—यस्य प्रथमः पादोऽष्टवर्णः, द्वितीयो द्वादशवर्णः, तृतीयः षोडशवर्णः, चतुर्थो विंशतिवर्णः, तत्पदचतुरूर्ध्वमिति । पदानि पादाः क्रमेण व्युत्क्रमेण च चतुरूर्ध्वानि चतुर्वर्णवृद्धानि यस्य तदिति विग्रहः । अत्र वर्णा गुरुलघुरूपास्तिलतण्डुलवत् विमिश्रिता बोध्याः ॥ १ ॥ २०५ ॥

अथ तद्भेदानां लक्ष्यनिरपेक्षाणि लक्षणान्याह—

आपीडः ॥ 206 ॥

1 पादे 8 अक्षराणि ।
2 पादे 12 अक्षराणि ।

3 पादे 16 अक्षराणि ।
4 पादे 20 अक्षराणि ।
आहत्य 56 वर्णाः ॥

कलिका ॥ 207 ॥ 1 पादे 12 अक्षराणि ।
2 पादे 8 अक्षराणि ।
3 पादे 16 अक्षराणि ।
4 पादे 20 अक्षराणि ।
आहत्य 56 वर्णाः ॥

लवली ॥ 208 ॥ 1 पादे 12 अक्षराणि ।
2 पादे 16 अक्षराणि ।
3 पादे 8 अक्षराणि ।
4 पादे 20 अक्षराणि ।
आहत्य 56 वर्णाः ॥

अमृतधारा ॥ 209 ॥ 1 पादे 12 अक्षराणि ।
2 पादे 16 अक्षराणि ।
3 पादे 20 अक्षराणि ।
4 पादे 8 अक्षराणि ।
आहत्य 56 वर्णाः ॥

आपीड इदमेवान्त्यौ वर्णौ चेद्भावथादिना ।
क्रमात्पादेन चेत्पादा द्वितीयाद्यास्त्रयस्तदा ॥

कलिका लवली प्रोक्ताऽमृतधारा च सूरिभिः ॥ २–५ ॥

लक्ष्यचतुष्टयमूह्यम् ।

इति पदचतुरूर्ध्वभेदाः ॥

आपीड इति । इदमेव पदचतुरूर्ध्वमापीडः स्यात्, यद्यन्तौ वर्णौ गुरू स्यातामिति । अयमर्थः—पूर्वोक्ते पदचतुरूर्ध्वे छन्दसि चेत्प्रतिपादमन्त्यवर्णद्वयं गुरु स्यादन्ये सर्वे वर्णा लघवः स्युस्तर्हि तदेवापीडच्छन्दः यथा—

विहरति हरिरुच्चै-
व्रजविपिनमनु रसिकराजः ।
य(नु)[दु]दितवरसुरभिमधिकलितमालो
विरचयति बहुविधकुसुम(चपा)[शर]म[यम]हपीडम् ॥ २ ॥ २०६ ॥

अथ चेदष्टवर्णवपुरापीडस्य प्रथमश्चरणो द्वितीयतृतीयचतुर्थेषु त्रिषु चरणेषु क्रमेण स्यात्तर्हि कलिकालवल्यमृतधाराख्यानि क्रमात्त्रीणि छन्दांसि भवन्तीत्यर्थः । अयमत्र निष्कर्षः—यद्यापीडस्य प्रथमद्वितीयौ चरणौ मिथो विपर्यस्तौ स्यातां, तृतीयचतुर्थौ तु यथावस्थितौ, तर्हि कलिकाच्छन्दः । इयं मञ्जरीत्यपरे । यथा—

व्रजविपिनमधिवसति सुभ्रू
रचितकुसुमवेशा ।
सुरहरसुललितमुखरुचिरतिकान्ति-
स्त्वयि परिनिहितमतिरुपधृतकमलकलिकासौ ॥ ३ ॥ २०७ ॥

अथ यद्यापीडस्य प्रथमश्चरणस्तृतीयस्थाने भवति, अन्यत्सर्वं यथावस्थितं, तर्हि लवलीच्छन्दः । अयमत्र क्रमः—प्रथमो द्वादशवर्णः द्वितीयः षोडशवर्ण-स्तृतीयोऽष्टवर्णश्चतुर्थस्तु विंशतिवर्ण इति । यथा—

हरिचरणकमलमधुमत्ता
तदमलमधुरगुणगणगुणन(सी)[शी]ला ।
विरहविधुरचेता
निवसति भवनमधि रुचिसुतुलितव(?)लवली सा ॥ ४ ॥ २०८ ॥

अथ यद्यापीडस्य प्रथमश्चरणश्चतुर्थस्थाने भवति, अन्यत्सर्वं पूर्ववत्, तर्हि अमृतधाराच्छन्दः । अयमत्र क्रमः—प्रथमो द्वादशवर्णः, द्वितीयः षोडशवर्णः, तृतीयो विंशतिवर्णः, चतुर्थस्त्वष्टवर्ण इति । यथा—

सुललिततनुरुचिरतिशीता

मदनमदमुदितहृदयतपनपद्मा ।

प्रियसखि मम मनसि निवसति वरवदनचन्द्रा

सततममृतधारा ॥ ५ ॥ २०९ ॥

उपस्थितप्रचुपितम् ॥ 210 ॥ 1 पादे 14 अक्षराणि ।
2 पादे 13 अक्षराणि ।
3 पादे 9 अक्षराणि ।
4 पादे 15 अक्षराणि ।
आहत्य 51 अक्षराणि ॥

म्सौ ज्भौ गौ प्रथमाङ्घ्रिरीक्ष्यते खलु यस्मिन्

त्रितयं सनजरगास्तथा ननौ सः ।

अथ नननयुतजयं

प्रचुपितमिदमुदितमुपस्थितपूर्वम् ॥ १ ॥ २१० ॥

अथोपस्थितप्रचुपितच्छन्दो दर्शयति— **म्सौ ज्भाविति ।**

यस्मिन् छन्दसि म्सौ ज्भौ गुरू चेति प्रथमाङ्घ्रिरीक्ष्यते, त्रितयं द्वितीयाद्यङ्घ्रित्रयं, सनजरगा इति ननौ स इति नननयुतजयं चेति क्रमात् स्यात्, तदुपस्थितप्रचुपितच्छन्दः । यत्र मगणसगणौ जगणभगणौ गुरू चेति प्रथमः पादः, सगणनगणजगणरगणगुरव इति द्वितीयः, नगणद्वयं सगणश्चेति तृतीयः, नगणत्रयं जगणयगणौ चेति चतुर्थः स्यात्तदित्यर्थः ॥ १ ॥ २१० ॥

वर्धमानम् ॥ 211 ॥ 1 पादे 14 अक्षराणि ।
2 पादे 13 अक्षराणि ।
3 पादे 18 अक्षराणि ।
4 पादे 15 अक्षराणि ।
आहत्य 60 अक्षराणि ॥

वर्धमानं तृतीयं चेन्ननसैर्ननसैरिह ॥ २ ॥ २११ ॥

अथ तद्भेदानाह—**वर्धमान**मिति । इह पूर्वच्छन्दसि तृतीयपादश्चेत् द्विः पठितैर्न[गणनगण]सगणैः कल्पेत, तर्हि तदेव वर्धमानच्छन्दः । यथा—

गोविन्दे यदि ते मनस्तदातिपवित्रं
प्रथितं सपदि यशोऽत्र वर्धमानम् ।
यमिह निगमचयतो निखिलविबुधनिवहाः
परमपुरुषमनुनिगदन्ति भजन्ते ॥ २ ॥ २११ ॥

शुद्धविराडार्षभम् ॥ 212 ॥ 1 पादे 14 अक्षराणि ।
2 पादे 13 अक्षराणि ।
3 पादे 9 अक्षराणि ।
4 पादे 15 अक्षराणि ।
आहत्य 51 वर्णाः ॥

तजरैस्तु शुद्धविराडार्षभं प्रथमे यतिः ॥ ३ ॥ २१२ ॥

यदि तत्रैव पूर्वच्छन्दसि तगणजगणरगणैः तृतीयः कल्पते, तदा तदेव शुद्धविराडार्षभच्छन्दः । उभयत्र प्रथमे पादे यतिविरामः स्यात् । यथा—

विश्वस्मिन् वसतीह यः प्रभुर्महनीयो
यमिमं बहुमितमार्षभं वदन्ति ।
तं शुद्धविराट्परप्रियां
विमलमतिभिरनुगतमाशु भजध्वम् ॥ ३ ॥ २१२ ॥

लक्ष्ययुग्ममूह्यम् ॥

॥ इत्युपस्थितप्रचुपितभेदाः ॥

अनयोरुदाहरणं ग्रन्थगौरवभयान्न कृतमित्याह - **लक्ष्येति** ।

इत्युपस्थितप्रचुपितप्रकरणं व्याख्यातम् ॥

गाथा ॥ 213 ॥ 1 पादे 8 अक्षराणि ।
2 पादे 10 अक्षराणि ।
3 पादे 7 अक्षराणि ।
4 पादे 9 अक्षराणि ।
आहत्य 34 वर्णाः ॥

विषमाक्षरपादं वा, पादैरसमं दशधर्मवत् ।
यच्छन्दो नोक्तमत्र, गाथेति तत्सूरिभिः प्रोक्तम् ॥ १ ॥ २१३ ॥

द्वादश विषमानि ।

इति छन्दःकौस्तुभे वर्णच्छन्दसि विषमवृत्ताख्या चतुर्थी प्रभा ॥ ४ ॥

अथ गाथामाह—**विषमे**ति । विषमान्यक्षराणि येषु तादृशाः पादा यस्मिंस्तद्विषमाक्षरपादं छन्दो गाथा स्यात् । यथा सूत्रमेवैतदष्टदशसप्तनवाक्षरपादं, तथा पादैरसमं विसदृशं त्रिपञ्चषडादिपादमित्यर्थः । तदिदं स्वयमेव दर्शयति [1]**दशधर्मवदिति ।**

'दश धर्मं न जानन्ति धृतराष्ट्र निबोध तान् ।
मत्तः प्रमत्त उन्मत्तः श्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः ।
त्वरमाणश्च भीरुश्चालसः कामी च ते दश ॥'

इति भारते ।

अत्र पादत्रयात्मकं पादषट्कात्मकं वा गाथाच्छन्दः । अन्यदूह्यम् । अपरं यदत्र शास्त्रे छन्दो नोक्तं तत्सर्वं गाथेति सूरिभिर्वृद्धैः प्रोक्तं बोध्यम् । यद्यपि

---

1. "दशधर्मवदिति" दशधर्मशब्दयोगाल्लक्षणया भारतस्था षट्पदा गाथा दशधर्मशब्देनोच्यत इति भावः ॥

शेषच्छन्दसां गाथेत्येकैव संज्ञा कृता, तथापि छन्दश्चूडामण्यादिग्रन्थाद्दोहकप्रकीर्णकादिसंज्ञा बोद्धव्या। ग्रन्थगौरवभयात्ता न विवृताः।

इति श्रीविद्याभूषणविरचिते छन्दःकौस्तुभभाष्ये

विषमवृत्तव्याख्याने चतुर्थी प्रभा ॥ ४ ॥

इदानीं वक्त्रप्रकरणं वक्तुमारभते—

[1]**वक्त्रम्** ॥ 214 ॥ प्रतिपादं 8 अक्षराणि ॥

वक्त्रं नाद्यान्नसौ स्यातामब्धेर्योऽनुष्टुभि ख्यातम् ॥ १ ॥ २१४ ॥

वक्त्रमिति। अनुष्टुभ्यष्टाक्षरायां जातौ पादस्याद्यात् प्रथमाक्षरात् परौ नगणसगणौ न स्याताम्, अन्ये मादयः षड् गणा यथेष्टं स्युः। तथाब्धेश्चतुर्थादक्षरात्परो यगणः स्यात्। एवं चतुर्भिः पादैर्वक्त्रं छन्दः ख्यातं प्रसिद्धम्। अनुष्टुब्भीत्या [2]प्रकरणम्। तेनाष्टमोऽपि वर्णः प्राप्तः ॥ १ ॥ २१४ ॥

पथ्यावक्त्रम् ॥ 215 ॥ 8 अक्षराणि प्रतिपादम् ॥

युजोर्जेन सरिद्भर्तुः पथ्यावक्त्रं प्रकीर्तितम् ॥ २ ॥ २१५ ॥

युजोर्जेनेति। द्वितीयचतुर्थयोः पादयोः सरिद्भर्तुश्चतुर्थादक्षरात् परवर्तिना जगणेन पथ्यावक्त्रं छन्दो भवति। शेषौ पादौ वक्त्रवत्। सर्वेषु पादेष्वाद्यात् नसौ न कार्यौ सामान्येनेति पूर्वोक्तेरपवादाभावात्। एवम(पि) [ग्रि] मेष्वपि व्याख्येयम् ॥ २ ॥ २१५ ॥

विपरीतपथ्यावक्त्रम् ॥ 216 ॥ 8 अक्षराणि पादेषु।

ओजयोर्जेन वारिधेस्तदेव विपरीतादि ॥ ३ ॥ २१६ ॥

---

1. अत्रापि द्विरावृत्त्या श्लोकः पूरयितव्यः।
2. अनुष्टुप्त्वशङ्काव्यावृत्तये छन्दोमञ्जर्यामिव पृथक् प्रकरणम्।

ओजयोर्जेनेति । ओजयोःप्रथमतृतीयपादयोर्विषये वारिधेश्चतुर्थात् अक्षरात्परवर्तिना जगणेन तत्पथ्यावक्त्रं विपरीतादि भवति, विपरीतपथ्यावक्त्रं नाम छन्दः स्यात् । शेषौ पादौ वक्त्रवत् ॥ ३ ॥ २१६ ॥

चपलावक्त्रम् ॥ 217 ॥ पादे पादे 8 अक्षराणि ॥

चपलावक्त्रमयुजोर्नकारश्चेत्पयोराशेः ॥ ४ ॥॥ २१७ ॥

चपलावक्त्रमिति । प्रथमतृतीययोः पादयोर्विषये पयोराशेश्चतुर्थादक्षरात् परश्चेन्नकारस्त्रिलघुर्नगणः स्यात्, तदा चपलावक्त्रं छन्दः । शेषौ पादौ वक्त्रवत् ॥ ४ ॥ २१७ ॥

युग्मविपुला ॥ 218 ॥ प्रतिपादं 8 अक्षराणि ॥

यस्यां लः सप्तमो युग्मे सा युग्मविपुला मता ॥ ५ ॥ २१८ ॥

यस्यां ल इति । यस्यामनुष्टुभि युग्मे द्वितीये चतुर्थे च पादे सप्तमो वर्णो लघुर्भवति, तद्युग्मविपुलाच्छन्दः । शेषौ वक्त्रवत् ॥ ५ ॥ २१८ ॥

विपुला ॥ 219 ॥ 8 अक्षराण्येव सर्वेष्वपि पादेषु ।

अथवा युग्म विपुला सै(व त)[तव]स्याखिलेष्वपि ॥ ६ ॥ २१९ ॥

अथवा युग्मेति । युग्मेति स्वमित्रस्य कवेः संबोधनम्, तेन विपुला छन्द इत्यर्थः । न चेयं पथ्यावक्त्रेण गतार्थेति वाच्यम् । तस्मिन् युक्पादयोश्चतुर्थादक्षराज्जगण आवश्यकः । अस्यां तु तयोस्सप्तमलघुत्वमावश्यकम् । तत्त्वं च [1]तगणादिभिरपि सिध्येदित्यसांकर्यात् । [2]विपुलाभेदेषु आयुक्पादेर्विर्तुयोर्मादि मिर्मगणमप-

---

1. आदिनानगणभगणौ गृह्येते ॥

2. अत्र "विपुलाभेदेषु" इत्यारभ्य "मतेर्लघु" इत्यन्तं वाक्यं न सङ्गच्छते । भावस्त्वयमिति भाति—"विपुलाभेदेषु अयुक्पादयोः चतुर्थादक्षरात् भादयो गणा भविष्यन्ति । पथ्यावक्त्रेतु जगण एवावश्यकः । सैतवस्य मते तु लघुसप्तमैश्चतुर्भिरपि पादैर्विपुलाच्छन्द" इति ॥

दिप्यतिपथ्यावक्त्रे तु जगण एवावश्यकं तत्त्वं च तगणादिभिरपि सिध्येत् मतेर्लघु सप्तमैश्चतुर्भिरपि पादैर्विपुलाछन्दः स्यादित्यर्थः ॥ ६ ॥ २१९ ॥

भविपुला ॥ 220 ॥ 8 अक्षरपादः ॥

अयुजोरित्यापूर्तेरनुवर्त्यम् ।
मेनाब्धितो भाद्विपुला ॥ ७ ॥ २२० ॥

मेनाब्धित इति । अयुजोर्नकारश्चे[1]दित्यस्मादयुजोरित्यनुव(र्ते)[तते] अयुजोः प्रथमतृतीययोः पादयोः अब्धितश्चतुर्थवर्णाद्यदि यगणं बाधित्वा भकारः स्यात्, तदा भविपुला नाम छन्दः । युजोस्तु सप्तमलघुत्वमस्त्येवेति बोध्यम् ॥ एवमग्रिमेषु च । यदुक्तम्—

" ओजे तुर्यान्नतभगजसैर्नविपुलादयः ।
आस्वोजे प्रायस्तुर्ये गयुजि षड्भ्यो लघुयुतः " । इति । ॥ ७ ॥ २२० ॥

रविपुला ॥ 221 ॥ पादेषु 8 अक्षराणि ॥

इत्थमन्या रश्चतुर्थात् ॥ ८ ॥ २२१ ॥

इत्थमिति । अयुक्पादयोश्चतुर्थादक्षराद्यदि रगणस्तदाऽन्या रविपुलेत्यर्थः ॥ ८ ॥ २२१ ॥

नविपुला ॥ 222 ॥ पादेषु 8 अक्षराणि ॥

नोऽम्बुधेश्चतुर्थात् ॥ ९ ॥ २२२ ॥

नोऽम्बुधेरिति । अयुक्पादयोश्चतुर्थादक्षरान्नगणश्चेत्, तदा नविपुलाच्छन्दः ॥ ९ ॥ २२२ ॥

---

1. पृष्ठं 61—217

तविपुला ॥ 223 ॥ ८ अक्षराणि पादेषु ॥

तोऽब्धेस्त[1]त्पूर्वाऽन्या भवेत् ॥ २० ॥ २२३ ॥

तोऽब्धेरिति । अयुक्पादयोश्चतुर्थादक्षरात्तगणश्चेत्तदा तविपुलाच्छन्दः ॥ २० ॥ २२३ ॥

दश वक्त्रभेदाः ॥

[आहत्य वर्णवृत्तानि 223]

इति **छन्दःकौस्तुभे वर्णच्छन्दसि वक्त्रनिरूपणं** पञ्चमी प्रभा ॥ ५ ॥

इदं वक्त्रप्रकरणं मात्राछन्दः केचिदाहुः । अत्र तु, वर्णच्छन्दः—

कथितत्वेऽप्युपपत्तेः अत उभयान्तराले पठितमेतत् ॥

इति छन्दःकौस्तु(भे)[भभाष्ये] पञ्चमी प्रभा ॥ ५ ॥

---

1. तत्पूर्वेत्यत्र तच्छब्देन तशब्दः परामृश्यते । ततश्च तत्पूर्वा तशब्दपूर्वा अन्या विपुला तविपुला नाम छन्दो भवेदित्यर्थः ॥

(To be Continued)

NAMMĀḺVĀR ŪÑCAṞ KAVITAI

Edited by VIDVĀN V. S. KRISHNAN

This is a small treatise in praise of Nammāḻvār who is considered to be the most prominent among the twelve Vaiṣṇava Saints called Āḻvārs. Because of his greatness he is also called Śaṭhakōpa, Parāṅkuśa, Āḻvār etc. Because of his fondness for the flower called Vakuḷa he is also called Vakuḷābharaṇa.

His birth place is Tirukurukūr which is situated on the south bank of Tāmraparni and now called Āḻvār Tirunagari in the Tirunelveli District. He belongs to a peasant family and is the son of Kāri and Uḍayanaṅgai. In his young age he was called Māṟan and Kārimāṟan.

On account of his staunch devotion, he was able to find out the eternal truth even in his teens. He has composed many poems in Tamil. Out of 4,000 verses of Divyaprabandha which are considered to be the precious treasure of Tamil Vaiṣṇavaite literature, four varieties consisting of about 1300 verses *viz.*, Tiruviruttam, Tiruvāśiriyam, Periya-tiruvantādi and Tiruvāymoḻi are the compositions of this famous Āḻvār.

This work contains 21 verses except the benedictory stanza which deals with the greatness of Ādinātha, the Lord situated at Āḻvārtirunagari. All of them describe the greatness of Nammāḻvār and his composition.

Ūñcal was a prevalent style in those days in which deities and devotees were praised. Similar works are found with the names Śrīraṅganāyakar Ūśal, Śrīraṅganāyakiyār Ūśal, Kāntimatiyamman Ūñcal etc. The style is simple and interesting.

Neither the name nor the time of the author is known. At the end of this work the following sentence is found viz., *Tirumēni Tiruvēṅkaṭakkavirāyar guruvē namaḥ*. This gives room to suspect either the author or the copyist may be the disciple of this Kavirāyar.

This edition is based on a palm-leaf manuscript preserved in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, under R. No. 459 (h).

ஸ்ரீ:

நம்மாழ்வார் ஊஞ்சற் கவிதை

இஃது, திருமால் அடியார்களாகிய ஆழ்வார்கள் பன்னிருவரில் "நம்மாழ்வார்" என்பாரைப்பற்றிய ஊஞ்சற் பாடல்கள் அடங்கிய சிறு நூலாகும். இறைவனைக் குறித்தும் அடியார்களைப் பற்றியும் "ஊஞ்சற் பாட்டு, வாகனக் கவிதை" என்பன போன்ற பாடல்கள் பாடப் பெறுவது உண்டு. சீரங்கநாயகர் ஊசல், சீரங்கநாயகியார் ஊசல், காந்திமதியம்மன் ஊஞ்சல், ஆதிநாதர்வாகனக் கவிதை முதலாயின இவ்வகையைச் சார்ந்தன.

"நம்மாழ்வார்" என்று ஆன்றோர்களால் சிறப்பித்துக் கொண்டாடப்பெறும் இப் பெரியார் "ஆழ்வார் திருநகரி" எனத் தற்போது சிறந்து விளங்கும் திருக்குருகூரில் வேளாண் மரபில் அவதரித்தவர். இவரது தந்தையார் பெயர் காரி என்பது. தாயார் பெயர் உடையநங்கை. இவ் வாழ்வார் இளமையிலேயே ஞானம்பெற்று இறைவனைத் துதித்தவர். "நாலாயிரத் திவ்யப் பிரபந்தம்" என்ற ஆழ்வார்கள் அருளிச் செயலில் திருவிருத்தம், திருவாசிரியம், பெரிய திருவந்தாதி திருவாய்மொழி என்னும் நான்கும் நம்மாழ்வாரால் அருளப் பெற்றனவாம். இவற்றை நான்கு வேதங்களின் சாரம் என்பர் பெரியோர்.

இவருக்குப் பெற்றோர் இட்ட பெயர் "மாறன்" என்பது. "காரிமாறன்" எனவும் வழங்குவர். சடகோபர், பராங்குசர், வகுளாபரணன் ஆகிய பல பெயர்களும் இவரைக் குறிப்பனவே. பொதுவாக "ஆழ்வார்" என்றாலே நம்மாழ்வாரைத் தான் குறிக்கும்.

இந்நூலில் காப்புச்செய்யுளுடன் இருபத்தொரு விருத்தப் பாக்களுள்ளன. நூலின் முதற்பாடல், திருக்குருகூரில் கோயில் கொண்டுள்ள ஆதிநாதப் பெருமானைப் பற்றியது. மற்றையன ஆழ்வாரைக் குறித்தன. திருக்குருகூர்ப் பெருமை, ஆழ்வார் சிறப்பு, அன்னார் அருளிச்செய்த பிரபந்தங்களின் பிரபாவம், ஊஞ்சற் பலகைச் சிறப்பு, வடம், அங்குச் செய்யப்பட்டுள்ள அலங்காரங்கள் முதலிய பலவும் பற்றி அழகுறப் பாடப்

பெற்றுள்ளன. எளிய இனிய நடை. உள்ளமுருக்கும் பாடல்கள்.

இந்த அரிய சிறுநூலை இயற்றிய ஆசிரியர் இன்னார் என்று தெரியவில்லை. நூலின் இறுதியில் "திருமேனி திருவேங்கடக் கவிராயர் குருவே நமঃ" என்றொரு தொடர் காணப் பெறுகின்றது. இந் நூலாசிரியரின் ஆசிரியர் பெயர் "திருமேனி திருவேங்கட கவிராயர்" என்பதாக இருக்கலாம்.

இது, இந் நூல்நிலைய மூவருடக் காட்டலாக்கு 459 (h) ஆம் எண்ணின் கீழ் வருணிக்கப் பட்டுள்ள பனையோலைப் பிரதியி னின்றும் பெயர்த்து எழுதப் பெற்று இங்கு வெளியிடப் படுகின்றது.

வி. ஸ்ரீ. கிருஷ்ணன்.

சுவாமி நம்மாழ்வார் பேரில் பாடிய

ஊஞ்சற் கவிதை

—:o:—

காப்பு

வயல்பூத்த செழுங்கமல வாவி பூத்து
வளம்பூத்த திருக்குருகூர் மழைக்கார் நீலப்
புயல்பூத்த திருமேனிப் பொலிவு பூத்த
பொலிந்துநின்ற மாதவனூ ஞ்சல் பாட
வியல்பூத்த தொடையடிசீர் எழுத்துச் சொற்பூத்
தியாப்பலங்கா ரம்பூத்த விசைவல் லாளன்
கயல்பூத்த விழியுடைய நங்கை யீன்ற
காரிமாறப் பிரான்சரணங் காப்ப தாமே.

நூல்

பூமாது பொலிந்துமணி மார்பி லாடப்
புயமாட வதிற்றுளப மாலை யாடத்
தேமாலை நடுவில்வச்சிர மாலை யாடச்
செம்பொன்முடி யாடரத்னச் சுட்டி யாடக்
கோமான்றன் றமிழ்மாலை பாடி யாடக்
குழையாட வயிணவர்கள் குழாங்கொண் டாட
வாமாறு புகழ்படைத்தோன் ஆடி ரூஞ்சல்
ஆதிநா தப்பெருமா ளாடி ரூஞ்சல். (1)

அரம்பையர்கள் பதம்பெயர்த்து நடன மாட
அயிராணி யுருப்பசிவெள் ளடைப்பை யேந்த
நரம்பிசைத்து நாரத (ராழ்வார்) [ரியாழ்] வாசித் தேத்த
நாவாணி யருகிருந்து கீர்த்தி பாட
நிரம்புபுக ழெதிராச னேவல் கேட்ப
நீதிபயில் வயிணவர்பல் லாண்டு கூற
வ(ரு)[ர]ந்தருமுத் திரைக்கரத்தா னாடி ரூஞ்சல்
வகுளபூ டணவரத னாடி ரூஞ்சல். (2)

அன்புதிக ழும்பொய்கை ஆழ்வார் பூதத்
தாழ்வார்பே யாழ்வார்சீர் மழிசை யாழ்வார்
பொன்புகழ்சேர் குலசேகர ஆழ்வார் வில்லி
புத்தூர்வாழ் பெரியாழ்வார் திருப்பா ணாழ்வார்

மின்புகழ்சேர் தொண்டர டிப்பொடி யாழ்வார்
மேவுவள மிக்கதிரு மங்கை யாழ்வார்
தென்புதுவூர் மதுரகவி ஆழ்வார் போற்றுந்
திருக்குருகை நம்மாழ்வா ராடி ரூஞ்சல். (3)

வெண்குருகூர் வளவயலில் கயல்கள் பாய்ந்து
விளையாட நடவரம்பி னருகு மேவுந்
தண்குருகூ ராகவுகந் திருந்த தேரை
தன்னையிச்சித் துக்கவருந் தன்மை போல
பண்குருகூர் வாய்திறந்து கவிழ்ந்து சேலைப்
பருகுவது கண்டுகெண்டைப் பதுங்கிப் பார்க்கும்
வண்குருகூர் குருகூரென் றுவந்து கூகை
வாழ்த்தியதென் குருகூர ளுடி ரூஞ்சல். (4)

பூங்கரும்பின் வேலிமுறித் தடித்துள் ளோடிப்
புகுந்துழக்கு மேதிகவ்வை யடியிற் சாய்ந்த
தீங்கரும்பின் சாறுடைந்து பள்ளந் தோறுஞ்
செழும்புனல்போல் படர்ந்துபசுங் கமுகில் பாய்ந்து
பாங்கரும்பு மலர்த்தடங்கா யேரி தோறும்
பரந்துநிறை யுங்குருகூர் வளமை பாட
கோங்கரும்பின் மணிமுலையாள் நங்கை யீன்ற
குஞ்சரநஞ் சடகோப ளுடி ரூஞ்சல். (5)

விடையானைப் பூசித்தோ னென்றோ ராது
விசயனுக்கு மனுநீதி முறைபோ திக்கச்
சடையானைக் கோகுலம்போல் மேய்த்து வந்த
சாரல்மழை தாங்காது தடுக்குங் குன்றக்
குடையானைச் செழுங்குல்லைத் தொடையைச் சூடுங்
கோமானை மாற்றலர்க்குக் கூற்று மாளிப்
படையானைப் பாடிலமேற் படையா னென்ன
பாடவல்ல பேருளே ஆடி ரூஞ்சல். (6)

சித்தவதா ரத்தொடுசேர் வாருக் கிட்டா
தென்றேயச் சித்துவிட்டு யோக மேற்செய்
வித்தவ தாரவட் டாங்க யோக
வித்தார மெய்ப்பொருளே விளங்கு ஞானக்
கொத்தவதா ரத்தணுகா வொளியேபே தரண்டர்
கொடுங்கலி தீர்த்தகுருகூர் கொண்டல் வண்ணஞ்
பத்தவதா ரத்தின்வரன் முறையை யாய்ந்து
பாடவல்ல பெருமாளே யாடி ரூஞ்சல். (7)

ஞானமுத்தி ரைக்கரத்தா னாடி ரூஞ்சல்
நான்மறையைச் செந்தமிழ்பகர்ந்தோ னாடி ரூஞ்சல்
வானவர்கோன் புகழ்மாற னாடி ரூஞ்சல்
வகுளமா லிகைக்கடவு ளாடி ரூஞ்சல்
தேனளவும் பசுந்துளவத் தாமன் பூமன்
சேவடியைச் சிந்தைசெய்வோ னாடி ரூஞ்சல்
பானலந்தொன் மொழியுடைய நங்கை யீன்ற
பாலகன்வண் சடகோப ராடி ரூஞ்சல். (8)

மாங்கனியின் டொழுகியதண் பசியுந் தேனும்
வருக்கைநெடும் முப்புறத்த கனியுந் தேனும்
பூங்கமுகின் ரூருடைத்துப் பொழிந்த தேனும்
புண்டரிக முருக்கவிழ்ந்த புதிய தேனும்
பாங்குதொறும் பரந்துபெருக் காற தாகி
பண்ணையின்கண் பாய்ந்துசென்ற கழனி தோறும்
தேங்குவளர் குருகைநீர் வளத்தைப் பாடச்
செண்பகவண் சடகோப ராடி ரூஞ்சல். (9)

காரியாரு முடைய நங்கை யாருங்
கருத்துவந்து மகவாசை யினிது வேண்டி
மாரிசூழ் மதிள்குருகை நம்பி பாதம்
மகிழ்ந்துதொழக் கலியுகவா தியிலே நாமுஞ்
சீரியதாய் மகவாக வருவோ மென்றே
திருக்குருகை மாநகரஞ் செழித்து வாழ
ஆரியரன் பர்பரவ தரித்த மூர்த்தி
அன்னவா கனமூர்த்தி யாடி ரூஞ்சல். (10)

கோற்றேனுங் குமுதமுகை விரிந்த தேனுங்
கொழும்பலாக் கனிதகர்ந்து கொழிக்குந் தேனு
மூற்றூறி மாங்கனியின் வழிந்த தேனு
முரமேற்றி யுழவருழும் வயலில் பாய்ந்து
நாற்றூடு பெருகிநட்ட நாற்றெல் லாம்பின்
நன்றாக விளைந்துகதிர்க் குலைகள் வீச
ஆற்றூடு வளைமுழங்குங் குருகை வாழும்
ஆழ்வார்கள் தம்பிரா னாடி ரூஞ்சல். (11)

சந்தனத்தால் வாய்த்தமணிப் பலகை சேர்த்து
தண்டரளக் கொத்தமைத்த கால்கள் நாட்டிச்
சுந்தரஞ்சேர் படசைமணி விட்டம் பூட்டித்
தொண்டர்கள்பே ரன்புமணிக் கயற தாக்கிச்

செந்துவர் வாய்மலரக் குழைக்கா தாடச்
சேவடிநூ புரத்தொடுஞ்சஞ் சதங்கை யார்ப்ப
நந்துலவு பொருனைசூழ் குருகை மேவும்
நாவீறு கொண்டபிரா னடி ரூஞ்சல். (12)

தருமேவு பொதியவெற்பும் பொருனை யாறுந்
தமிழ்வழுதி வளர்நாடுங் குருகை யூரும்
பொருள்கரியு முரசு மூன்றும் ?
புகழுமன்னக் கொடிமகிழப் பூதத் தாரும்
மருமருவு தண்டுழாய் ஆதி நாதன்
மலர்ப்பதத்தி லானையும் முடையொ ளிதித் ?
திருஞான முத்திரைக்கை மாறன் வீறன்
செண்பகவண் சடகோப னடி ரூஞ்சல். (13)

போர்மாது வாகுடனே வாகு மேவப்
புதியதமிழ் மாதுமணி நாவில் மேவப்
பார்மாது புயல்மீது சிறந்து மேவப்
படியளந்தோ னேடுதிரு மார்பில் மேவக்
கார்மேவு கொடைமாது கரத்தில் மேவக்
கலைமதிபோல் முகத்தினுங்கத் தூரி மேவச்
சீர்மேவு திருவழுதி குலத்தில் தோன்றுஞ்
செண்பகவண் சடகோப னடி ரூஞ்சல். (14)

உரமணிகிண் கிணிச்சரணம் பொலிந்து ஆட
வொளிதிகழ்பூஞ் சதங்கையொலி நிரம்பி யாட
தரைமலிவண் புகழ்பெறுபட் டாடை யாடத்
தயங்குதிரு வரையிலிட்ட அரைஞா ணட
விரைகமழ்திண் புயத்தில்மகிழ் மாலை யாட
விளங்குநுதற்கத் தூரியுடன் வேர்வை யாட
நிரைதெரியு மாற்றின்அபி சேக மாட
நிறைந்தபுகழ்க் குருகூர னடி ரூஞ்சல். (15)

பங்கயநான் முகைநெகிழ வதன மேற
பருகியளி வரும்வழியே பரிவி னல்வெண்
சங்கினங்க ளொருகோடி யலறி யீன்ற
தரளமணி வேணவே வயிர்த்து நாரை
செங்கயலின் வரவுபார்த் தொதுங்கிக் கொற்றிச்
சிறகடிக்க வரால்குதித்துத் திரைமேற் பாயப்
பொங்குபுகழ்க் குருகூர னடி ரூஞ்சல்
புதியமலர் மகிழ்மார்ப னடி ரூஞ்சல். (16)

சதுர்மறையைத் தெரித்துவிரித் துணர்ந்து ஞானத்
தண்டமிழோ ராயிரநூல் பாடும் பாடல்
? புதியவரதி செயமகிமை யறியாத சொற்
பொருள்படுத் துத்தெரிய சங்கத் தார்த
மதிகம்தமக் குக்கவி ராச ராசன்
அடியவர்த மிருதயகல் யாண நேயன்
முதுதமிழ்த்தென் குருகூர ராடி ரூஞ்சல்
முத்திரைச்செங் கரதலத்தா ராடி ரூஞ்சல். (17)

தண்பொருனை சூழ்சோலை நகர மான
தமனியப்பொற் கோபுரஞ்சேர் குருகை வாசன்
பண்ணிசைசொல் மகிழ்மாறன் பரவிப் போற்றும்
பாவையர்சீ பூமிநீளா தேவி கூட
நண்புடைய ஆதிமால் நாளும் வாழி
நாச்சிமார் மூவர்திரு வடிகள் வாழி
எண்புவியோர் தொழுமிராமா நுசனும் வாழி
இசைபெருகு சடகோப ரூஞ்சல் வாழி. (18)

காவுலவு பொழில்குருகை நகரம் வாழி
கருணை பொலிந்துநின்றார் திருவடிகள் வாழி
பாவலர்கள் நாவாணர் பாதம் வாழி
பராங்குசமா முனிவன்சீர் பாதம் வாழி
தாவுபுகழ் நால்வேத மொழியும் வாழி
சதுர்வேத பதிவாழி வயிணவர்கள் வாழி
தாரணியிற் பாகவத ரவர்கள் வாழி
தயாநிதியாம் நம்மாழ்வா ரூஞ்சல் வாழி. (19)

செந்திகிரி நாலிலகு கால்கள் நாட்டித்
திகழ்வயிரத் தால்விட்டஞ் சிறந்து பூட்டி
அந்தமுள்ள தாய்கண்போல் பொற்சங்கிலிகள் நாட்டி
அழகாயரிய மரகதப் பலகை சேர்த்து
கந்தமுள்ள மலரின்வெகு விதானந் தூக்கி
கவிஞர்களுய ரூஞ்சல்மிசைக் கவிகள் பாடி
முந்துகவி வாணரிரு வடந்தொட் டாட்ட
முத்திரைக்கை நம்மாழ்வா ராடி ரூஞ்சல். (20)

சுவாமி நம்மாழ்வார் பேரில் பாடிய ஊஞ்சல் திருநாமம் முற்றும்.

MĀṆIKKAP PAVAḺAK KŌVAI

Edited by Pulavar M. PASUPATHI.

The work " MĀṆIKKA-P-PAVAḺA-K-KŌVAI is in praise of Lord Śiva and it contains 12 poems. The line " சிவ பிரானைக் காண்பதெப்போ ?"..is repeated at the end of each poem like the work " எக்காலக் கண்ணி." The name of the author and the age of this poem are not known. Another reading, found on the leaf, is " Māṇikkar Pavaḷak Kōrvai ". Hence it may be inferred that one Māṇikkavācakar who is different from the Śaiva saint, of the same name might have composed Ñānattāḷiśai, Ñānakkalitturai, Veṇbā and this work also. Just like the ornaments of coral and ruby, this work contains rich and powerful language. The grammar of Kōvai Prabandham is not applicable to this work. The lines

"எட்டி வடங்கானை என்மனத்தில் நில்லானைப்
பாட்டி வடங்காப் பராபரனைக் காண்பதெப்போ ?" and
" அவ்வாகி உவ்வாகி ஓங்காரத் துள்ளாகிக்
கவ்வாகி நின்ற கணவனை நான் காண்பதெப்போ?"

explain the divine greatness and the idea of Śaiva Siddhānta. Though the words are few and style is simple, the author takes us to the depth of philosophical ocean. This sort of work is of high use to the Śaivites. It is described under D. No. 2354 and published on the basis of a single manuscript.

மாணிக்கப் பவழக் கோவை

—:o:—

இந் நூல், "எக்காலக் கண்ணி" என்னும் நூலே போலச் "சிவபிரானைக் காண்பதெப்போ" என்ற சொற்பொருள் ஒவ்வொரு பாடலின் ஈற்றிலும் அமையுமாறு பாடப் பெற்றுள்ளது. இதில் பன்னிரண்டு செய்யுட்கள் உள்ளன. இந்நூல் யாரால், எவ்வளவில், எக்காலத்து இயற்றப் பெற்றது என்பன போன்ற செய்திகள் ஒன்றும் இதிலிருந்து விளங்கவில்லை. மாணிக்கர் பவழக் கோர்வை என்ற பாட பேதத்தோடு ஏட்டின் முகப்பில் காணப்படுகின்றது. மாணிக்கவாசகர் காலத்துக்குப் பிறகு, வந்தவரொருவர் அவர் பெயர் புனைந்து மாணிக்கவாசகர் ஞானத்தாழிசை, ஞானக் கலித்துறை, வெண்பா போன்ற நூல்கள் இயற்றியதே போன்று, இந் நூலும் அவராலேயே ஆக்கப் பட்டிருக்குமோ என ஊகிக்க இடமுள்ளது. பவழக் கோர்வை என்ற பெயர் சேர்ந்து காணப் படுவதற்குக் காரணம், பவழம் போன்ற கருத்துச் செறிவு கொண்ட செஞ்சொற்களால் கோவையாகப் புனையப்பட்ட காரணமோ எனக் கொள்ளக் கிடக்கின்றது. இது தவிர, கோவைப் பிரபந்த இலக்கணம் இந்நூல் கொண்டிலது, இந் நூல், "எவ்வுருவில் யாரொருவர் உள்ளுவார் உள்ளத்து அவ் வுருவில் தோன்றி அருள் கொடுப்பான்" எம்மீசன்; "எல்லா வுலகுமுமவனுகி, எங்கும் நிறைந்த ஒளியாகி, எவ் வுயிரிலும் கலந்து மிளிர்கிறான்" எம்மீசன் என்ற மெய்ப் பொருளை எடுத்தியம்ப வல்லதாக உள்ளது. இதன் ஆசிரியர் சுருங்கச் சொல்லி விளங்க வைக்கும் முறையைக் கையாண்டுள்ளார். இவ்வளவு அருமை பெருமை வாய்ந்த நூல் சைவப் பெருமக்கட்குப் பெரிதும் பயன்படத் தக்கது. இந் நூல் முற்றுப் பெற்றதாகத் தெரியவில்லை. இந் நூல், இந் நூல் நிலைய டிஸ்கிரிப்டிவ் காட்டலாக்கு, 2354-ஆம் எண்ணில் வருணிக்கப்பட்டிருக்கிறது. அதிலிருந்து இதனைப் பிரதி செய்து வெளியிடப்பட்டது.

சென்னை, 1-4-'58.

இங்ஙனம்,
புலவர் மு. பசுபதி.

மாணிக்க(ர்)ப் பவழக் கோவை

அஞ்செழுத்தாய் எட்டெழுத்தாய்
ஐம்பத்தோ ரட்சரமாய்ப்
பிஞ்செழுத்தாய் நின்ற
பெருமானைக் காண்பதெப்போ ! (1)

ஆதியா யந்தமுமாய்
ஆதாரப் பொருளுமாய்
நீதியாய் நின்ற
நிமலனைக் காண்பதெப்போ ! (2)

இறப்பிறப் பில்லாதார்
இன்பதுன்ப மில்லாதார்
சிறப்பரிய வினையாளுஞ்
சிவபதத்தைக் காண்பதெப்போ ! (3)

ஓரெழுத்தாய் ஒவ்வெழுத்தாய்
ஈரேழு வுலகமெல்லாம்
சீரெழுத்தாய் நின்ற
சிவபதத்தைக் காண்பதெப்போ ! (4)

உள்ளம் புறமும்
உயிராய் உயிர் கலந்து
கல்லால் துணை நாதன்
கருத்துடன் நான் காண்பதெப்போ ! (5)

உளனாய் உயிராய்
லோகபரி வாழ்ந்த மெல்லாக்
கோனாகி நின்ற
குருபரனைக் காண்பதெப்போ ! (6)

எல்லா உயிர்க்கும்
உயிரா யுயிர்கலந்து
வில்லா லடிபட்ட
வேதியரைக் காண்பதெப்போ ! (7)

ஏட்டி லடங்கானை
என் மனத்தில் நில்லானைப்
பாட்டி லடங்காப்
பராபரனைக் காண்பதெப்போ ! (8)

ஐயனுமா யெவ்வுயிர்க்கும்
ஆதாரப் பொருளுமாய்ச்
சைவனுமாய் நின்ற
சதாசிவனைக் காண்பதெப்போ! (9)

ஒவ்(அவ்)வாகி உவ்வாகி
ஓங்காரத் துள்ளாகிக்
கவ்வாகி நின்ற
கணவனை நான் காண்பதெப்போ! (10)

ஓரஞ்சு மஞ்சும்
உற்றபதி னஞ்சுஞ்
சீரஞ்சாய் நின்ற
சிவபதத்தைக் காண்பதெப்போ! (11)

அக்கனமா யெவ்வுயிர்க்கும்
ஆதாரப் பொருளுமாய்
சிக்கனமாய் நின்ற
திருவடியைக் காண்பதெப்போ! (12)

முற்றும்.

విశ్వేశ్వరశతకము

(Continued from Page 93 Vol. XI)

సీ. పలవరించెదవులే బహువిధాపూప పా
యస శర్కరాద్యుపహారములకు
బెంగ చెందెదవులే రంగద్రసోపేత
హారి సార చతుర్విధాన్నములకు
నెన్నుకొనేవులే సన్నుతపాక స
మ్మోదిత భక్ష్యభోజ్యాదులకును
ఏకరించెదవులే హేలావిలసిత క
ర్పూరసమ్మిళితతాంబూలములకు

తే. గీ. నెట్లు భరియించెదవు భోగ మింత లేక
దండధర కింకరాభీల దర్పమూర్తు
లైన యవనులు గదిసి కొట్లాడునపుడు
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 29

సీ. ఏఁటేఁట ఖుదుపుశాహేంద్రు కప్పనమిచ్చి
పేర్మి వేంకటరెడ్డి పేరువడసె
తులబుదివానీ యెదుట శాహికర్పించి
శ్రీశైలపతి మల్లిరెడ్డియయ్యె
కృత్యమెఱింగి దక్షిణకాశికాపురీ
పతి తరపతి ? యినాందారుఁడయ్యె
హిందూముసల్మాను లేకమై భుజియింపఁ
గా నిచ్చెఁగనె జగన్నాయకుండు

తే. గీ. తోడివారలఁ జూచైన దొరతనంబు
నిలిపికొనలేక యుంటివి నేర్పుమాలి
క్షితిని నవురంగశహాకార ? ఖర్దులోన
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 30

సీ. తరవార్లు సింగిణీల్ తరకసాల్ కేళెముల్
తగలాల్మివేలు ముండజతపర్లు ?
పడిదలాలు కడార్లు పడ్డీలు నేజాలు
బగులు ఫిరంగులు బాదలాలు
పిరుచుట్టుపాగలు పెద్దతుపాకీలు
గొడ్డండ్లు లుకములు వడ్డిబొరులు ?
పిలుగడ్డములు రక్త మొలికెడు మోములు
నార్పులు చెలఁగ ముస్తైదుతోడఁ

తే. గీ. దళిమి యారట్టచతురంగధాటి ధరణి
గ్రక్కదల వచ్చు దుముదారు రక్తముఖుల
కట్టెదుర నిల్తురే సాదు కర్తజనులు ?
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 31

సీ. ఎవ్వఁడెఱుంగునో యిభదైత్యముఖ శత్రు
సంఘంబు ద్రుంచిన సాహసంబు
ఎన్నాళ్లక్రిందనో పన్నిన త్రిపురముల్
నీఱుగాఁజేసిన పౌరుషంబు
ఏనాటిపనియొ [తానేనిక ?] కృత్తిపై
వెందడి ? యణఁచిన వీరరసము
ఎక్కడికెక్కడో యొసఁగ భక్తునికినై
కాలునిఁ బొరిగొన్న గర్వరేఖ

తే. గీ. నాఁటిపను లెంద ఱెఱిఁగిన నమ్మికౌనె !
ప్రబలు పాశ్చాత్యవర యవురంగశాహి
సమయఁ జేయకయున్న నీశౌర్యమహిమ
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 32

సీ. వెరఁగైన బలుకొండవిలు గేలఁ బూనితి
బలువిలుకాఁడని పలుక వలెనె !
వలుదశూలం బేర్చి వడిఁ బట్టికొంటివి
పోటరివని జనుల్ పొగడవలెనె !

గండ్రగొడ్డలిఁ జేలఁ గైకొంటి కాఫడీ?
యెంతశూరుండని యెంచవలెనె!
ధట్టించి కంకాళదండంబు ధరియించి
తతిబాహుబలశాలి యనఁగవలెనె!

తే. గీ. ఇన్ని సాధనములు పూను టేమిపనికి
గరడిలో సాము రణవీథిఁ గలుగునోటు
నిబ్బరంబగు శౌర్యంబు నెఱపవలదె
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 33

సీ. విడువవచ్చునె నీకు విమలముక్తినిదాన
మోహనాస్పద మవిముక్తభూమి
పాయవచ్చునె నీకు పావనామృతలస
ద్దివ్యంతి భాగీరథీ స్రవంతి
మానవచ్చునె నీకు మహనీయసమ్మదా
వహ మణికర్ణికావిహరణంబు
తొలఁగవచ్చునె నీకు దురితాటవీ దావ
కీల పంచక్రోశ గేహవసతి

తే. గీ. బ్రహ్మకల్పమ్ములకునైనఁ బాయరాని
కాశివిడిచితి విట్లు తురకలకు వెఱచి
పారిపోతివి నీకెంత పౌరుషంబు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 34

సీ. గండ్రగొడ్డంట వ్రక్కలు సేయఁగా రాదె!
హయధట్టముల వజీరాళితోడ
శూలాయుధమున నజ్జుగఁ గ్రుమ్మగా రాదె
వడి గజఘటల మావతులతోడ
భిండివాలమ్మునఁ బీచ మణఁచరాదె
దండిఖానులను ముస్తైదుతోడ
శరపరంపరల వెంపరలాడఁగా రాదె
నేఁటిహిం [ఘం?] జుల? నిశానీలతోడ

తే. గీ. దొడ్డగాఁజూచెదా జగద్ద్రోహులైన
పాపకర్ములఁ దునుము టేపాటి నీకుఁ
గొంకుకొనరేల సమరనిశ్శంకస్థితికి
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 35

సీ. భస్మాసురుఁడు వెంటఁబడ్డనాఁ డతిభీతిఁ
ద్రోవఁగానక పారిపోవలేదో
తఱిమి సేనమరాజు దాడిచేసిననాఁడు
కైలాసగిరిశాల కదలలేదో
సాంఖ్యతొండఁడు జాల జడియొనర్చిననాఁడు
నొదిగి వేఱొకయెడ నుండలేదో
నిమ్మవ్వ రోఁకటఁ గ్రుమ్మవచ్చిననాఁడు
మనవిఁ జెప్పుచు బ్రతిమాలలేదో

తే. గీ. మొదల వరమిచ్చి తుద నట్ల మోసపోవె
పృథివి శత్రుల కసమిచ్చి పెరుగనిచ్చి
తదియె పోనీకు మతభేద మయ్యె నేఁడు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 36

సీ. కదిసి తిత్తొలువంగ గజదానవుఁడు గాఁడు
ఘన మత్తమాతంగఘటలుగాని
వడిఁ జేరి హింసింప వ్యాఘ్రాసురుఁడు గాఁడు
చెలఁగి క్రేళ్లుఱుకు తేజీలుగాని
దృష్టించి చూడంగఁ ద్రిపురంబు లవిగావు
నవుగజీనదతు ఖానాలుగాని
బెదరించి పోఁద్రోల బీదదానవులు గా
రతిభయంకర తురుష్కాళిగాని

తే. గీ. తిరుగ దారువనంబుగా దరికతోర
సాహసాభీల యవురంగశాహి సైన్య
సమితి యది నీకు నిర్జింప శక్యమగునె
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 37

సీ. వెఱచెద వేటికి? వీరవిక్రమకళా
రంభ సంభ్రమ కుఠారంబు గలుగ
నోదిగెద వేటికి? నురుతర విజయసా
ధనమైన పాశుపతంబు గలుగ
నణఁకెద వేటికి? నాభీలకాలాన
లజ్వాలఁ బోలు శూలంబు గలుగఁ
గొంకెద వేటికి? గురుశౌర్య వైభవో
ద్యతము కంకాళదండంబు గలుగ

తే. గీ. నఱికి పడనేసి క్రుమ్మి వెన్నాడి మోఁది
చెండి చెండాడఁగారాదె చెయ్యిమఱచి
యుండుటే కాంగి? నినువంటి నిండుదొరకు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 38

సీ. గేదే యటంచు బెగ్గిలఁజేరి పైఁబడు
నవినీతుల మదమ్ము నణఁచకున్న
ఖురుమునా ఖని పండ్లు గోరుచు గద్దించు
మానహీనుల పుట్టుమాల్చకున్న
ఖీరభోర్ద్రీ జాన్మఖీరై కడే యను
కుమతుల నిలఁ గుప్పకూల్చకున్న
కాఫరు ఖూనీథణేఫాజి యని తిట్టు
దుష్టాత్మకుల త్రుళ్లు ద్రుంచకున్న

తే. గీ. తొణఁగి శోగనీల పేరిల నణఁచకున్న
పరగ నీభక్తులను సుఖపఱచకున్న
నిలను బేరెక్కునూరు నీకెట్లుగలుగు?
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 39

సీ. జాగేలనయ్య నిస్సార వజీరాళి
యదటణంచుట నీకు నద్భుతంబె
ఆలస్యమేలయ్య! యతిహీన ఖానసం
హతిఁ ద్రుంచుటది నీకు నబ్బురంబె

జాలమేమిటికయ్యా జాతిహీనతురుష్క-
కోటిఁ దున్ముట నీకగోచరంబె
తడవేటికయ్యా! దుర్దమ పారశీకనా
థుల నణంచుట నీకు దొడ్డతనమె!

తే. గీ. జాడ్యమేలయ్యా శత్రుల సంహరింప
కున్న నపకీర్తిపాలగుచున్న మేలె!
బుద్ధిదెచ్చుకో యిఁకనైనఁ బెద్దదొరవు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 40

సీ. బాణువాకిలిఁ గాచి పడి బత్తె మేమైనఁ
గలిగితే అవిరోజు? గట్టుమయ్యా
వెట్టి గట్టిగఁజేసి వెచ్చంబు సేయక
తిరముగా నాయిదా దిట్టవయ్యా
చెలికాని నడిగి తెచ్చిన సొమ్ము వ్రయముగాఁ
దలఁచక కిస్తీకి దాఁచుమయ్యా
బిచ్చమెత్తైనను బెదవులు దడుపక
శిస్తుపైకము పురా సేయవయ్యా

తే. గీ. ఇంక నీవేమి చేశేవు నింతకంటె
......సత్తుతురకల మెదుటనిల్చి
యదబు తోడుత మెలఁగక మెదలరాదు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 41

సీ. సిగ్గుగాదో! నీకుఁ జెలరేగి గుళ్లెల్లఁ
గూలంగఁద్రోచి గోరీలుకట్ట
కొదవగాదో! •నీకుఁ బొదవి ప్రాకారముల్
పడఁదీసి చదురుసోఫాలు గట్ట
వెలితిగాదో! నీకు వెదకి గోపురములు
విరుగఁగొట్టి నమాజుబురుజు గట్ట
నలుసుగాదో! నీకు నదరి మంటపములు
వ్రాలంగఁ ద్రవ్వి పాగాలు గట్ట

తే. గీ. నాడికలుగావా! నీకుఁ గల్పాంతరముల
కైనఁ బోవని కాశిట్లు గాసి చేసి
దుండగము సేయఁగా మూల దూరియుండ
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 42

సీ. జీవరత్నపు ఖుమంజీ తురాపల్లంబు
తళుక్కురిఖీబులాదంపుజూలు?
జిగికెంపుల తురాయి మగరాలగంపట
నీలంపుఁ జిన్నిఘంటికల పేర్లు
తళతళలీను కుందనపుసర్ఫిణి వాగె
బరిచామరములు డాబాఫిరంగి
జిలుగుబందుల శిరాజీడాలు శాగిణీ
హూన్నాతరకసంబు చెన్నుమిగిలి

తే. గీ. మలయు వెలిగిబ్బ నీలా హుమావు నెక్కి
కేల శూలంబు నేజావజాలు? త్రిప్పి
కొనుచు దుమికింప రిపులు దిక్కుచెడి పోరె!
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 43

సీ. బెయిమానసకను? గంభీరోక్తిఁ బిలుతురే
బహువేద శాస్త్రసంపన్ను నైన
హర్జకారనక నెయ్యంబుగాఁ జూతురే
యష్టాంగయోగ విద్యాభ్యునైన
హద్దగా శాజన్క? హర్షించియుందురే
చిదచిద్వివేక లక్షితునినైన
. . . బెసరామనక? దొడ్డుగాఁదలఁతురే
వివిధాగమ రహస్యవేదినైన

తే. గీ. కలిత బాహాపరాక్రమాఖర్వ గర్వ
రక్తమాంసల దుర్వృత్తిచిత్తు లగుచు
నెవరినైన దరాయించు యవనభటులు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 44

సీ. నీవుకోపించితే నిలుతురే బలుతురు
ష్కానికినీ సముచ్ఛ్రయము లెల్ల
నీవాగ్రహించితే నెగడునే పొగడునే
జాలిచెందక వజీరాళులెల్ల
నీవాజ్ఞవెట్టితే నిండునే యుండునే
కెళవుల బలుఖాసికీల బారు
నీవు చల్పట్టితే నేర్తురే [యోర్తురే]
...రామగుచు ? నిశ్శంకఁదిరుగ

తే. గీ. దుష్టజన నిగ్రహైక ప్రకృష్టమతివి
నీకు దయరాకయుండిన నిర్నిరోధ
సాధురక్షాపరత్వంబు సాగుటెట్లు
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ? 45

సీ. కన్నప్ప చవిగొన్న కఱకుట్లకై వడి
బలుఖసాబుల కాసపడితివేమొ ?
చెన్నయ్యయంబలికన్న ప్రియంబుగా
పోస్తు వానఁగ బుద్ధిపుట్టెనేమొ ?
అల వీరచోడవ్వ పులగంబు దిన్నట్లు
కందురీ వెసఁదినఁ గడఁగితేమొ ?
ఆసవభాండమ్మునం దోర్చుకొన్నది
మనసు సేలా ? మీఁదఁ జొనిపితేమొ ?

తే. గీ. నీకు హితవైన లోకుల కేవ సుమ్మి
తొంటి నీచేష్టలకె చాల దూఱవలసె
నిప్పు డిటుసేయఁదలఁచిన నెగ్గుగాదె
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 46

సీ. సప్తమారుతముల జంజాటములు సాగి
వడి గిరుల్ వడవడ వణఁకునాఁడు
ద్వాదశాదిత్యు లెంతయు వేఁడి తోఁచి యీ
క్షితిఁ దపియింపఁగాఁ జేయునాఁడు

కాలమేఘంబు లొక్కట మిన్నుమన్నేర్ప
  ఱించ రాకుండ వర్షించునాఁడు
అబ్ధులేడును గూడి యల్లకల్లోలమై
  మొనసి ముల్లోకముల్ ముంచునాఁడు

తే. గీ. మొదల నావంత యావంత మోవకుండఁ
జేసి కాశికి నవురంగజేబుచేత
బాధపడఁజేసి తిది నీకుఁ బాడియగునె ?
విజితపరయోధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 47

సీ. గంధసింధురదైత్య కంఠలుంఠన మహో
  ద్భటపరాక్రమకేళిఁ దలఁపవేమొ ?
గర్వదుర్వార సంగరధరాజేయ త్రి
  పుర సంహరణలీల మఱచితేమొ ?
సింధుమంథన రయోజ్జృంభమాణ క్ష్వేళ
  గిళనకౌశల మెద నిలుపవేమొ ?
అవ్యాహతవ్యాఘ్రదివ్యారి చర్మభి
  దాకేళి మదిలోనఁ దార్పవేమొ ?

తే. గీ. పుణ్యాజనశిక్ష చేసి యిబ్భువనములకు
శాంతి యొనరించు నీకు దుష్టస్వభావు
లైన కుజనుల దండింప నలవిగాదొ ?
విజితపరయోధ ! కాశికా విశ్వనాథ ! 48

సీ. మట్టిమల్లాడదే మధుకైటభపులోమ
  మహిషాసురుల నొక్కమాత్రలోన
చెండి చెండాడదే చండ ముండ నిశుంభ
  శుంభదైత్యుల రణక్షోణిలోన
నువ్వొత్తుకొనదె యత్యుగ్రశంబరదుర్గ
  జంభారి నిఖిలరాక్షసగణముల
కసిమసంగదె విశంకట ధూమ్రలోచన
  రక్తబీజాదిక రజనిచరుల

తే. గీ. తాండవంబాడదే పురధ్వంసనంబు
చేసి భవదీయగృహిణియై చెలఁగు దుర్గ
కణఁక విమతులనెల్ల నుక్కణఁచలేదె
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 49

సీ. నవకోటి దివ్యకన్యామణీ నివహంబు
లేడుగోటులగు విఘ్నేశ్వరులును
కోటికోటికుమారగుహ్యకభైరవు
లయుతబేతాళశక్త్యష్టకములు
భూతపిశాచగోమాత లెన్మిదిలక్ష
లరువదివేలు విద్యాధరులును
గరుడగంధర్వ కిన్నరయక్షరాక్షస
ప్రమథుల సంఖ్యాతబలము లెల్ల

తే. గీ. కాశికాపట్టణంబై దుర్క్రోశములును
గాఁతు రిందఱు నిబ్బారిఁ గడపలేరె !
తొడరి విమతులనెల్లఁ బోఁద్రోలి కడిమి
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 50

సీ. కాఁచి రక్షింపవే కాలకింకరగదా
భీలతాడనమహాభీతు శ్వేతు
చేపట్టిప్రోవవే కోపఘూర్ణితమృత్యు
ఘాతభీతనయు మృకండుతనయు
దయఁజూచి మనుపవే దైవసంకల్పాయు
రవసానువిశ్వసరాఖ్యు ? నూను
కరుణరక్షింపవే కాళరాత్రిమహాభ
యభ్రాంతిహతుని శిలాదసుతుని

తే. గీ. ఆశ్రితాపన్నివారణఖ్యాతి బిరుదు
నీకుఁ జెల్లునె ! భక్తులకాఁక సేయు
నీచమతులను వేగ దండించకున్న
విజితపరయూధ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 51

సీ. కు జలానలానిల ద్యు జగద్భ గబ్జారి
యజమాన మూర్తుల నలరునీవు
పాంసు ప్రవాహా తాప బల ధ్వనిక రాళి
నివముచేతను మహాహవము చేసి
వ్యాపించి ముంచి దాహముచేసి వెస రేఁగి
గర్జిల్లి తీవ్రమై కరఁచి వ్రేల్చి
కప్పి యుప్పొంగి వేఁగాల్చి వీచి యదల్చి
రశ్మల ముణఁచి మారణ మొనర్చి

తే. గీ. ధూళి వెల్లువ సకలంబుదోలి యార్చి
యత్యుదగ్రత బహుళపూర్ణాహుతిగను
జేసి విమతుల నెల్ల నిర్జించవయ్యా
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 52

సీ. కడఁగి (కనలి?) గోవులటన్నఁ గాటిదా మెనకట్టు
కడురోహిలాల కెక్కడిది కరుణ
పదరి బ్రాహ్మణులన్న ఫాజీలనుచుఁదిట్టు
మాజందులకు నేదిమంచితనము
కినిసి పతివ్రతాజనులన్న చోడీల
నుచుఁ దిట్టునరబుల కెచటికరుణ
ఘలఁగి దైవములన్న సేతానులని మట్టు
లోదీల కెక్కడి సాదుబుద్ధి

తే. గీ. వేదశాస్త్రమ్ము లన్నను వెక్కిరించు
నీచమతులకు నెక్కడి నీతిమహిమ
ఖలులఁ దెగటార్చి సుజనులఁ గావవయ్యా
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 53

సీ. వినవచ్చె నదిగదా విలయఘనాఘన
గంభీర భేరీభాంకారరవము
కనవచ్చె నదిగదా కనకకనద్దండ
కలిత భీకరపతాకావ్రజంబు
పఱతెంచె నదిగదా భయదహేతులు గ్రమ్మ
నల్లాఖుదో యను నాశ్వికౌఘ
మదెకప్పెఁగద పదాహతిఁద్రవ్వ సైంధవ
ఖురపుటోద్ధూత బంధురరజంబు

తే. గీ. చక్కనై లెమ్ము అవురంగశావజీర్ల
బార్లఁ బొడుతువుగాని కోపంబు పూని
అవుర! మాయయ్య వేగ ముస్తైనుగమ్ము
విజితపరయూధ! కాశికావిశ్వనాథ! 54

సీ. చౌకీవసించేవా సాహేబుసదరుఫ
ర్దాఖోస్తుబంకుతనాఖక్రింద
హాజీరయనెదౌనారోజర్సుమేఁజు
వాణి విల్కరావంతినిలఁగ?
సేరిఖత్తనిమొదో సిరియుతుపనహాని?
కాబమసలిసంతుగారివద్ద?
ద్రోస్తాసి చేసేవా తుదిలాలు సరినాగ
జీబకాలుసుకాలు సెట్టితోడ?

తే. గీ. రజతగిరి వసియించి నర్తనమొనర్చి
చెలిమి హరితోఁ గుబేరుతోఁ జేయునీవు
తలఁచితో తొంటిరీతుల మెలఁగనిల్లు
విజితపరయూధ! కాశికావిశ్వనాథ! 55

సీ. విటుఁడవై తిరుగకు వెస జుమూపూటని
పట్టి కోలట్టాలఁ బెట్టఁగలరు
కుంటెన కేగకు కూచాలవారట్ట
లంచాలు తెమ్మని లాగఁగలరు
ఇంటింటి కేగకు మిజ్జత్తువో?గుద్ది?
సాలవక దావాలు చుట్టఁగలరు
ఒకరివాకిటి నుండకొగి ఖరీముఖరీదు
ఖత్తున్నదని మూలకొత్తగలరు

తే. గీ. ఇంత తురకాణ్యమైన నీపంత మేమి
సాగు నీవింక తొల్లింటి జాడఁ దిరుగ
మోసమయ్యాని వద్దనూ మొదలిబుద్ధి
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 56

సీ. జీజియా దెమ్మని చేరి నిన్ను బజీతు
చేసిన మఱియేమి సేయఁగలవు?
ఫాజీలొసగు నీకు పాచ్ఛాదురాయని
యడ్డుపెట్టిన నేమి యనఁగఁగలవు?
వెస బికారీనన్న విడువక చావడీ
వద్దికీడ్చిన నేమి దిద్దఁగలవు?
ఛప్పాలు చూపక చౌకుదాజటి? వని
చుట్టఁబెట్టిన నేమిచూపఁగలవు?

తే. గీ. బైలునెరసిన తురకలు పట్టికొనిన
సిగ్గుపడ కప్పుడే స్వాయి? చెయ్యఁగలవు?
ఉండవలసెనో? యదిగాక యొదిగిమూల
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ. 57

సీ. చెవులు చిల్లులువోవె ? సింధురగంధాంధ
భీషణబుంకార బృంహితముల
గుండెలల్లాడవే ? ఘోట్టాణసింధుగాం
ధారజ తురగహేషారవముల
మిఱుమిట్లుగొనదె ? చూడ్కి రవాంచితస్యంద
నాగ్ర కేతుపటాంచలాంశుతతుల
మనసుబమ్మెరవోదె ? మహితసింహకిశోర
వీరానులాప హుంకారములను

తే. గీ. రమణఁ గల్పాంతసమయ ఘూర్ణాయమాన
జలధిగతి వచ్చు నవురంగశాహిసైన్య
మిది జయింపఁగ నెవఁడోపు ? నీవుదక్క
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 58

సీ. ప్రళయాభ్రనిర్ఘోష బహుళభీషణ కన
ద్విశిఖవృష్టిఁ దెరల్చి విడువవేని
మృత్యుజిహ్వాభీల మేదురభయదోగ్ర
హేతిదీధితులఁ గ్రుచ్చెత్తవేని
శతకోటిరశ్మి భాస్వచ్చంద్రఖండాభ
నిశితైకధార ఖండించవేని
జాగ్రదుద్యన్మహాశనిపాత నిజభుజా
ధృతయష్టిఁ ద్రిప్పి పోఁద్రోలవేని

తే. గీ. కినిసి శత్రులనెల్లను దునుమవేని
సారిది నీచేతివిల్లేల ? శూలమేల ?
గండ్రగొడ్డలదేల ? కంకాళమేల ?
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 59

సీ. వెఱచితివంటిగా ! వీరవిక్రమపరా
క్రమశత్రులోకభీకరుని నిన్ను
నోడిగితివంటిగా ! యురులింగరూపదీ
ప్త్యావృతకమలభవాండు నిన్ను
నణఁగితివంటిగా ? ఆదిమధ్యావసా
నాదిరాహిత్యమహత్త్వునిన్ను
గొంకితివంటిగా ! గురులయకాలతాం
డవకలికాసదానందు నిన్ను

తే. గీ. బాలుఁడేమన్నఁ దండ్రి కోపంబు సేయఁ
దగునె సైరించకకట ! శాత్రవులపైని
కాఁకరావలె నంటి నన్గరుణఁజూడు
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 60

సీ. వెసఁ బురాణోక్తదేవీపీఠపూజావి
నతు లెల్లచో నమానతు వహించె
ధరఁ బురాతనసుసిద్ధస్థానదేశతా
వాసపూజల్ హవేలీసులయ్యె !
దేవవిధ్వస్మహీ దేవతాక్షేత్రని
ర్వాహముల్ తలబుదివాణమయ్యె
స్నానదానాది పుణ్యక్రియాచారసం
పన్నులకును జుట్లపన్ను గూడె

తే. గీ. నెఱుఁగుదువొ యెఱుఁగవో ? మది వెఱపు మఱపు
దొరల కరిమురి మొనసిన బిరుదుదొరవు
చిరదయాదృష్టిఁ బ్రజల రక్షించవయ్య
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 61

సీ. బిందుమాధవదేవ సందర్శనాగత
మునితాడనోద్యుక్త ఘనరవంబు
దండపాణ్యంతికధావజ్జటాధర
శ్మశ్రుపాటన పరోచ్చస్వనంబు

భైరవద్వార నిర్బంధయతీశచ
పేటన పరభుజాస్ఫోటనంబు
గంగాతటాంత కుడుంగసీమాకృష్ట
లంబాగుహూత్థ కోలాహలంబు ?

తే. గీ. వినఁగరాదయ్యెనో నీకు మనుకులనును ?
పూటకుసనందవశిముఖమునుల దీన
జనులఁగొనకొని కాఁచిన ఘనుఁడవైన
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 62

సీ. ఢేయ ? టంఢురు మహాద్విజకులతిలకుని
నలరి వస్తాదందు రంత్యజాతి
ఫడువా యటందరు పదరి ప్రజ్ఞావంతు
పోక్తా యటంద్రు దుర్బుద్ధినైన
ధగిడీ యటందురు తత్త్వపారగునైన
బుజురుకందురు వాగుపోతునైన
ఛాందీ యటందురు షట్ఛాస్త్రవిదునైన
భఃక్తవా యందురుపతితునైన

తే. గీ. ప్రకటమధుపాన గర్వాంధ బధిర దుర్వి
వేకమతి జాగరూకసంవీక్షణముల
దొడ్డుకొంచెంబెఱుంగని తురకలహహా
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 63

సీ. ఏదయ్య ! నీశౌర్య మింతవంత యొనర్చు
మొగసీలపని వేగ ముగియకున్న
నెన్నటికయ్య ! నీ సన్నుతాటోపంబు
పాశ్చాత్యబలములఁ బఱపకున్న
నేమిటికయ్య ! నీ భీమనామస్ఫూర్తి
యవనసైన్యముగుండె లవియకున్న
నేలయ్య ! నీ ఘనఫాలవీక్షణకేలి
కదిసి పరాటవుల్గాల్చకున్న

తే. గీ. అయ్యపేరెవ్వరో కీర్తి యవనిమీఁద
వెలయుచున్నది యనుమాట విశదమయ్యె
శమితభక్తాపరాధ శైలమణిసౌధ
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ. 64

సీ. పులితోలు వెస జీనుపుస్తంగుకని యొక్క-
డాఁగి తెమ్మని పైది లాగకున్నె ?
గజచర్మ మొక్కఁడు గదిసి పేటి యటంచు
నొడిచి తీసుక పరువిడక యున్నె ?
పునుక యొక్కఁడు పుచ్చుకొని యిది ఖిస్తికి
లేకని దరిబేసి కీకయున్నె ?
హరిణి బచ్చాఖూబు క్యాయి సాసికారినో
యని యొక్కఁడది వద్ద నునుపకున్నె ?

తే. గీ. వెఱచిరే వెంటఁబట్టరే వెదకివెదకి
పట్టుకొనిరేనిఁ దురకలపాలఁ బడిన
నిలువలేవుసుమీ ? బుద్ధి దెలుసుకొమ్ము
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 65

సీ. పురములుగాల్చు చిచ్చుఱకంటివానికి
గణనయే పాశ్చాత్యగణతృణములు
గరళంబుమ్రింగు బింకపుహాలాంతకారికిఁ
గడిఁదియే యవనాశుగవ్రజములు
విషమాస్త్రుగెల్చు దోర్వీర్యశాలికి దొడ్డ
గా ! తురుష్కభటప్రకాండజయము
మృత్యుంజయఖ్యాతి మెలఁగు నీకు నశక్య
మే ! మ్లేచ్ఛదోశ్శక్తి మిత్తి కనుప

తే. గీ. సృష్టిసంహారకర్త కుత్కృష్ట మయ్యె
నే ! మదాంధులఁ గొందఱ నామమడఁప
నెంత నేవిన్నవించిన నేల వినవు
విజితపరయూథ ! కాశికావిశ్వనాథ ! 66

సీ. అఖిలాధిపతివి నీవై యుండుటనుగదా
కర్తారుఁ డన్న విఖ్యాతి దనరె
నిర్గుణత్వవిభూతి నీకుఁ గల్గుటగదా
నెరి నిరాకారుఁడన్ గుతి దనర్చె
నల్లమప్రభుత నీయందు నుండఁగఁగదా
నల్లాఖోదాయన్న యందమయ్యె
నెవని భక్తికనైన నిచ్చమెచ్చఁగఁ గదా
పరవర్దిగా రన్న బాగు మీఱె

తే. గీ. నట్టి పేరులు నీకంద మయ్యె నేని
నఖిలజగదంబ యన్న పూర్ణాంబ కిలను
వ్యర్థమగు పేరు మామాహవాయనంగ
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 67

సీ. పూలవేసినవాని బూదిచేసితివిగా
ఱాలరువ్వినవాని రమణఁ బ్రోచి
కూఁతునిచ్చినవానిఁ గొట్టివైచితివికా
జీతమియ్యనివానిఁ జేరికొలిచి
యంటిపాయని వాని నవిటిచేసితివిగా
వింటఁగొట్టినవాని వేడ్క మెచ్చి
మ్రోలనమ్మినవాని ముసలిఁజేసితివిగా
కాలఁదన్నినవానిఁ గరుణఁజూచి

తే. గీ. హితులు పగతురు పగతురు హితులు నీకు
నెన్న హాస్యాస్పదములు నీచిన్నెలన్ని
చాలునీఁకనైన శత్రుల సంహరించు
విజితపరయూథ! కాశికావిశ్వనాథ! 68

SVARŪPĀMṚTA

Edited by

Sri M. SHANKARANARAYAṆA BHAT.

This work has been edited on the basis of the palm-leaf manuscript bearing D. No. 572 preserved in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. The authorship of this work is attributed to Gurubasava. It deals with the principles of Śaiva philosophy in the form of Bhāmini Ṣaṭpada metre. It is in the form of teachings as delivered by Gurubasava to his disciple. Its style is simple and delicious. It contains 77 stanzas in three chapters.

ಮುನ್ನುಡಿ

'ಸ್ವರೂಪಾಮೃತ' ಎಂಬ ಈ ಲಘುಕೃತಿ ಮದರಾಸು ಪ್ರಭುತ್ವದ ಪ್ರಾಚ್ಯಲಿಖಿತ ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾದಿರಿಸಿದ ಡಿ. ನಂ. 572ನೆಯ ಪ್ರತಿಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿವಯೋಗಾಂಗಭೂಷಣ, ಸದ್ಗುರುರಹಸ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಗುರುಬಸವಕವಿ ವಿರಚಿತಗಳಾದ ಸಪ್ತಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಂಥವೂ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಕವಿಯು ವೀರಶೈವ ಗುರುವಾಗಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಶೈವ ವೇದಾಂತ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ಈಗ್ರಂಥವು ಮೂರು ಪರಿಚ್ಛೇದಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು 77 ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ಶೈಲಿಯು ಸರಳವೂ ಸುಂದರವೂ ಆಗಿದ್ದು, ಗುರುವು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಬೋಧಿಸುವಂತೆ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಎಸ್. ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ.

ಶ್ರೀ ಗುರುಬಸವಲಿಂಗಾಯ ನಮಃ ॥

—: ಸ್ವರೂಪಾಮೃತ :—

— ರಾಗ ಒಡ್ಡಿಯ ಧನ್ಯಾಸಿ —

ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ ॥

ಅಮಮ ಮನಸಿನ ಗಾಹು ಗಮಕ
ಭ್ರಮಣ ಬಂಧನ ಬಿಡಿಸಿ ಶಿಷ್ಯೋ
ತ್ತಮನ ಮುಕ್ತಿಕಲತ್ರನಂ ಮಾಡಿದನು ದೇಶಿಕನು ॥ ಪಲ್ಲವಿ ॥

ಪದನು ॥

ಶ್ರೀಸಕಲಬೋಧನು ವಿಶುದ್ಧನ
ಶೇಷನಖಿಲಜಗನ್ನಟನ ನಿ-
ಶ್ಶೇಷನೇಕನಪಾರಮಹಿಮಾಂಬೋಧಿರೂಪಕನು ।
ವಾಸನಾಕ್ಷಯನಖಿಲವಿಶ್ವಾ
ವಾಸನಾಕ್ಷಯ ನೆನಿಪ ಗುರುಬಸ
ವೇಶನಿರಲಿ ಮದೀಯಸುಮನಃಕಮಲಮಧ್ಯದೊಳು ॥ ೧

ಕೇಳು ಭೂವಿೂರುಹದ ಶಿಖರವಿ
ಶಾಲದೊಳು ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಸಲೆ
ಬೀಳುತಿಹ ಚಿರಸೀರ ಸಿಂದನದಂತೆ ಮಾನವನು ।
ಜ್ವಾಲಿನೇತ್ರನ ಮುಂದೆ ಬೀಳಲು
ಕೀಲಿಸಿದ ಪಾಪೌಘ ವನವಂ
ತಾಳದೆಂದು ರಹಸ್ಯಮುದ್ಘೋಷಿಸಿದೆ ಪಶುಪತಿಯ ॥ ೨

ಅದು ನಿಮಿತ್ತ ನಿಜಾಂತರಂಗದ
ಪದರದೊಳು ಸಲೆ ದೇಶಿಕೇಂದ್ರನ
ಪದಸರೋಜವನ್ನೈದೆ ಮಾನಸಪೂಜೆಯಿಂ ರಚಿಸಿ ।
ಇದಿರೊಳಿಹ ಚಿದ್ಬಿಂಬಮಂ ಗ-
ದ್ಗದುಕೆಯಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಸ-
ಮ್ಮದದಿ ತತ್ವರಹಸ್ಯಬೋಧೋದಯವ ಕೇಳುವುದು ॥ ೩

ಆವುದಱ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮನವಿದು
ಡಾವರಿಸುತಿಹುದದು ಕಣೌ ಭವ
ಥಾವಕಿಗೆ ಕಾರಣವಹಂಗಾವುದನು ಕಾಣುತಲಿ ।
ಸೀವರಿಸುತಿಹುದಾವುದದು ಸ-
ತ್ಪಾವನೀಕೃತವಪ್ಪ ನಿಜವಿ-
ದ್ಯಾವಲಂಬನಮುಕ್ತಿ ನಿಜಸುಖವೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೪

ದರುಶನಾದಿಯೊಳಾವುದೈ ಸುಖ
ಕರವದೇ ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳತಿನಿ-
ಷ್ಠುರನಿಕೃಷ್ಟಪದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾವುದದು ತನ್ನ ।
ದರುಶನಾಂತದೊಳಮಲಸಮ್ಯ
ಗ್ವರಸುಖಾಸ್ಪದವಹುದದೇ ಸು-
ಸ್ಥಿರಪರಬ್ರಹ್ಮಾಂಶವಿದನಱಿಯೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೫

ವಿಷಯಗಳು ಭೋಗಗಳು ಸಪ್ತ
ವ್ಯಸನಗಳು ನಿಜದರುಶನಾದಿಯೊ
ಳಿಸಗುತಿಹವಾತ್ಯಂತಿಕದ ಸುಖಮಂ ಸಮಸ್ತರಿಗೆ ।
ರಸಮಯಂ ತತ್ವಾರ್ಥಭಕ್ತಿ
ಪ್ರಸರ ಶಮೆ ದಮೆ ಶಾಂತಿಗಳು ನಿ-
ಟ್ವಸೆಸುಖಪ್ರದಗಳು ಯದಂತ್ಯಗಳೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೬

ಕೇಳು ಮಗನೆ ಸದಾ ಮನಸ್ಸಂ-
ಚಾಲನದ ದೆಸೆಯಿಂ ವಿಕಾರವಿ-
ಶಾಲಭವಸಂಸಾರನಾಟ್ಯವಿನೋದವದಱೊಳಗೆ ।
ಹೇಳಲೇನತಿವಿಷಯವಿಸ್ಮಯ
ತೂಳದಿಂ ತಱಿತಱಿಸಿ ತನುಗಳು
ಬೀಳುತಿಹವಶ್ರಾಂತವಿಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆಡೆಗುಡದೆ ॥ ೭

ಸಾರಮಂತ್ರರಹಸ್ಯಧರ್ಮವಿ-
ಚಾರವಿಶ್ರುತವಿದ್ಯೆಯೊಳು ಸಂ
ಸ್ಕಾರಿಯಾಯ್ತೆಂದೆಲೆಲೆ ದಿಟ ನಂಬದಿರು ಮಾನಸವ ।
ಆರು ಬಲ್ಲರು ಮನದ ಮರ್ಕಟ
ದೋರೆಯನು ಸತತಂ ನಿರಂತರ
ಮಾರಿಯನು ತತ್ಕೃತದಿ ಸತ್ಸಂಗತಿಯನಗಲದಿರು ॥ ೮

ವಿರತಿ ಶಮೆ ದಮೆ ಶಾಂತಿ ಕರುಣ
ಸ್ಫುರಣೆ ಸ್ವಚ್ಛಜ್ಞಾನ ಶಿವಸಂ
ಸ್ಮರಣೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಸತ್ವಗುಣಂಗಳೀ ಮನದ ।
ಹೊರೆಯಲಿರಲಂಜುವವೆನಲ್ಕೀ
ಪರಿಪರಿಯ ಗಾದೆಗಳ ಬಿಡು ಸಂ-
ಸ್ಮರಿಸಬಲ್ಲವೆ ಮನವ ಸತ್ಸಂಗತಿಯನಗಲದಿರು ॥ ೯

ಕಾಲದಿಂದಂಬಿಗನ ನಂಟು ವಿ-
ಶಾಲವಾಗಿರೆ ತೀವ್ರಗತಿಯಿಂ
ಮೇಲುವಾಯ್ದು ತರಂಗಿಸುವ ನದಿಯಂ ತದಾಂತ್ಯದೊಳು ।
ಲೀಲೆಯಿಂ ಲಂಘಿಸುವ ವೊಲು ನೀಂ
ಲಾಲಸಿಗತನದಿಂ ಸುಸಂಗವ
ಪಾಲಿಸುವುದು ಮನೋಗ್ರಹವ ಮಮಕರಿಸಬೇಡೆಂದ ॥ ೧೦

ಕೇಳು ಮಾನಸವೆಂಬುದದುವೇ
ನಾಳ ನದಱೊಂದೊಂದು ವಿಶ್ವವಿ-
ಶಾಲವದಱೊಳವಿಷಯಭವಸಂಸಾರವರ್ತನದ ।
ಮೇಳವದಱೊಳು ಪುಣ್ಯಪಾಪದ
ಹೇಳಿಕೆಯ ಹೆಕ್ಕಳದ ಕೃತ್ಯಗ
ಳೋಳಿಗಳು ಬಹುವಿಧಗಳದನಾರ್ಬಲ್ಲರಾರೆಂದ ॥ ೧೧

ವಿಷಯ ತಳಿರಿಂ ತಳಿತು ಕೊರ್ವಿದ
ದಶವಿಧೇಂದ್ರಿಯಶಾಖೆಗಳು ನೆ
ಣ್ದೆಸೆಯೊಳಟ್ಟಿದ್ದಾನವಾಗಿ ಶರೀರಭೂರುಹವು ।
ವ್ಯಸನಪುಷ್ಪದಿ ಕರ್ಮಫಲದಿಂ
ದೆಸದಿರಲು ತತ್ಫಲವನುಲ್ಲಾ
ಲಸದಿ ಮಾನಸವಕ್ಕಿ ವಿಸಟಂಬಱಿದು ತಿನುತಿಹುದು ॥ ೧೨

ಬೆಳದು ಗಗನಕೆ ಪಾಯ್ದು ಘೂರ್ಮಿಸಿ
ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಕಂಪಿಸುತ ಸೀಮಾ
ವಳಯದಿಂದುಚ್ಚಳಿಸಿ ತೆರೆನೊರೆಬುದ್ಬುದಾದಿಗಳಿಂ ।
ಸುಳಿಗಳಿಂ ಜಲನಿಧಿ ಸಮೀರನ
ಬಳಕೆಯಿಂತಂತೀ ಮನಸ್ಸಿನ
ಚಲನೆಯಿಂ ನಿಶ್ಚಲಶರೀರ ವಿಕಾರಿಸುತ್ತಿಹುದು ॥ ೧೩

ಪುಸಿಮನಸು ಮುನ್ನಿಲ್ಲವದಕೊಂ
ದೆಸಗುವರೆ ತಾನಿಲ್ಲ ದಿಟ ಭಾ-
ವಿಸೆ ಮಹಾತ್ಮರೊಳಿಲ್ಲವಿದು ಕಾರಣಿಕನಹುದೆಂದು ।
ಪೆಸರಿಡಲ್ಕದು ಸಲ್ಲ ಮನಸಿನ
ದೆಸೆಯನಱಿವುದೆಯಿಲ್ಲ ಭವದೊ
ಳ್ನುಸುಳಿ ಬಹುದದು ಪೊಲ್ಲವಿದನಱಿ ಯೆಂದದೇಶಿಕನು ॥ ೧೪

ಕುತ್ತಗೊಂಡನ ಕಾಣಿಕೆಗೆ ಯಮ
ಭೃತ್ಯರುಗಳಿಪ್ಪಂತೆ ನಿತ್ಯಾ-
ನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿವೇಕವೆಳ್ಳನಿತಿಲ್ಲ ದುರ್ಮನದ ।
ಕೃತ್ರಿಮದ ತನು ವಿಷಯವಿಭ್ರಮ
ನೆತ್ತಿಗೇಱಿದ ಮನುಜನಱಿವಿಗೆ
ತಥ್ಯವಾಗಿಹುದೀಮನಸು ನೀಂ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೫

ಒತ್ತರಿಸಿ ಕಾಯ್ವಾತಪದಿ ನಡು
ನೆತ್ತಿ ಪೊತ್ತಿದ ಮನುಜನೀಕ್ಷಿಸೆ
ಸತ್ಯವಾಗಿರದೆ ಪ್ರಕಾಶಾನ್ವಿತಮಹಾಲಯವು ।
ಕತ್ತಲೆಯ ತೆಱನಂತೆಯಾಪರಿ
ನಿತ್ಯವಸ್ತು ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ
ವ್ಯರ್ಥ ಮರ್ತ್ಯನ ಮನಕೆ ಮನವುಂಟೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೧೬

ಗುಮ್ಮ ಭಯವದು ಭೈರವಾಸ್ತ್ರದ
ಸಮ್ಮುಖಕೆ ಸಡಿಲುವುದೆ ಕುಹಕವೆ
ನೂರ್ಮಡಿಸಿದಂತಿಹ ವೃಥಾ ಕೃತ್ರಿಮದ ಮಾನಸವು ।
ಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಿಹ್ಮಾದ್ವಯದ ಬೋಧೆಯ
ಪೆರ್ಮೆಗಳಿಗಳುಕುವುದೆ ಹುಸಿಹುಸಿ
ಬೊಮ್ಮ ಬೋಧೆಯದಾರು ಮನವಾರೆಂದ ದೇಶಿಕನ್ನು ॥ ೧೭

ಕ್ಷಣದೊಳಿದು ಗುಣಿಯಾಗಿಹುದು ತ-
ತ್ಕ್ಷಣದೊಳಿದು ಬಣಗಹುದು ಕೇಳಾ
ಕ್ಷಣದೊಳಿದು ಸವಿರಕ್ತಿವೇಶವ ತೊಟ್ಟು ತೋಱುಹುದು ।
ಸೊಣಗಗುಳ್ಳ ಗುಣಂಗಳಿಗೆ ತಾ-
ನೆಣೆಯೆನಿಸಿ ಕೊಂಡಿಹ ಮನಸ್ಸಿನ
ಕಣೆಯಗಳು ಶತಕೋಟಿ ಹಲವಿಧ ಬಲ್ಲರಾರೆಂದ ॥ ೧೮

ಕಾಮಕಲ್ಪವಿಕಲ್ಪಸಂಶಯ
ತಾಮಸಾಂಗವಿಶೋಕಮನನ
ಪ್ರೇಮಮೂರ್ಛಾಸುಪ್ತಿಜಡವೆನಿಸುವ ಗುಣಂಗಳಿಗೆ ।
ಧಾಮವಹ ಕಾರಣದಿನಾತ್ಮಾ
ರಾಮ ನೆಲ್ಲಿಯದು ಮನಸಿಗೆ
ಪಾಮರತ್ವವೆ ಸಹಜವೆಂದನು ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನು ॥ ೧೯

ಸಾರಗಟ್ಟೆ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಸಂ-
ಚಾರಿಸುವ ನಿರ್ಮಳವಿವೇಕ
ದ್ವಾರದೊಳು ಕಾದಾತ್ಮ್ಯವಾಗದ ಹಾಂಗೆ ಸಂಶಯದ ।
ಕ್ರೂರರೂಪನು ಧರಿಸಿ ನುಂಗುವ
ಮಾರಿಯಾಗಿ ಕವಾಳಿಸುವ ಸಂ-
ಹಾರರೂಪಿಂದಿಹುದು ಮಾನಸವೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೨೦

ಮರ್ಕಟನ ಬಡಿದಡೆ ವಿಕಾರಗ
ಳುಕ್ಕುತಿಹ ಪರಿಯಂತೆ ಮಾನಸ
ಮರ್ಕಟನನಾದಿಯಪುರಾಣವಿಶೇಷಗಾಥೆಗಳಿಂ ।
ಮಿಕ್ಕು ಬೋಧಿಸೆ ತನ್ನ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ
ಕೊಕ್ಕರಿಸುವುದೆ ತಾನು ಕೇಳು ದಿ-
ಟಕ್ಕೆ ತಾನದಱಿಂದ ಮಾನಸಕುಂಟೆ ಬೋಧೆಗಳು ॥ ೨೧

ಡೊಳ್ಳುಗಳದ ನಿಜಾಂತರಂಗದ
ನೆಳ್ಳನನಿತು ವಿವೇಕ ತನ್ನೊಳ
ಗಿಲ್ಲವತ್ಯಾತುರದಿ ವಿಸಟಂಬರಿದು ಮಾನಸವು ।
ಝಲ್ಲಿಸುತ್ತಿಹುದೈ ಮುಖದಿ ಬಱು
ವಲ್ಲಣವ ಹೊತ್ತಂತೆ ತನುವಿನ
ಬಲ್ಲಹಂ ಬಱಿದಾಗಿಹನು ಕೇಳೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೨೨

ಬಳಸಿ ವಾಸನೆಗಳ ಸಮಷ್ಟಿಯ
ನಿಲವದೇ ಮನಸಾ ಮನಸ್ಸನು
ತಿಳಿಯಲೇನೂ ಇಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಾಂತರಜನಿತವಾಗಿ ।
ಹೊಲಬನಱಿಯದೆ ಕೆಲರು ಮನವೆಂ
ದುಲಿದು ತಾ ಶಂಕಾವಿಷದಿಯು-
ಮ್ಮಳಿಸುತಿಹರದನೇನನೆಂಬೆನಸತ್ಯಸಂಭ್ರಮವ ॥ ೨೩

ಮಾನಸಿನಿಂ ಘನವಾ ಪ್ರಪಂಚಿನ
ಘನವನೈದಲು ಬಾರದೆನೆ ಕೇ-
ಳ್ಮನಸು ನಿಶ್ಚಲವಾದಡೇನದವಾಚಲತ್ವವನು ।
ಅನುಕರಿಸಲೇನದಱ ದೆಸೆಯಿಂ
ತನಗೆ ಶಾಶ್ವತಮುಂಟೆ ತಾನ
ಜ್ಞನೆ ಪರೋಪಾಧಿಕನೆ ದೃಶ್ಯನೆ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೨೪

ಮನದಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳ ಕಾಡುವ
ಸುನಿಯೊ ಸುಖದುಃಖಪ್ರಪಂಚಿನ
ಘನವೊ ಸರ್ವೋಪದ್ರವಕೆ ಶಾಶ್ವತತವರ್ಮನೆಯೋ ।
ಜನದ ರಂಜನಕೃತ್ರಿಮದನಿಜ
ಮುನಿಯೊ—ಯಮಪುರಗಾಹಿನಿಯ ದು-
ರ್ದನಿಯೊ ಹುಸಿ ದಿಟವೆನಿಸಿ ಶೋಭಿಸುತಿಹುದು ಮಾನಸವು ॥ ೨೫

ಗುರುವೆ ಮಾನಸಭೂತವನು ಪರಿ
ಹರಿಸಲಾವುದುಪಾಯವದವಿ-
ಸ್ತ್ರರಿಸಬೇಕೆದೆ ಸಂಶಯವೆ ಮನವಾದಕಾರಣದಿಂ ।
ತರಳ ಕೇಳ್ ಸಂಶಯವನು ಘಂ
ದುರುಹಿದೊಡೆ ಮನವಿಲ್ಲವದಸಂ-
ಸ್ಮರಿಸಿ ಪೇಳುವೆನೆಂದು ಗುರು ಕರುಣಾಳುವಿಂತೆಂದ ॥ ೨೬

ವ್ಯಾಧಿಯಂ ಪರಿಹರಿಸುವಡೆ ಕೇಳ್
ವ್ಯಾಧಿತನನುಪಚರಿಸುತಿರಲಾ
ವ್ಯಾಧಿ ಕೆಡುಗಲ್ಲದೆ ರಸಾಯನದಿಂದ ಕೆಲಬಲದ ।
ವ್ಯಾಧಿಯನು ಸತ್ಕರಿಸುವಡೆ ಯಮಿ
ಗಾದುದಾದಡೆ ಜೋಡೆ ಮನಸಂ
ಬೈದು ಬಳಲಲದೇಕೆ ನೀನಿದ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೨೭

ಅಱಿವು ಮಱವೆಯು ಹಱಿದ ನಿರ್ಧರ
ದಱಿವದೇ ತತ್ವಮಸಿ ಜಗದೊಳ
ಹೊಱಗೆ ತುಂಬಿದ ಬೊಮ್ಮ ವದುಕಾರಣದಿ ಕೆಲಬಲದ ।
ಅಱಿವು ತಾ ತಾನಾಗಿ ಸಂಶಯ
ಹಱಿವುದದಱಿಂ ತನ್ನ ತಾನೇ
ತೆಱಹುಗೊಂಡಿಹನಾಗಿ ಮನವಿಲ್ಲೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೨೮

ರೋಗ ಹೋದಾಕ್ಷಣದಿ ವೇದನೆ
ಹೋಗದೇ ಕೇಳಿಹಗೆ ಮನಸನು
ನೀಗಲಾಱದೆ ಬಱದೆ ಬೆದಱಸುತಿಪ್ಪ ಸಂಶಯವು ।
ತ್ಯಾಗವಾಗಲು ಗರಳವಿಳಿಯಲಿ
ಕೋಗಡಿಕೆ ಬಿಡದಿಹುದೆ ಭವಸಂ-
ಯೋಗವೇ ತತ್ಕರ್ಮವಾಗಲು ಮಗನೆ ಕೇಳೆಂದ ॥ ೨೯

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸ್ವರೂಪಾಮೃತೇ ಮನೋನಿರಸನಂ ನಾಮ
ಪ್ರಥಮಃ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ ॥

ಶ್ರೀ ಗುರುಬಸವಲಿಂಗಾಯ ನಮಃ ॥

ದ್ವಿತೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ

— ರಾಗ ತೆಲುಗ ಕಾಂಬೋಧಿ —

ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ ॥ ನಯದಲೀ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ವಿಶ್ವಾ
ಲಯವ ನಿಜವನು ತೋಱ ಪಂಚಾ
ವಯವನೊಳು ತಾದಾತ್ಮ್ಯಸಂ ಮಾಡಿದನು ದೇಶಿಕನು ॥ ಪಲ್ಲವಿ ॥

ಪದನು ॥ ಜಗವಿದುಳುಮೆಯನಾಶ್ರಯಿಸಿ ಪ-
ನ್ನಗನ ಹೆರೆಯಂತಿಹುದು ಜಗದಿಂ
ಜಗವನಱವ ಚಮತ್ಕೃತಿಯ ಕೀಲಣೆಯ ಬಲ್ಲವಗೆ ।
ಜಗವನಱಯದವಂಗೆ ಜಗವಿದು
ಹಗಲುಗತ್ತಲೆಯಾಗಿ ನಿಂದಿಹ
ನಗದ ಪರಿಯಂತದ್ಭುತದೊಳಿಹುದೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೧

ಸತ್ಯವದು ವೇದಾಂತಸವಿಶೇ
ಷೋಕ್ತಿಯನು ನಿರ್ಧರಿಸೆ ಸರ್ವವಿ
ರಕ್ತಕಾರಣವದು ರಹಸ್ಯೋತ್ತರಮತಾಂತರದ ।
ಸ್ವಾರ್ಥವದು ಕೇಳಾವುದೊಂದುಪ-
ದಾರ್ಥವಹ ಜಗವಂ ಸದಾ ಪರ
ಮಾರ್ಥವಲ್ಲೆಂದಾ ವಿಯಸ್ತಂಭದೊಳು ತುಂಬಿಹುದು ॥ ೨

ಗುಪ್ತವೇ ಕೇಳ್ನಾಮರೂಪಿಂ
ವ್ಯಕ್ತಿಯಹ ಜಗದೊಳಗೆ ಜೊಮ್ಮವಿ-
ರುತ್ತ ವೇದಾಂತಾದಿತತ್ವರಹಸ್ಯಬಾಧೆಗಳಿಂ ।
ವಿಸ್ತರಿಸುವಂತಾಗಿ ಮಱೆಯೆ
ಭಿತ್ತಿಮೃತ್ತಿಕೆಗಕಟ ಕರ್ಮವಿ
ಚಿತ್ರಮಾಯಾಕೃತಕವದನಿನ್ನೇನ ಹೇಳುವೆನು ॥ ೩

ನುಂಗಿ ಸತ್ಯಾಂಬುಧಿಯನೊಡೆಯುದ
ಹಾಂಗೆ ಬಹುವಿಧನಾಮರೂಪಿಂ
ಸಂಗಡಿಸಿ ನಭದಿಂದವತಿವಿಸ್ತಾರವಾಗುತಲಿ ।
ಶೃಂಗರಿಸಿ ಚೈತನ್ಯತತ್ವತ
ರಂಗಭಾವದ ಮಾತ್ರದಿಂ ನಿಜ
ಧಂಗವಂ ತೋಱಿದ ಜಗದ್ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವಾಗಿಹುದು ॥ ೪

ಕರ್ಪುರದ ಕರಡಿಗೆಯು ಎಣ್ಣೆಯ
ಕುಪ್ಪಿಗೆಯ ಭಾವವನು ಪೂಜಾ
ಪುಷ್ಪನಾಮುದಕರಡಿಗೆಯ ನುಡಿಯಂ ವಿಶೇಷವನು ।
ಒಪ್ಪುತಿಹ ಜಗದೊಳಗೆ ಭಾವಿಸ
ಲಾರ್ಪರಾ ಬ್ರಹ್ಮವನು ತನಗಿನಿ
ತಪ್ಪ ಭಾಗ್ಯವೆಯಾದಡವ ಪರವಸ್ತುವಹನೆಂದಾ ॥ ೫

ಕೂಪದೊಳು ಗುಣಭಾಂಡಗಳು ಕೇ-
ಳ್ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಪರಿಯಂತೆ ಮಹತ-
ದ್ದೀಪವತಿಯೊಳಗೀ ಪರಿಯ ಸಂಚಾರವೇನದಱಾ ।
ದ್ವೈಪರಭ್ರಾಂತಿಯೊಳು ಶಾಸ್ತ್ರನಿ
ರೂಪವಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವವಹ ಚಿ-
ದ್ರೂಪಿನೊಳಗೇಕಕಟ ಶಾಸ್ತ್ರವಿತರ್ಕಭಾಷಣವು ॥ ೬

ಅಱಿಯಲಳವಲ್ಲದ ಕದಾಚಿ-
ನ್ಮಱೆಯಬಾರದ ಪಿರಿದು ಉಪನಿಷ
ಕಱುಪಬಾರದ ವಿಶ್ವಗೋಚರವಾಗಿ ನಿಜದೊಳಗೆ ।
ಜಱುಬಿನಿಂ ಮಱೆಮಾತ್ರವಿಲ್ಲದೆ
ಹಱಿಯ ಹೊಯ್ದಂತೈದೆ ನೆಟ್ಟನೆ
ತೆಱದಿಹುದು ಪರಿಪೂರ್ಣವಹ ಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಕವು ॥ ೭

ಪ್ರಹರನಾಲ್ಕನು ಬೆಳದ ಕತ್ತಲೆ
ದಹನವಾಗದೆ ನಿಮುಷಮಾತ್ರದ
ಮಿಹಿರನುದಯಕೆ ತಿಳಿದಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿಯೆಂದೆಂಬ ।
ವಿಹಿತವಹ ಪರಮಾತ್ಮ ಚಿಂತಾ
ಗ್ರಹಣಮಾತ್ರಸ್ಫುರಣೆಯಿಂ ಕೇ-
ಳಹಿತವಹ ಪಾಪೌಘವೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟು ಸೂಟಿಯಲಿ ॥ ೮

ನಷ್ಟಬಣ್ಣವನುಳ್ಳ ಚಿನ್ನದ
ಗಟ್ಟಿಯಂ ಪುಟವಿಡಲಿಕದಱಿಂ
ಪುಟ್ಟದೇ ನೀರೆಂಟು ಬಣ್ಣದ ಚಿನ್ನವದಱೊಳಗೆ ।
ಕಷ್ಟಸೊಗಮುಂ ಗುರುರಹಸ್ಯದಿ
ಮುಟ್ಟಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದಡೆ ಕೇಳ್ನಿಜ
ಶ್ರೇಷ್ಠವಹ ಪರಬೊಮ್ಮವಲ್ಲದೆ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೯

ಬ್ರಹ್ಮ ಗಡ ತಾನೇಕಮೇವ
ಬ್ರಹ್ಮ ಗಡ ಸುಡು ದೇವತಾಂತರ
ಧರ್ಮ ಗಡ ನಾವಱಿಯೆವೀ ವಿಪರೀತಮುವ ಸರ್ವಂ ।
ಬ್ರಹ್ಮ ಗಡ ಮುಖ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾ
ಕರ್ಮ ಗಡ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಾ
ಬ್ರಹ್ಮ ಗಡ ಬೋಧೆಗಳು ಗಡ ನಿಜ ಚೋದ್ಯತರವೆಂದ ॥ ೧೦

ಲೋಪವುಂಟೇ ಬ್ರಹ್ಮಕೆಲೆ ಬಹು
ರೂಪನಾಮಕನಾದರೆಯು ಕೇ-
ಳ್ತಾಪನೀಯಕವೀಗ ಬಹುವಿಧಭೂಷಣಂಗಳೊಳು ।
ವ್ಯಾಪಿಸಿದಡೇನವಕೆ ಗುರು ತಾಂ
ಪೋಪುದೇನದಱಿಂದಲದಕೆ ವಿ-
ಲೋಪವೇನುಂಟಕಟ ಮರುಳೇ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೧

ಘನಘಟಿತವ್ವಾಗಲು ದಿನಂ ದು
ರ್ದಿನವಹುದು ಸಹಜಂ ತಮೋಭಾ-
ವನೆ ಜಗತ್ತಿನೊಳಿಲ್ಲ ದಿಟಕುಂಟಾದಡೀ ಜಗವು ।
ಕಣಸ ಕಾಣಲು ಬೇಕದಿಲ್ಲಾ
ನಿನಗಿಹುದೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂತೆಂ
ತನಿತಱಿಂ ಜಗದೊಳಗೆ ವಸ್ತುವ ಗುಪ್ತತರವೆಂದ ॥ ೧೨

ತಿಳಿಯೆ ದೇಹಗಳೊಳಗೆ ಗೇಹಗ
ಳೊಳಗೆ ವಸುಧೆಗಳೊಳಗೆ ನಿಗಮಗ
ಳೊಳಗೆ ದೇಶಗಳೊಳಗೆ ಲೋಕಗಳೊಳಗೆ ಧಾತಾಂಡ ।
ದೊಳಗೆ ತತ್ವರಹಸ್ಯಬೋಧೆಗ
ಳೊಳಗೆ ನಾದಸಮಾಧಿವೇಧೆಗ
ಳೊಳಗೆ ಕೇಳ್ನಿಜವಸ್ತು ತುಂಬಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತಿಹುದು ॥ ೧೩

ಹಗಲು ದೀವಿಗೆವಿಡಿದು ಧರಣಿಯ
ನಗಲಕಱಸುವನಂತೆ ಮುಗಿಲಿಂ
ಮಿಗಿಲೆನಿಪ ವಿಸ್ತೀರ್ಣಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಕವಂ ।
ಬಗೆಬಗೆಯ ಬೋಧೆಗಳ ಜಂಜಡ
ಜಗಳದಿಂ ಪಂಡಱಿಸಿ ಕರ್ಮವ
ನಗಿವುತಿಪ್ಪರದೇನನೆಂಬೆನಸತ್ಯಸಂಭ್ರಮವ ॥ ೧೪

ಉಳುಮೆಯಿಂದಱಿವಿಂದ ಸುಖದಿಂ
ಬಳಸಿ ವಿಶ್ವದ ನಾಮರೂಪುಗ
ಳೊಳಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತೋಱಿಸುತಿಹ ಪರಾತ್ಮಕನಂ ।
ತಿಳಿಯಬಾರದ ಕತ್ತಲೆಯ ಮನೆ
ಮುಳಿಸಿನಿಂ ಹೊಂಕರಿಸಲದು ಕ-
ತ್ತಲೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇ ವಿಚಾರಿಸಿ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೫

ಪಾಪಿಯಾ ಪುಲ್ಕುಸನ ಮುಟ್ಟಲು
ಪಾಪವಹ ಪರಿಯಂತೆ ಕೇಳ್ನಿ-
ಷ್ಪಾಪ ದೇವತೆಯಿಂದ ತದ್ವಿಪರೀತವಿಲ್ಲಾಗಿ ।
ರೂಪು ಮೋಹನವಾಗಿಹುದು ಬಹು
ರೂಪಕಾಶ್ರಯವೆನಿಸುತಿಹ ಚಿ-
ದ್ರೂಪಮೋಹನವಲ್ಲ ದಿಟವಿದ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೬

ಕೇಳು ನಾಡುಗರೊಲಿದು ಗಾಜಿನ
ಮಾಲೆಯನು ಕೊಳ್ವಂತೆ ಕೊಳುವರೆ
ಲೀಲೆಯಿಂ ಮಾಣಿಕವನಾಪರಿ ನಾಮರೂಪುಗಳಂ ।
ಲಾಲಿಸುವ ಪರಿಯಂತೆ ಲಾಲಿಸ
ಸಾಲುವರೆ ಭಾವಿಸರು ಗಗನವಿ
ಶಾಲವಹ ಚಿದ್ರೂಪಕವನಿದನಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೭

ಅರಸಿನೆಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಲೆಕ್ಕದ
ಪರಿಪರಿಯ ಸೇವಕರುಗಳ ನಿಂ
ದಿರೆ ಚತುರ್ದಶಭುವನವಿಟ್ಟೆಡೆ ಯೆನಲಿಕಿನ್ನವನ ।
ಸಿರಿಯನವನುನ್ನತಿಯ ಶಾಶ್ವತ
ದಿರವ ಬಲ್ಲದ ಕಾಣೆನಿದಱಿಂ
ದುರುಳಿದವು ವೇದಾಂತ ಕೋಟಿಸಹಸ್ರವಿಧದಿಂದ ॥ ೧೮

ಅಱಿವು ತಾನಖಿಳದೊಳು ಭಾವಿಸ
ಲುಱುವ ವಸ್ತುವಲಾ ಅದೊಂದಂ
ಕುಱಿತು ನಾನಾಶ್ರುತಿರಹಸ್ಯಾಗಮಪುರಾಣಗಳು ।
ನೆಱೆವುತಿಹವದಱಿಂದ ಜಗವಿದು
ತಱತಱಿಸುತಿಹುದಘದೊಳಗೆ ಕೇ-
ಳಱಿವೆನಲು ತಾ ತಾನೆನಲು ಸದ್ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಕವು ॥ ೧೯

ಭೇದದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮವನು ಬಿಡದಾ
ರಾಧಿಸಲಿಕವನದಕೆ ಮೊದಲೇ
ಭೇದವಹನದಱಿಂದ ಕೇಳತಿದೀರ್ಘವಹ ಭವದ ।
ಹಾದಿಯಂ ನೆಗದವರ ಪರಿಯಂ
ತ್ರೈದೆ ವಿಹರಿಸುತಂ ವೃಥಾ ದು-
ರ್ಬೋಧೆಗೊಳಗಾಗಿಹನವಂ ಕೇಳೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೨೦

ಭೇದಬುದ್ಧಿಯ ಮಾಡಿ ತನ್ನೋ
ಪಾದಿಯಲಿ ವಿಶ್ವವನು ಕಾಣದೆ
ವೈದೆಗೆದ ಮನುಜಂ ತ್ರಿಸಪ್ತಾನ್ವಯಸಹಿತಮಾಗಿ ।
ಹೋದ ಬಟ್ಟೆಯ ವಾಹನದ್ವಯ
ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಪುರಾಣವಿ-
ವಾದಲಕ್ಷಿತಮಾರ್ಗವಂಚಿತನಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ ॥ ೨೧

ಸತ್ಯರೂಪಕದಿಂದ ಸರ್ವವಿ
ರಕ್ತಿಯಿಂ ದೇಹಾದಿಜಾಡ್ಯವಿ
ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಬೋಧಾಸ್ಮ್ಯಹಂ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದೆಂಬ ।
ತಥ್ಯದಿಂ ಚಿದಮಲವಿಶೇಷವಿ-
ಚಿತ್ರದಿಂ ಗುರುಪದಪಯೋಜಾ
ಸಕ್ತನೆಸೆದನನನ್ಯಬೋಧಾದ್ವಯಸಮಾಧಿಯೊಳು ॥ ೨೨

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸ್ವರೂಪಾಮೃತೇ ದ್ವಿತೀಯಃ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ ॥

ಶ್ರೀ ಗುರುಬಸವಲಿಂಗಾಯ ನಮಃ ॥

ತೃತೀಯ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ

— ರಾಗ ಸಹಡಿ —

ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ ॥ ಎನಲು ನಿಜಧರ್ಮವನು ನಿಜಶಿ-
ಷ್ಯನೊಳು ಪೇಳಿ ಸದಾ ಕೃಪಾಪಾಂ-
ಗನು ನಿರಂತರಮುಕ್ತಿಸುಖವನು ಕೊಟ್ಟನುಚಿತದಲಿ ॥ ಪಲ್ಲವಿ ॥

ಪದನು ॥ ತೋಱುವೀ ಯನುಭವವಿಮರ್ಶನ
ಬಾಱದಂತೆ ಮನೋಗುಣಂ ತಲೆ
ದೋಱದಂತಿಹುದಲ್ಲದಿಱಲದಱಿಂ ಕಳೇವರದ ।
ಹೇಱು ಜೆನ್ನಿಂ ಬಿಡದು ಬಳಿಕೀ
ದೂಱ ಕೇಳುವರಿಲ್ಲವಿದಕೋ
ಸಾಱಿದೆನು ಬೇಡಾದಡಿದನಱಿಯೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೧

ಸುಪ್ತಿಗತವಹ ದೇಹವನು ಹೊ-
ತ್ತಿತ್ತಿನಿಂದಿರಿಸುತ್ತಲದ ತಾ-
ನೊತ್ತಿ ತಾಳದೆ ನೊಂದು ತಿಲಕವನಿಟ್ಟು ಭೂಷಣಿಸಿ ।
ಅತ್ತಲಿತ್ತಲಿ ಸುಳಿಸಿ ಕೈಕಣ್
ನೆತ್ತಿಗಳ ಚೇಷ್ಟಿಸುತ ತೋಱಿಸಿ
ತೊತ್ತುಗೆಲಸವ ಮಾಡಿ ದೇಹ ನಿರರ್ಥಕಿರುತಿಹನು ॥ ೨

ಕಳೆಯಲೇತಕೆ ಬೇಱೆ ತನುವಿಂ
ದಲಸಿಗೊಳ್ವನನಟ್ಟಿ ಮರದಿಂ
ನೆಲಕೆ ಬಿದ್ದನನೈದಿ ಕೋಪಿಸಿ ಬೈದು ಮುದ್ಗರದಿಂ ।
ತುಳಿದು ಕೊಳಲೇಕೊಲಿದು ಮನದೊಳು
ತೊಳಲುತಿಹ ಮಾನವನ ವಿಷದಿಂ
ಕಳುಹಲೇತಕೆ ಸಂಯಮೀಪುರವರನಿವಾಸಕ್ಕೆ ॥ ೩

ನಿಗಳದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿದಗೆ ಕೋಳದ
ಹುಗಿಲಿನೊಳು ಹೊಕ್ಕವಗೆ ಹಗರಿನ
ಸಿಗಿರಿನೊಳಗಾದವಗೆ ಕಡದುಱುಗಳು ವಿಡಂಬಿಸುವ ।
ಹಗೆಯದೊಳಗಿರ್ದವಗೆ ಸಮರದ
ಜಗಳದೊಳಗಾದವಗೆ ತನುವಿನ
ಹಗರಣವ ತೊಟ್ಟವಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೪

ಕೇಳು ಸುದರಾಲಂಬಿಯೊಳು ತನು
ಜೋಲಿದಂಗೆ ವೃಥಾಯ ಕಡಲೊಳ
ಗಾಳಿನಡೆಗೊಂಡವಗೆ ಬಡೆ ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿಗಳು ।
ಕಾಲುದೊಡಕಿದವಂಗೆ ಮಾರಿಯ
ತೊಳದೊರಕೊಂಡವಗೆ ತನುವಿನ
ಮೇಳವುಳ್ಳ ನರಂಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೫

ಏನ ಹೇಳುವೆ ನೀ ತನುವ ನಭಿ
ಮಾನಿಸಿದ ಮಾನವನು ತಾನ-
ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿರೋಧನದ ಭಾಂಡದೊಳು ಮುಖವಿಟ್ಟು ।
ಶ್ವಾನಗುಣವನು ಪೋಲದವ ನಿ-
ನ್ನೇನಪೋಲುವನೆಂದಡಿನ್ನು ಸ-
ಮಾನಬಾಹ್ಯನೆನಲ್ಕೆ ಬೆಸಸಲು ಬಲ್ಲರಾರೆಂದ ॥ ೬

ಭಿನ್ನ ಖಿನ್ನತೆಯಿಂದ ತನುವಿದು
ಜೀರ್ನದಿಂದ ಪವಿತ್ರತನದಿಂ
ದುರ್ನಯದ ತನದಿಂದ ತಾನಸ್ಪೃಶ್ಯತನದಿಂದ ।
ದೈನ್ಯದಿಂದಚಲತ್ವದಿಂದ
ನ್ಯೋನ್ಯತನದಿಂದುಂಡು ಬಿಟ್ಟಿಹ
ಪರ್ಣಪಾತ್ರೆಯ ಪೋಲ್ತುದೆಂದನು ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನು ॥ ೭

ಕೇಳು ದೇಹವಿರುತ್ತಿರಲು ನಡೆ
ಗೋಳವೇತಕೆ ಮತ್ತೆ ಮರುತನ
ಸೂಳಿನಿಂ ಸೂಸಲು ವೃಥಾ ಯಮಶಾಸ್ತಿ ಮುನ್ನೇಕೆ ।
ಕಾಳುಮನವಿರುತಿರಲು ಕಾಮಶ-
ರಾಳಿಗಳು ತಾವೇಕೆ ಕಪಟವಿ-
ಶಾಲಮಾಗಿರುತಿರಲು ನಿರಯವದೇಕೆ ಹೇಳೆಂದ ॥ ೮

ಶರಿರವಿದು ಯಮನಗರಿ ತಳ್ಕಿಂ
ಕರರು ಮಾನಸಬುದ್ಧಿಗಳು ಪರಿ
ಕರವವಱವೃತ್ತಿಗಳು ದುಷ್ಕೃತಜನಿತಮಾಗಿಪ್ಪ ।
ಅಱಿ ವಿಕಾರಗುಣೋರ್ಮಿತಾಪ
ಸ್ಫುರಣವಹ ಬಾಧೆಗಳುಮಲನ್ವೈ
ತರಣಿ ತನ್ನಾಯಕನು ಜೀವನು ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೯

ತೃಣವ ಪಿಡಿಯುಲಶಕ್ತಿಯಿಂ ಡೆಂ-
ಡಣಿಸುತಿಹುದೀ ದೇಹ ನಾಲ್ವರು
ತಣಿವ ತನು ಹೊಱೆಯಂ ವೃಥಾ ಕಲ್ಮಷದ ತವನಿಧಿಯಂ ।
ಮಣಿಯದಚಲಿತನಾಗಿ ಹೊತ್ತಿಹ
ಭಣಿತೆಯಿದು ಕರ ಚೋದ್ಯ ಕರ್ಮದ
ಗಣನವದು ಸಾಮಾನ್ಯತರವೇ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೦

ತನುವಲಾ ಸುಖದುಃಖಕಿದು ನೆಲೆ
ವನೆಯಲಾ ನಾನಾವಿಕಾರದ
ಸುನಿಯಲಾ ಗುಣವಿಷಯಮದಮೃಗಗಳು ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ।
ವನವಲಾ ಭವಭವದೊಳೊದವಿದ
ಘನವಲಾ ನಾವಱಿಯದಿದ ಬಿಡ
ದನುಕರಿಸಿದೆವಲಾ ಶಿವಾ ಹರಹರ ಮಹಾದೇವ ॥ ೧೧

ನಿಂದಿಸಲು ಬೇಕಾದೊಡೀ ತನು
ವಂದ್ಯವೇ ಜಗದೊಳಗೆ ತನುವಿನ
ಸಂದು ಬಿಡದಾತ್ಮನೊಳು ದಿಟ ಭಾವಿಸಲಿಕೊಂದೊಂದು ।
ಎಂದರೆಂದೆನಬೇಡ ಪರಮಾ
ನಂದಲಕ್ಷಣವುಂಟೆ ತನುವಿನ
ಬಂದ ಭಾವನೆಯುಂಟೆ ನೀನಿದ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೨

ಕ್ಷೀರದೊಳು ಮಸಿಯಿರಲು ಗಂಗಾ
ತೀರದೊಳು ಖರನಿರಲು ಹಿರಿಯತ
ಸೇರಿ ದುರ್ಜನನಿರಲು ಪರುಷವ ಸೇರಿ ಹಂಚಿರಲು ।
ನೀರೊಳಗೆ ಕಲ್ಲಿರಲು ಹಂಸೆಯ
ಸೇರಿ ಬಕನಿರುತಿರಲಿಕಾತ್ಮನ
ಸೇರಿ ತನುವಿರೆ ಪೂರ್ವಗುಣಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲೆಂದ ॥ ೧೩

ಹಿತವ ಮಾಡುತಿಹಂಗೆ ತನುವಿದ
ಹಿತವ ಮಾಡುತ್ತಿಹುದು ತನ್ನು-
ನ್ನತಿಯನಳಿದೊಣಗಿಸಿ ವಿಜೃಂಭಿಸುವರಿಗೆ ಬಹುಸುಖವ ।
ಅತಿಶಯದಿನೀವುದು ದಿಟ ಪ್ರಾ-
ಕೃತನಪರಿಯಂತಾ ಪರಿಯೆ ಕೇಳ್
ಕೃತಕವಲ್ಲ ಶರೀರವಿದು ಪರಮಾರ್ಥವಹುದೆಂದ ॥ ೧೪

ಕೇಳು ತನುವಿಗೆ ತಕ್ಕುದಿಂದ್ರಿಯ
ಜಾಲವದು ತನುವಿಷಯದುಃಖಗ
ಳೋಳಿ ತಿಳಿ ವಿಷಯೋಚಿತಾನುಗುಣಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ।
ಮೇಲೆ ತೋರುವ ಸುಕೃತದುಷ್ಕೃತ
ಮೇಳವಿದಱಿಂ ಜನನಮರಣದ
ತೂಳವದು ಸಂಸಾರನಾಟಕವೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೧೫

ಮುಕ್ತಿಯನಲಾನಂದವಿದು ತಾ
ಸ್ವಾರ್ಥವದನು ವಿಚಾರಿಸಲಿಕದು
ತಥ್ಯವದಱಿಂದಾತ್ಮಗುಣ ವಿಸ್ತಾರವಹುದಾಗಿ ।
ಮುಕ್ತಿಕಾರಣವಾಗಿಹುದು ದಿಟ
ಮುಕ್ತಿ ತಾಂ ಭಾವಿಸಲು ದೇಹ
ವ್ಯಕ್ತಿಯಿರೆ ದುರ್ಲಭ್ಯವೆಂದನು ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನು ॥ ೧೬

ತಗದು ವಾಯುಗಳಂ ಸದಾತ್ಮನ
ಬಿಗಿದು ಧಾತುಗಳಂ ಶರೀರವ
ನಗಲದಿರುತಿರಲಿಹುದದಲ್ಲದಿರಲ್ ಕ್ಷಣಾರ್ಧದೊಳು ।
ಹಗಲು ನಾಯ್ನರಿನೊಣಗಳೀ ಕಾ-
ಗೆಗಳು ನೊರಜುಗಳೀ ಶರೀರವ
ಸೊಗಸದೊಗಡಿಸದೆಳಸುವವೆ ನೀಂ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೧೭

ತನುವನಧಿ ಚಿಂತೋರ್ಮಿಯಿಂ ವಾ
ಙ್ಮನದಿ ವಿಷಯಭ್ರಮಣದಿಂ ಹೃ
ನ್ಮನನಯತ್ನತಿಮಿಂಗಿಲದಿ ಕೇಳಕ್ಷಬುದ್ಬುದದಿಂ ।
ಅನಲವಾಡಬನಿಂದ ಪಿಂಗಳೆ
ಯನಿಲಮಾರುತನಿಂದಲರಿಷ-
ಡ್ಜನಿತಜಂತುಗಳಿಂದಿರದೆ ಶೋಭಿಸುತ ಮೆಱದಿಹುದು ॥ ೧೮

ಸವದ ಕರ್ಮದ ಕಂಭದೊಳಗನು
ಭವದ ಪಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮನುವಿಂ
ಪವನಸೂತ್ರದಿನೋಜೆಗೆಯ್ದು ಶರೀರಪುತ್ಥಳಿಯ ।
ಅವಯವಂಗಳ ಬಿಗಿದು ಕಾಲದ
ಹವಣಱಿದು ಚೇಷ್ಟಿಸುವ ಜೀವನ
ವಿವರಮಾಗಿಹುದೀ ನಟನವಿದನಱಿದುಕೋ ಯೆಂದ ॥ ೧೯

ಮಾರುತನ ತಂತಿಯನು ಹೊಡುತ
ಸೇರುವೆಗೆ ಕರ್ಪುರದ ಕಾಯಂ
ಸೇರಿಸುವ ನಾಭಿಹೃದಯಗಳ ತಾಲು ಮಸ್ತಕದ ।
ನಾರಿಯಂ ಕರೆ ಬೈಸಿಕೆಯ ವಿ-
ಸ್ತಾರವನು ಭವವಾಗಿ ದೇಹ ಶ-
ರೀರಜಂತ್ರವ ನುಡಿಸುವಂ ಪದದಿಂ ಸಕಾಲಿಕದ ॥ ೨೦

ಆದಡೀ ತನುಸಿದ್ಧಿ ದಿಟ ಬೇ
ಕಾದೊಡೆಲೆ ಹಟದಿಂ ಶರೀರವ
ಸಾಧಿಸುತ ಮಣಿಮಂತ್ರಕಲ್ಪೌಷಧಿಯ ಬಲದಿಂದ ।
ಬಾಧಿಸುತ್ತಿರಲೇಕೆ ಶಿವಯೆಂ
ದೋದದಿರೆ ತನುವಿಹುದು ನೀನಿದ
ನಾದರಿಸು ತನುಸಿದ್ಧಿ ಬೇಕಾದರೆ ವಿಶೇಷದೊಳು ॥ ೨೧

ಅತನುವೆಂದರೆ ಮುಕ್ತಿ ತನುವೆನ
ಲತಿಶಯದ ಬಂಧನವಿದೇನೋ
ವಿತತವಲ್ಲ ವಿಶೇಷಧಾತುಕ್ರಿಯೆ ನಿಘಂಟುಗಳಿಂ ।
ಪ್ರತಿಯನೋದದಱಿಂದ ತನುವಿಡ
ನತನುವಂ ಮಾಡುವುದೆ ಮುಕ್ತಿ
ಸ್ಥಿತಿಯದಲ್ಲದಿರಲ್ಪ್ರಬಂಧವನಱಿದುಕೋ ಯೆಂದ ॥ ೨೨

ತನ್ನ ತನುವೆಂದಾತ್ಮನೊಲಿದಿ
ಪ್ಪನ್ನೆವರ ತನುವಂ ಸಮಸ್ತರು
ಮನ್ನಿಸುತ್ತಿಹರೊಲಿದು ಪೂಜಿಸುತಿಹರ ಮುಟ್ಟುವರು ।
ನನ್ನಿಯಿದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂ ತನು
ಭಿನ್ನವಾಗಲು ಬಳಿಕ ತನುವಿನ
ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿರಲಂಜುವರು ನೀಂ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೨೩

ಎನಲಿಕಾತನು ಸರ್ವರಿಂ ವಂ
ದ್ಯನು ಸಮಸ್ತರಹಸ್ಯದೊಳು ಪೂ-
ಜ್ಯನು ವಿಶೇಷನು ವಿಮಳಸುಖಕರನಖಿಳನತಿಶಯನು ।
ವಿನುತನಮೃತನನನ್ಯಸಾಕ್ಷಿಕ
ನೆನೆ ವಿಧಾನಿಗಳಿಂದ ಪರಮಾ
ತ್ಮನ ನಿಜಸ್ವಾಭಾವದೊಳು ನೀಂ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಂದ ॥ ೨೪

ಅತಿಶಯದೊಳಿರದೀ ಸ್ವರೂಪಾ
ಮೃತವನುಚ್ಚರಿಸಿದವ ಹಿತದಿಂ
ನುತಿಸಿದವ ಸದ್ಭಾವದಿಂದರ್ಥವನು ತನ್ನೊಳಗೆ ।
ಮಥಿಸಿದವ ಪಾತಕಸಮೂಹವ
ನತಿಗಳೆದು ಕೈವಲ್ಯಲಲನಾ
ರತಿಸಮನ್ವಿತನಾಗಿ ಸುಖವಿಹನೆಂದ ದೇಶಿಕನು ॥ ೨೫

ಏಕಸಪ್ತತ್ರಿಪದಸೂತ್ರಗ
ಳೈಕ್ಯದಿಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಕಂಪೀ
ಶಾಖೆಪರಿಯಂತರದೊಳಿಹ ಚಿದಚಿತ್ಸ್ವರೂಪಸುಧಾ ।
ಸೌಖ್ಯಮಂ ಚಪ್ಪರಿದು ವಿದ್ಯಾ
ಭೀಕರದ ಬಲುಗುತ್ತಮಂ ನೆರೆ
ನೂಕಿ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗಳು ಗುರುಬಸವನೊಳು ಸುಖವಿಹರು ॥ ೨೬

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸ್ವರೂಪಾಮೃತೇ ತೃತೀಯಃ ಪರಿಚ್ಛೇದಃ ॥

ಅಂತು ಪದನು ೭೭ಕ್ಕಂ ಸ್ವರೂಪಾಮೃತ ಸಂಪೂರ್ಣಂ ಮಂಗಳಮಹಾಶ್ರೀ ॥

S'AMBARAVADHAM

Edited by

M. N. RAMAKRISHNAN NAYAR

The story of 'the birth of Pradyumma and the slaughter of Śambara' is from the Bhāgavata (10th Skandha). Kāmadeva, the god of love who was burnt by the eye of Śiva's forehead is reborn as the son of Śrīkṛṣṇa and Rukmiṇi. At once he is abducted by Śambarāsura and thrown in to the sea. It was to save his own life ; for Śambara had been fortified by a boon to the effect that he would die only by the hand of Kāmadeva. In one of the fishes presented to Śambara by the fishermen, the cooks see Pradyumna and hand him over to Māyāvati. The latter who is Rati herself serving as one of Śambara's cooks, brings up pradyumna, her former lord. She tells the old story known from Nārada and persuades him to kill Śambara. After killing him, the triumphant Pradyumna goes to Dvāravati along with Māyāvati.

In the manuscript now being published, Śambara is described as having seen the child in the fish and handed over to Māyavati for bringing up. This deviation from the original story, however, does not seem to be reasonable, for Śambara would have, in that case, certainly suspected that it was the same child whom he had thrown into the sea.

There is no indication about the authorship of this work expect that the author perhaps belonged to " Kiḷḷikkuriśśi " This publication is based on a palm-leaf manuscript No. D. 126 preserved in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. Composed in simple language, the whole poem is in 'Mañjari ' Metre.

ശംബരവധം

ഭാഗവതം ദശമസ്കന്ധത്തിലുള്ള കഥയാണ് 'പ്രദ്യുമ്നജനനവും ശംബരവധവും.' ശിവന്റെ ലലാട നേത്രത്തിൽ ദഹിച്ചുപോയ കാമദേവൻ ശ്രീകൃഷ്ണന്റെയും രുഗ്മിണിയുടെയും പുത്രനായി ജനിക്കുന്നു. ജനിച്ച ഉടൻതന്നെ പ്രദ്യുമ്നനെന്ന ആ കുട്ടിയെ ശംബരാസുരൻ അപഹരിച്ചുകൊണ്ടുപോയി സമുദ്രത്തിലെറിയുന്നു. കാമദേവന്റെ കൈകൊണ്ടുമാത്രം മരിക്കാൻ വരം വാങ്ങിയ ശംബരൻ അങ്ങിനെ ചെയ്തതു് സ്വന്തം ജീവൻ രക്ഷിക്കുന്നതിനു വേണ്ടിയാണ്. മുക്കവന്മാർ ശംബരനു കാഴ്ചവെച്ച മത്സ്യങ്ങളിലൊന്നിൽ പ്രദ്യുമ്നനെ കാണാനിടവന്ന അടുക്കളപ്പണിക്കാർ അവനെ വളർത്തുന്നതിനു് മായാവതിയുടെ പക്കൽ കൊടുക്കുന്നു. ശംബരന്റെ അടുക്കളപ്പണിക്കാരിയായി കഴിയുന്ന മായാവതി അഥവാ രതി പ്രദ്യുമ്നനെ വളർത്തി നാരദനിൽനിന്നു മനസ്സിലാക്കിയ അവന്റെ പൂർവജന്മം പറഞ്ഞറിയിക്കുകയും ശംബരനെ കൊല്ലാൻ പ്രേരിപ്പിക്കുകയും ചെയ്യുന്നു. ശംബരവധാനന്തരം വിജയശ്രീലാളിതനായ പ്രദ്യുമ്നൻ മായാവതീസമേതം ദ്വാരാവതിയിലേയ്ക്കു പോകുന്നു.

ഇപ്പോൾ ഇവിടെ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്ന ഗ്രന്ഥത്തിൽ ശംബരൻ തന്നെ കുട്ടിയെ കണ്ടെടുത്തു് വളർത്താൻ മായാവതിയുടെ പക്കൽ ഏൽപ്പിക്കുന്നതായിട്ടാണ് വർണ്ണിച്ചിട്ടുള്ളതു്. മൂലകഥയിൽനിന്നുള്ള ഈ വ്യതിയാനം യുക്തിസഹമല്ല. താൻ സമുദ്രത്തിലെറിഞ്ഞ കുട്ടി തന്നെയാണോ അതെന്നു് ശംബരൻ തീർച്ചയായും സംശയിക്കാതിരിക്കയില്ലല്ലോ.

ഈ കൃതിയുടെ കർത്താവു് കിള്ളിക്കുറിശ്ശി എന്ന ദേശത്തുകാരനായിരിക്കാം എന്നു കരുതാനല്ലാതെ കർത്തൃത്വത്തെപ്പററി യാതൊരു സൂചനയും ഇതിലില്ല. മദ്രാസ് ഗവമ്മേന്റ് ഓറിയന്റൽ മാനസ്ക്രിപ്റ്റ്സ് ലൈബ്രറിയിൽ D. 126-ാം നമ്പരായി സൂക്ഷിച്ചിട്ടുള്ള ഒരു താളിയോല ഗ്രന്ഥമാണ് ഈ പ്രസിദ്ധീകരണത്തിനു് ആധാരമായിട്ടുള്ളതു്. ലളിതമായ ഭാഷയിൽ 'മഞ്ജരി' വൃത്തത്തിലാണ് ഇതു രചിച്ചിട്ടുള്ളതു്.

മദ്രാസ്, എം. എൻ. രാമകൃഷ്ണൻ നായർ
31-8-58

ശംബരവധം

ചൊല്ലു കിളിപ്പെണ്ണേ മല്ലാരി തന്നുടെ
നല്ല ചരിതങ്ങളുള്ളവണ്ണം.
ഉല്ലാസമേറുന്ന കല്യാണശീലന്റെ
ലീലാമൃതം കേട്ടാൽ നീങ്ങും പാപം
ശാരീരമുള്ളോരു ശാരികപ്പൈതലേ
ശൌരിചരിത്രത്തെ ചൊല്ലെന്നോട്.
ഉള്ളം തെളിവോടു കിള്ളിക്കുറിശ്ശിയിൽ
വാണരുളും ദേവൻ കാത്തിടേണം.
ഉണ്ണിഗണേശനും കണ്ണൻ ഭഗവാനും
വിണ്ണോർ വീരന്മാരും കാത്തിടേണം
ഏണമിഴിയാളാം വാണീ ഭഗവതി
വാണീടണമെന്റെ നാവുതന്മേൽ.
എങ്കിലോ കേട്ടാലും മങ്കമാരെല്ലാരും
ശങ്ക കളഞ്ഞു പറഞ്ഞിടുന്നു.
വൃഷ്ണികുലോത്തമൻ കൃഷ്ണൻ തിരുവടി
രുഗ്മിണി ദേവിയെ വേട്ടശേഷം
ദ്വാരവതിതന്നിൽ സ്വൈരം വസിച്ചിങ്ങു
കാരണപൂരുഷൻ വാഴും കാലം
ആരോമൽ പെണ്ണിന്റെ ചാരുവിലാസങ്ങ-
ളോരോന്നു കണ്ടു രമിച്ചു കൃഷ്ണൻ.
അക്കാലമമ്പോടു മുക്കണ്ണനീശന്റെ
തൃക്കണ്ണിലാശു ദഹിച്ച കാമൻ,
വാരിജയോനിയിൽ കാരുണ്യം കാരണം
ചാരു ശരീരം ലഭിപ്പതിന്നായ്,
രുഗ്മിണി ദേവിതൻ ഗർഭേകിടന്നങ്ങു
വാണാൻ കനിവോടെ കാമദേവൻ.
ഗർഭം തികഞ്ഞങ്ങു രുഗ്മിണിദേവിയൊ-
രർഭകന്തന്നെയും പെററാളല്ലൊ.

ശംബരനെന്നൊരു ദാനവനന്നേരം
വന്നു പതുക്കവെ മായമോടെ
ഘോരക്കിടാവിനെ വാരിപ്പിടിച്ചവൻ
വാരിധിതന്നിലെറിഞ്ഞാനപ്പോൾ.
ആരുമറിഞ്ഞീല ബാലൻ പിറന്നതും
ഘോരണം ചെയ്തതുമെന്നു വന്നു
വത്സൻ സമുദ്രത്തിൽ ചെന്നങ്ങു വീണപ്പോൾ
മത്സ്യം വിഴുങ്ങി നടന്നു വേഗാൽ,
മുക്കോൻ വലവീശി നില്ക്കുന്ന നേരത്തു
ചിക്കെന്നു മത്സ്യം വലയിലായി.
മുക്കോനതുനേരം മത്സ്യത്തടിയനെ
തൃക്കാഴ്ച വെച്ചുപോൽ ശംബരനും.
മത്സ്യത്തെ മെല്ലവെ കീറുന്ന നേരത്തു
വത്സനെക്കണ്ടവൻ വിസ്മയിച്ചു.
അപ്പോളടുക്കള വെപ്പാനിരിക്കുന്ന
കെല്പോടു കാമന്റെ ഭാര്യ താനും
മായവതിയെന്നു പേരും പകർന്നിട്ടു
വാഴും രതിദേവി തന്റെ കയ്യിൽ
നല്ല കിടാവിനെ മെല്ലെ വളപ്പാനായ്
ശംബരൻതാനും കൊടുത്താനല്ലോ.
അന്നു രതിദേവി സുന്ദരനുണ്ണിയെ
മന്ദം വളർത്തുതുടങ്ങിയല്ലോ.
എന്തുവാനിങ്ങനെ ബന്ധം നമുക്കെന്നു
ചിന്തിച്ചു സന്തതം വാഴും കാലം
നാരദമാമുനി പാരാതെഴുന്നള്ളി
മായാവതിയോടരുളിച്ചെയ്തു.
ഭദ്രേ ! രതിദേവി, ഭദ്രനാം നിൻകാന്തൻ
രുദ്രന്റെ കണ്ണിൽ ദഹിച്ചവൻതാൻ
രുഗ്മണീഗർഭത്തിൽ വന്നു പിറന്നപ്പോൾ
ശംബരനംബുധി തന്നിലിട്ടാൻ.
മത്സ്യം വിഴുങ്ങാനുമിങ്ങുലഭിപ്പാനു-
മെല്ലാമിതുതന്നെ മൂലം ബാലെ.

കല്യാണി നിന്നുടെ വല്ലഭൻ മന്മഥൻ
മല്ലീശരൻ ദേവനല്ലോ ബാലേ
ബാലനെ മെല്ലവെ ലാളനം ചെയ്കനീ
ബാലേ വളർത്താലും നീലനേത്രേ !
ബാലനുയൗവ്വനം ചാലെത്തികയുമ്പോൾ
ലീലാവിലാസം തുടങ്ങിക്കൊൾക.
അംബുജബാണനെക്കൊണ്ടു നീ യുദ്ധത്തിൽ
ശംബരൻതന്നെ വധിപ്പിക്കണം
വീരനാം മാരനോടൊന്നിച്ചു നീ പിന്നെ
ദ്വാരവതി പുക്കു വാണുകൊൾക.
ഈവണ്ണം നാരദനെല്ലാമരുൾ ചെയ്തു
ദേവലോകത്തെയ്യെഴുന്നരുളി.
അന്നു രതിദേവി നന്നായ് പ്രസാദിച്ചു
മന്ദം വളർത്തു തുടങ്ങി മോദാൽ
അഞ്ചുവയസ്സായി പഞ്ചശരനപ്പോൾ
അഞ്ചാതെ വിദ്യ പഠിച്ചുകൂടി.
കണ്ടാലഴകേറും തണ്ടാർശരൻതന്നെ-
ക്കൊണ്ടാടി മെല്ലെ രതിയും വാണു.
പത്തുവയസ്സായി ചിത്തജനക്കാലം
ചിത്തം പകർന്നു തുടങ്ങി മെല്ലെ.
ചാരുതരം പതിനാറുവയസ്സായി
കാറൊളിക്കുന്തലരകവിഞ്ഞു
കാമനെക്കാൺകയാൽ കാമിനിയാം രതി
കാമപരവശയായി വന്നു.
ആലിംഗനംചെയ്തു മാലോകാനം ചെയ്തു-
മാരോപമോരോന്നു പേർത്തും പേർത്തും
ബാലാ വരികെന്നു ചാലേ വിളിക്കയും
ഓലോലിച്ചോരോന്നു ചോദിക്കയും
ഈവണ്ണം മന്മഥ ഭാവങ്ങൾ കണ്ടപ്പോൾ
ഭാവം പകർന്നിതു പ്രദ്യുമ്നനും.
നന്ദനന്മാരോടു വേണ്ടുന്ന ഭാവത്തിൽ
ഒന്നു പകർന്നിതു നിന്റെ ഭാവം.

അമ്മേ, നിനക്കെന്തു സന്മോഹമിങ്ങനെ
ദുർമ്മാർഗ്ഗമോരോന്നു ചെയ്തിടുന്നു ?
മുറവുള്ള മാതാക്കൾ പെറവുള്ള മക്കളിൽ
മുറവുമിഗ്ഗോഷ്ഠികൾ കാട്ടുന്നുണ്ടോ ?
നിന്റെ മുഖാംബുജമെന്തയ്യോ വേർക്കുന്നു
ദീർഘശ്വാസമെന്തു മങ്ങിതയ്യോ
കുങ്കുമച്ചാറണിക്കൊങ്ക വിയർക്കുന്നു
ശങ്ക കുറഞ്ഞു പറഞ്ഞിടുന്നു.
മാഹാത്മ്യമുള്ളോരു മാതാവേ നീയൊരു
മോഹം തുടങ്ങൊല്ല കാണിപോലും
പുത്രനാമെന്നെ നീ ഭർത്താവാക്കീടുവാൻ
ആസ്ഥ തുടങ്ങുന്നു കഷ്ടം ! കഷ്ടം !
വാരാംഗനേ നിന്റെ ചാരത്തിരിക്കാതെ
ദൂരത്തു പോകുന്നു ഞാനുമിപ്പോൾ
നേരല്ല നിന്നുടെ ഭാവങ്ങളെന്നോടു
ചാരുവിലാസങ്ങൾ പോരും പോരും.
എന്നു പറഞ്ഞു പുറപ്പെട്ടന്നേരത്തു
മന്ദം വിളിച്ചു രതിയും ചൊന്നാൾ.
കേൾക്ക ദേവായെന്റെ വാക്കുകളൊക്കവേ
നീക്കാം മനോഹര വീരമൌലേ.
നീയെന്റെ വല്ലഭനാകും മനോഭവൻ
പൊയ്യല്ല നാരദൻ ചൊല്ലിക്കേട്ടു.
പണ്ടു ഭവാൻ നീലകണ്ഠഭഗവാന്റെ
കണ്ണിൽ ദഹിച്ചിതു കാമദേവൻ
അന്നുതുടങ്ങി ഞാൻ ദുഃഖിച്ചിരിക്കുന്നു
നിന്നെപ്പിരികയിലിത്ര നാളും.
ഊണുമുറക്കവും കൂടാതെ ഞാനിഹ
കേണു വസിക്കുന്നു പ്രാണനാഥാ !
നാരദൻ ചൊല്ലാൽ ഞാൻ ദുഃഖിച്ചിരിക്കുന്നു
വൈരിയാം ശംബരൻ തന്പുരത്തിൽ
തണ്ടാർശര നമുക്കുണ്ടായ സങ്കടം
ഉണ്ടോ പറഞ്ഞാലൊടുങ്ങീടുന്നു.

കൃഷ്ണൻെറ ഭാൎയ്യയാം രുഗ്മിണിതന്നുടെ
ഗർഭത്തിൽനിന്നല്ലോ നിന്നെപ്പെററു.
അമ്മ മടിയിന്നു ശംബരൻ കൊണ്ടുപോയ്
അംബുധിതന്നിലെറിഞ്ഞാനല്ലോ.
അന്നേരം വന്നൊരു മത്സ്യം വിഴുങ്ങുമ്പോൾ
മത്സ്യദ്ധ്വജാ നിന്നെ സാഗരത്തിൽ
ഗർഭം തികഞ്ഞൊരു മത്സ്യസ്ത്രീ തന്നുടെ
ഗർഭത്തിൽനിന്നല്ലോ നിന്നെക്കിട്ടി.
നിന്നെ വളൎപ്പാനുമെന്നോടു കല്പിച്ചു
ധന്യയാമെന്നുടെ ഭാഗ്യമത്രെ
അന്നുമഹാമുനി വന്നങ്ങരുൾ ചെയ്തു
നിന്നുടെ വാൎത്തകളെന്നോടെല്ലാം.
എന്നാൽ വരിക നീ യൊന്നുപുണരുക
സുന്ദര നീയെൻെറ ഭൎത്താവല്ലോ.
ഒന്നു നീ വേണ്ടതു നിന്നുടെവൈരിയെ
കൊന്നിഹ പോരണമിന്നുതന്നെ.
ഇങ്ങിനെയുള്ള പരമാൎത്ഥം കേട്ടപ്പോൾ
അംഗജനേററം മനാ തെളിഞ്ഞു.
വായോകൃശോദരീ കാൎയ്യങ്ങൾ ബോധിച്ചു
വൈരിയെക്കൊല്ലുവാൻ പോകുന്നേൻഞാൻ.
എന്നു പറഞ്ഞങ്ങു കന്ദർപ്പനന്നേരം
തന്നായുധങ്ങളെടുത്തു കയ്യിൽ
നല്ല കരിമ്പായ വില്ലും കുലച്ചവൻ
മുല്ല ക്കണയും തൊടുത്തുകൊണ്ടു്
ശംബരൻ തന്നുടെ ഗോപുര വാതുക്കൽ
അംബുജസായകൻ ചെന്നു നിന്നു.
യുദ്ധത്തിനാശു വരിക നീ ശംബരാ !
ശക്തനെന്നാകിൽ മടിച്ചിടേണ്ടാ
കൊള്ളാമെടോയെന്നെ വെള്ളത്തിലിട്ടതു
കള്ളാ വരികനീ യുദ്ധം ചെയ്വാൻ.
കൊല്ലുന്നതുണ്ടുഞാനില്ലൊരു സംശയം
നില്ലാതെ വന്നാലും ദുഷ്ടബുദ്ധേ !

ഇത്ഥം പറഞ്ഞങ്ങു നിന്നു മനോഭവൻ
ക്രുദ്ധനാം ശംബരൻ സേനയോടും
ശൂലം കടുത്തില[1] വാളും പരിചയും
വേലും ചുരികയും[2] വില്ലുമമ്പും
കുന്തം [3]ചവിളവുമേന്തിപ്പുറപ്പെട്ടു
ബന്ധുക്കളായോ രസുരക്കൂട്ടം
ആനപ്പടയും കുതിരപ്പടകളും
ആനക[4]ശംഖാദി വാദ്യങ്ങളും
വെള്ളക്കുട തഴ വെള്ളിക്കൊടികളും
തുള്ളിച്ചു ചാടിയണഞ്ഞ നേരം
അംഗജനേകനും തിങ്ങിനസേനയും
തങ്ങളിലാശു പടപൊരുതി
മാനിയാം പ്രദ്യുമ്നൻ ദാനവക്കൂട്ടത്തെ
താനേ വധംചെയ്തു വേഗത്തോടെ
പാരിൽ പരക്കുന്ന ചോരപ്പുഴകളും
നേരേ ചമച്ചിതു കാമദേവൻ
ശംബരനോരോരോ മായാപ്രയോഗങ്ങൾ
അംബരേനിന്നു പലതും ചെയ്തു
ഒന്നും ഫലിച്ചീലകന്ദർപ്പനോടപ്പോൾ
എന്നല്ല കൊന്നിതു ശംബരനെ
ശംബരനെക്കൊല ചെയ്തു ഹരിസുതൻ
പെൺമണിയായ രതിയുമായി
അംബരമാർഗ്ഗമെ ദ്വാരവതി പുക്കു
അമ്മയെക്കണ്ടു ജനകനേയും.
എന്നു പറഞ്ഞു പറന്നു കിളിമകൾ
കന്ദർപ്പൻ സൌഖ്യേന വാണുമോദാൽ.

---

1. വളയുന്ന വാൾ
2. കഠാരി
3. നീണ്ട മരപ്പിടിയുള്ള കത്തി
4. പെരുമ്പറ

POONA PETT KAIFIYAT

Edited by
Sri, K. THULAJARAM. KSHIRASAGAR

(Continued from Page 133 of Vol. XI No. 1.)

तेंव्हा हरीपंत व सर्व सरदार व लोक गाडदि हाशम यानी लगट करुन जुंजाचें तोंड लविले. चिकारी हसली व तुकोजी होळकार व परशरामपंत याणि अधाडिस तोंड लाविले. इंगरेजी जुंज करीत करीत तीनि कोशावर चौक गांव आहे, तेथें गेले. तेथून रात्रौ मधें रात्रीस छ २८ तारीखें कूच कारुन चालिले. वे समई सरकाराचा लोकानी निकड करुन जुंजाचे तोंडलाविले. तोफाची व बाणाचे मारगीर करुन इंग्रजास जेरेबेंत आणौन सिकस्ता केले. इंग्रजांस हिमंत अधिक माणुस लढाईचा चांगले, जंगी सामान लढाईती फार चांगले म्हणौन कोटे संकटे पनलीसल जाऊन पोंहचत केला. फार पडिले जखमी जाहाले. साष्टी मुंबाइहून जाहाजे अणौन बुणगे सुंधा निघोन गेला. इंग्रजेनी इंदुस्तानांत जागाजाग लढाया करुन त्याचे तरहेन इकडे आला होता. त्यास स्वामीच्या प्रतापे करुन शेत्रुचे पारपत्य करुन पराभाव केला. माहाराष्ट्र राज्याची साधनयाचे वृत्ती विस्तार सारें राहिली आहे. त्यांत मुख्यर्थ सिवाजी माहाराज याणि स्वता साहस कर्मे करुन राज्ये साधन कलें. त्यांचे मागें शाहू माहाराजाचे राज्ये प्रतापें श्रमंत बाळाजी विश्वनाथ यांस नानासाहेब म्हणत हेत. त्याने नंतरबाजीरावसाहेब व नाना साहेब व त्याहिं पेक्षा वृधि केलिं. शाहूमाहाराचे मागे राजारामसाहेब राज्यासनी आरुढ जाहाल्यावर नानासाहेब व माधवरावसाहेब याहि शत्रु पादाक्रांत करुन त्याहिं पेक्षां आधिक राज्याची वृधी केली. राजाराम साहेबि सत्तावीस वर्षें राज्य कले. त्यास वेथा होऊन व्याथिस्त होते. पोठि पुत्र संतान नाहि. माहाराजां च वंश वृधी चाळुन राज्यामुद्र विराजित राज्ये शोभीवंत असले पाहिजे, याजकरीतां स्वामीनी विच्यार करून माहारजाचे

गोत्रपुरुष त्रिंबकजी भोंसले वाविकर यांच्चा पुत्र आणौन सुमुहुर्ते दत्ताविधान करुन माहाराजाचे मांडिवर बसऊन शाहुराजे नावे टेविले. त्याजबर शके १६९९ सोलासे णव्याणौ हेमलंबी नामसंवछरे मार्गसिर्ष शुद्धपक्षे राजाराम साहेब कैलासवासी जाहाले. त्यानंतर शके १७०० सत्तरासे विळंबिनामसंवछरे मार्गसिर्षे वध्ये ८ अष्टमी सुमुहुर्ते राज्याभिशेक करुन राज्यारुंछें वरुषें केले. त्या समयांत माहाराजाचे कारकिर्दिस स्वामी प्रतापी आहे. इंग्राजानी हिंदुस्थानांत व दक्षणेंत शोखी केलि गर्वारूढ होऊन सरकारांत अमर्यादा वर्तुणक करुन लढाइस सन्मुख जाहाले. त्याचे पारपत्यास स्वामीनी सरदार फौज सुधा पाठऊन त्याचें पारपत्य करुन स्वामीचे राज्ये प्रतापे करुन इंग्रजानी तह कारावायास वकील पाठविले होतें त्य कडून अर्जुमात जाहाला. त्याणी वसइ व बेलापुर कलयाण व हमेदाबाद दखील घेतले होते. तो मुलुक त्याणि आपणा होऊन सरकारंत दिलपाहिजे यास्तव राजेश्री माहदाजी सिंधे याणि त्याचे बजीदवार चौहुकडिल दखेडा उठौन राज्याचा बंधोबस्त येथास्थित होता त्याजवर नजर देऊन सरकार बैसऊन तह केला. नवाब नीज्यामालीखनाचा साहा सुभे दक्षेणेचे सुभेदार तेहि स्वामीसा फारच निखालस पणे चालतात. लग्न समारंभास आपण यावे हे त्याचे चितांत गत वर्षी पासून होत परंतु येंदा जाबीतजेगांचे पुत्राचे मसलतीस गुंतले. त्यामुळे त्याणीं आले नाहित. आपले पुत्र फोलादजेंग व कारभारी तदवर जेंग यासी बराबर फौजेनिसी पुणेस पाठविले व माहाराजानी कृपाकरुन सातारीयाहून आले. त्यास लग्नाचा समांरभा राजेश्री नानाफडणवीस याणी मंडप कापडी व अरशाचे वाडयांत व बागांत वधुमंडप फारच तरहेन केले अंत षबाजी दारुचे काम याक फार केलें. व थोर चौरंग करुन माणसांचे खांध्मावर देऊन त्याजवर कलवंतणी स्वारी चालतां वधुमंडप पावेतो जाता येतां नर्तन गायाने करावें कागदि बागाचालवावें चेरागदान सरकार वाडया पासुन वधुमंडप पर्येत दिवे व इलाल दुरस्ता सारी रात्री लावचे. शहरां भोंते नाकेबंदि फौज व गाडदि टेऊन पारी व गुल गलबलाचे भावत होऊन दयावे त्या रीतीने बंदोबस्त केले. नूतन कलपना करुन अरश फार चांगली केलिं

होते. थोर शिष्ट ब्राह्मम्हणास अमत्रंणे पालख्या घोडा पाठऊन आणौन ब्रम्हाणास भोजन याच समारंभ करुन दक्षिणा वस्त्रे स्वारुप पाहून अपार दिल्ही. माहाराजाची सेवास समारंभेकरुन वस्त्र अलंकार हाती व घोडे नजर देऊन माहाराजाची स्वारी सातारीयास गेलीयावर नवाबाचे पुत्र आले. पंधरा दिवस पुण्यास राहून राजवाडयांत व बागांतील मंडपांत येऊन भोजने करुन राग रंग नर्तन पाहून स्वइछने येणे जाणे करीत होते. त्याच्या लषकरांत सरदार राज्यांतीलयाचे लषकारस सिदे सामग्री सर्व साहित्या दिल्हि. नाबाचे पुत्राची व सरदाराची मुदारात म्हणीजे मर्यादा येणे योग्य तेन वस्त्र अलंकार हाती घोडे बहुमान करोन. ते निरोप घेऊने गेल व सरकाराचे मुनषेहि व कारकून लाहान मोठे यांस भोजनेस घालुन स्वरूप पाहून वस्त्रे दिलहि. याची मराहाटे सरदार व सिपाइ फौजाचे लोक व खिदमतगार वगैरे बाजे लोक व साहुकार लाहान थोरास भोजन घालून वस्त्रों देगे. त्यास समजून दिल्हि. नानाफडनिविस यानि स्वामीचे लग्न समारंभाची रात्रेदिवस फार श्रम केली. राज्यांत दुष्ट दुराच्यारी होते, त्याचे उपमर्दन करुन स्वमीच्या राज्याचा बंदोबस्त उत्तमप्रकारे करीतात. सरकारचे पुरातन लोकास व सेवक लोकास जितिके आहेत तितिंक्यास पूर्ववत नीष्ट पाहून चालिबितात. सांराश्ये स्वामीचे प्रतापे करुन कीर्ति भूमंडली विख्यात वर्णली आहें ते विस्तार लिंहिलि असें. सवाइमाधवराव यांची पेषवांइत नानाफडविस बहुत प्रकारें राज्याचा बंदोबस्त करुन मागती काहिं दिवसानंतरे नवाबा-नीजामालीखान यांसि खरडे किलेची विसी युद्धाचा प्रसंग होऊन पुर्णेहून श्रीमंतपेषवे सवाइमाधवराव व फौजकरी एक लक्षाची सुमार हमतघेऊन खरडे वर • स्वारी करुन निजामालिखानासी युध्धाच प्रसग करुन अखेरास निजामलिखान खरडेच्या मुकामेहुन पळुन गेला. सबब त्याची फौजसं गारत व अजीज करुन खरडाचा किल्ला घेऊन निजामालि खानचा दिवाण मसीरयाजूला धरुन आणौन पुण्यांत कैदेतं ठेविले होते. त्यानंतर काहि दिवसाने पुनरपी सलुकीच डौल होऊन कैदे कुमखलिसी करुन निजामलिखान यांसी हैद्राबादेस दिवण नेमून. रवाणा

करुन दिल्हे. खरडेयाचे स्वारीहून आक्षया संवछरी शके १७१७ आस्वीज शुद्ध विजयदशमी दसरायाचे रोजी सिमा उळधण करणेस श्रीमंत सवाइमाधवराव पेषवे व नानाफडणविस व अपाबळवंतराव सरदार वगैरे फौज सुधां स्वरीस जाताना ते समई श्रीमंत पेषवे यांस शरीर विक्रुतिंची प्रसंग होऊन वायु प्राकोपें प्राप्त शरीर त्याग जाला. तैसेच हे वर्तमान नानाफडणविस यास समजल्यावर अति त्वरेन खासा अंबारीसुधा वाड्यास येऊन पावले. तधी पासून आस्वीज शुद्ध येकादसी सारी रात्र तैसेंच होती. अनंतर शुद्धद्वादसी या रोजी श्रीमंत यानी पाहाटे स्नान करुन देवाची पूजा व आहार नेम उरकून घेऊन भोजनास जावे असा बेत होते. इतकियांत प्रहर दिवस आला. तेंव्हा अकस्मात श्रीमंताचे प्रक्रुतिस विपरयास होऊन माहाडिवर उभे राहिले होते व समागमे खिदमतगार वगैरे माणसें असता कोणासहि न समजून देतां माहाडिवरुन खालि उडाण केलि. ते समई उनमतीचा जागा करीतां आंगसर्वांग चूरचूर होऊन मस्तक फुटून नाकावाटे व मुखावाटे रक्त प्रवाह जाहाला. काहि स्मरण श्रीमंताचे आंगी राहिला नाहिं, प्रेत रुपें पडून राहिले. सर्वेंच वाडयांत शोर जाहाला ते समईं नानाफडणविस आपलया घरी स्नानकरुन शिवाची पूजा करीत होते. श्रीमंताची बातनी समजल्याबरकड वाडयास येऊन श्रीमंतास पाहिले. कांहिच चेतना नाहिं. तैसेच माहाथोर सांप्रदाइक समस्तानीक वैदयापासुन औशध उपाये सिकस्थ करुन लागले. काहिच उपाया न चाले - ते दिवसी सारी रात प्रेताप्रमाणे अंथरुणांत पडुन राहिले तेंव्हा सर्व कारखाना व रोषाखाना वगैरेचि बंदोबस्त नानाफडनविस याणि केला. दुसरे दिवसी च्यार घठिका रात्रीस गर्भ श्रीमंत सांभावतार सबाइ माधवराव पेषवे बारा वरुष पर्यंत राज्याची वृध्दीकरुन शेवट नानाफडणविस याजपासून अमर्थादाची गोष्टें कांहि उण अगळ धडलि करीता श्रीमंत साहावेनासे होऊन प्राणत्यागीला असें. माहाराष्ट्र प्रांताचे लोकांची वाणी बहुत दुर पावेतो विख्यात जाला असें. शके १७१७ आस्वीज मासें शुक्लपक्षें द्वादसी प्रहर दिवस आला. तेंव्हा श्रीमंताच अपमृत्त्यु करुन काळ जाला. कैलासवासी जाहाले. नंतर श्रीमंत दादासाहेब उर्फ रघुनाथरावयांचे पुत्र वडिल बाजीराव व

धाकुटे चिमाजीअपा दोघे २ बाजुस असतां नानाफडणषिस व कित्तेक सरदार येकत्र होऊन वडिल बाजीरावयांस गाधीस अधिकारी न करीतां धाकुठे चिमाजीअपा याजला गादिस अधिपति करुन ऐसे एक दोनी वरुष सुरळित चालत आला. नंतर तिसरे वरुषी बाजीराव यास गादीचि आधिपती जालिवर धाकुटा चिमाजीअपायास परशरामभाऊ समस्थानीक ब्रम्हण कोंकणस्त सरदार याणि रातोरात चिमाजीअपास पुर्णेतुन काहाडुन तेथुन अहमदनगराचे वाटेस दाहा कोस भूमीवर उत्तरेस तुलापूर ग्राम भीमातीरी आहे तेथोर जाऊन नंतर तेथुन पछेमेस दाहा कोस भुमीवर जुनारे यांजागी पोहं चून होतें. ऐसे काहिं दोनी च्यार महिने जाहाल्यावर समाधान होऊन वडील बाजीराव धाकुटे चिमाजी अपा हे दोघे व कुल सरदार, ब्राम्हण वगैरे एक रुपे करुन स्वस्त चित्त होऊन गादी, वडिल बाजीरावयांस नंतर धाकुटा चिमाजी अपायास वरुषास खरचाची नेमणुकी करुन व त्याच्या तैनतीस एक दोघे सरदारास नेमुन देऊन व खास पागा पैकीं शेंभर घोडेहि दिले. या प्रमाणें चालत असतां समस्तानीक सरदारा पैकिं सिंधे १ व होळकार १ एकुन दोघे सरदारास एकास एक मनस्ताप पडुन आणि होळकार याणि बाजीराव यांचे दत्त बंधु जेष्ट अमृतराव याचे तरुने जाले. खुद श्रीमंत दौलतराव सिंधेंचे जाले. पहिले होलकारास व सिंधेस या उभयेतांस अदावत होतां. याखेरीज तुकोजी होलकाराचे चिंरजीव खंडेराव होळकार सिंध्या समीप होता. त्यास अपणास ध्यावें या प्रमाणे अनेक दिवस जेवाबस्वाल लाविला होता. परंतु सिंधी कांहि सदरहु होळ-काराचे मुलास दिधले नाहित यास्तव उभयेतास वैमनस्ये पडुन हिंदुस्थान प्रांचीच होते. दौलतराव सिंधेकडिल कित्तेक पलटन त्यास सरदार पिरुन जयल. इंग्रजे होते तो पुर्णेत श्रीमंत बाजीराव याजपासी चाकरी करीत-असे व श्रीमंता जवळ दत्त पुत्र रघुनाथराव यांचे बाजीराव यासी जेष्ट दत्त बदु व्हावें. ह्याचे नाव अमृतराव सदरहु पुर्णेत कारभार श्रीमंता पासी करीत असतां ह्याच्या मनास आणि बुधिस व प्रियास हेऊन तजवीज केलिकिं हिंदुस्थानंत यशेवंतरावहोलकार फौजेनिसी आहे. ह्यास

बोलाऊन पाठऊन त्याच्या मदतिवरुन आपल्य चिरंजीव गणेशराव यासी बाजीराव याचे गादीस आधिपंती करुन आपणहि चिरंजीव समीप राहावे ऐसे बेत् करुन अंतरगने होळकारास पत्र लेहुन धाडिली तेव्हा याचे पत्र पवतांच होवकाराने अंगीकार करुन अपली फौजेनिसीं दक्षण प्रांती पुणेस येऊन दौलवराव सिंधकेडिल फौजसे गारत करुन आवण पुणेंत असावे या प्रकारची तजवीज करुन फौजतयार करुन पुणेस प्रयाणजालें. ऐसी यास खास होळकार हिंदुस्थानंत सिंध्यापासीच आहे. सदरहु होळकार काहिं दिवसाने पुण्यास धाकल फौजां सुधा जाला-तो शकें शालिवाहन १७२५-या वरुषी पुणेस पुर्वेस दोनी कोसावर हाडपसरजाम ग्रामीलष्क सह मुकाम करुन होते. मग श्रीमंत बाजीराव साहेबची भेटी जालीरा श्रीमंतास होककार विनंती केलीकीं अमचे खासे सिंध्याचे लषकर आहेत त्यास अम्हास दयावें नाहितर सिंध्याचे लषकराचे लाके व पलटन यासी युधचा प्रसंग करुन जवाबसवाल श्रीमंतासी केले. यासी श्रीमंतापासी बाळाजी कुंजर नामक सरदार ब्राह्मण याणे श्रीमंतास गैरसमजूती करुन संगीतलिकीं होळकाराची गर्व परीहार करावें आणि युध्या च तोंडलावावि ऐसे हकिकत करुन रौद्रिनामसंवछरी कार्तिक वध्यें १४ चतुर्दसीचे रोजी सुर्ये उध्ये होहुन दोनी घटिका दिवसी अला तेव्हा. श्रीमंताकडिल युधध प्रसंगाचा तो शुरु होऊन गोळाचालुन होता. परंतु प्रथेम तो येशवंतराव होळ कराने तोफा सर केलि नाहि यावर उभयाण्क्षांतील लढाईस सन्मुख होऊन राहिलि त्याकाली श्रीमंत बाजीराव साहेब भोजन करुन अंबारीत बैसुन पुंणेस पुर्वेस गोसाविपुरा समीप मैदान करुन जागा नीठ होता तेथे लढाइची तमाशांपाहाणे बदल स्वारी फौजेनिसी उभाराहिलें. नंतर् गोळयाचा मार पांडाकर जाला. ऐसी दोनी च्यार घटिका जुंजत होते मगति एशवंतरावा पासीं जिमींयेत भारी करीतां सिंदेचे जिमरात श्रीमंतापासी शोडिकया शोडिकयास येशवंतरावहोळकार गालब म्हणीजे जबर दस्तहाऊन सिंध्याकडिल एकं कपु म्हणीजे बाराहजार लोक गांडदि या खेरीज कित्तेक सरदार व घोडे वेगोरे अगदि खपुन मृत्यु जालें नंतर श्रीमंताकडे

फौज काहिं राहिली नाहि लाचार होऊन पुणेहुन पळुन कोंकणांत वास कारणेस व अश्रयास गेले. इकडे श्रीमेताचीस्त्रि ताइबाई पुणेस पंधरा कोसात्रं लोह गडास होती. यावर होळवारयाणे अमृतरायासी शामीळ होऊनभयें पुणे शहारांत थोर थोर साहुकार व पैसे वाले होते त्यासर्वास प्राण करुन अनेक द्रव्य घेऊन लोकास उपाधी केला. तो कांहि लिहित पुर्वेना. या प्रमाणें गर्धी पुणेंत जाहली. यावर दोनी महिने पावेतो होळका सदरहु जागी छवणिस सहिलां ते समई इंग्रजे कडिल वकिल कर्नल कोलोस श्रीमंतापासी पुणंत मुळामुहा नदिचा संगमी बट म्हणीजे टेकडिवर बंगळा बांधुन घेऊन होते. त्यास होळकारानी भेटिस्तव बोलाविले. त्याकाळी होळकाराचे लषलगंत सदरहु वकीलानी अंबारीत स्वारी होहुन भेटिस चालिलें भेटि जाहाली. उभयेपक्षी येकास एक बोलणे चालणे. अंन्योन्ये स्नेहेचा मजकूर होऊन वस्त्रे इत्यादि बहुमान जाहाली. तेव्हा सदरहु बंगळायास व सरदारास व यांचे लोकास येशवंतरावहोळवार यांचे लषकरांतून काहि उपसर्ग होऊन देता बहुत जोर करुन ताकीद होळकाराची लोकास केली

(To be Continued)

—:*:—

RISALAH-E-FARAMIN-O-ARAIDH

Edited by
SYED HAMZA HUSAIN OMARI, MUNSHI-E-FAZIL.

(Continued from page 142, Volume XI, No. 2.)

عرضداشت

کمترین فدویان معتبر خاں بعد از تقدیم شرایط عبودیت و بندگی و انجام لوازم عقیدت و سرافگندگی ذره مثال بعز عرض عاکفان آستان فردوس نشان وبند گان حضرت خاقان زمان خدیو گیهان پیر و مرشد دوجهان می رساند ، فرمان و الا شان مرحمت عنوان که بعنایت بیکران و نوازشات بے پایاں از مکمن تفضل و امتنان مزین با ضافه پا نصدی ذات و شش صد سوار از جمله مشروط بلا شرط و عطاے خلعت فاخره و علم وسی هزار روپیه انعام مصحوب جمال بیگ گرزدار زینت نفاذ و عز اصدار بخشیده بود ، دراسعد ساعات و اشرف اوقات نزول اجلال ارزانی داشت با ستقبال آں سرمایۂ افضال شتافته و آداب تسلیمات بجا آورده تاج سرساخت و تاج تارک افتخار بفلک الا فلاک افراخت شکراین عطیات عظمے و مواهب کبری اگر هر سر موزبانے گردد نتواند ادا نمود قبله جهاں و جهانیاں سلامت پیر غلام یک لک و بیست هزار روپیه قرض کشیده از انجمله شصت هزار روپیه نقد و بست هزار روپیه راجنس بقلعه نشینان حصار تر بنک و اصل نموده چهل هزار روپیه بر محاصرۂ آں قلعهٔ صرف کرده قلعه رابحوزه اقتدار سرکار گیتی مدار آورد و از حضور همگی سی هزار روپیه عطا گشته امیدوارا ست آنچه بر فتح قلعه سالیهر به نیک نام خان مرحمت گردیده ، بفدوی نیز عطا گردد که حصار تر بنک بصد مراتب از حصن سالیهر بالاتر است و مبالغ کلی از پیر غلام برتسخیر آں خرچ شده ، انشاءالله العزیز بمیامن اقبال لایزال مطابق و الا برلیغ قضا تبلیغ بمجرد رسیدن

قدیم قلعچیان قلعه مذکور را بد و سپرده درآمد دره کوکن شده سعی و جانفشانی در تفتیح قلعه ماهولی و دیگر حصون بظهور می رساند به نهجے که در تسخیر قلاع بالاگهاٹ لوازم تردد بکار برده ازجان و مال دریغ نکرده بهمان طریق در گرفتن قلعجات پائین گهاٹ و نظم و نسق محالات آنجا مراسم حسن تلاش بجا می آرد بهیچ وجه در تقدیم خدمات پادشاهی مقصر نیست و نخواهد بود ، از نوید بشاشت جاوید اسیرو دستگیر کردن کافر فاجر سجدات شکر و سپاس مر حضرت صمدیت بجا آورد دادار بیهمال و ایزد متعال معاندان درگاه خواقین سجده گاه منکوب و معدوم هاویه مزلت و ابتهال گردا نیده همواره فتوحات تازه و نصرات بے اندازه نصیب هوا خواهان دولت جاوید طراز گردا ناد فدوی برای تقصیر حصار ما هولی وغیره قلام تلکوکن آماده جانفشانی است لیکن جمیعت تهانه متعینه گلشن آباد زیاده از یک هزار سوار موجودے نخواهد بود ، به بخشیان عظام جها نطام زینت ار تفاع یابد که عوض یکے فوج جمعیت شایسته و مصالح ضروری سرانجام دهند ، ورکهو نکا کا منصبداران برادری‌پیر غلام در تفتیح جمیع قلعجات بجان و مال لوازم فدویت بجا آورده و آنچه ضروری تجویز اضافه نموده در جنب تردد داث نام بردها بغایت کم است بسیار ازبسیار امیدوار اعطاف بیکران خسروانه اند ، با ضافه و عنایت مناسب قمار کردند که آئنده کار پادشاهی درپیش است ، این معنی باعث دل گرمی آنها خواهد بود ، شیخ عبدالله نام درویش صاحب حال و متوکل باستقلال است ، هرگاه فدوی بجهت تسخیر قلاع بهومی الیه

رجوع آورده موافق گفته و افتتاح قلعجات بوقوع آمده ، بنابران نظر بر استحقاق و کثیر العیال او نموده یک قریه بجمیع سیصد روپیه از پر گنه پاتوده محال جاگیر خود در وجه مدد معاش فرزندانش مقرر کرده ، امیدوار است که فرمان سعادت عنوان بابت انعام موضع مزبور بنام فرزندان شیخ مومی الیه مرحمت شود که بدعاے دوام دولت جاوید مدت مواظبت و اشتغال نماید واجب بود به عرض رسانید

عرضداشت

کمترین فدویان جان نثار معتبر خان ذره منوال بعز عرض ایستاد هاے پایۀ سریر عرش نظیرمی رساند ، فدوی مطابق بر لیغ قضا تبلیغ که مصحوب میر حسین وغیره کرزداران متضمن رفتن به الکه کوکن و گرفتن قلعه ماهولی و نشاندن تها نه جات در کلیان و بهیمری ونمودن بندوبست آں ضلع شرف نفاذ یافته بود ، درساعت وصول فیض شمول حسب الحکم معلے بیست و نهم جمادی الاول از گلشن آباد بر آمده ، چون کرزداران جهت سراولی تهانه داران گرد و نواحے رفته بودند لهذا خانه زاد تا رسیدن تهانه داران وغیره منصبداران متعینه فوج همراهی خود چند روز دران جا اقامات و رزیده بیست و دویم جمادی الثانی روانه پشر شده برگهاٹ کهونٹی رسیده بود که پنجم‌شهر رجب المرجب کرزداران سراولی تهانه داران نموده خودرا نزد پیر غلام رسانیدند بعد رسیدن آنها از کتل فیروز آمده هفتم شهر مسطور در منزل تروده که ازانجا قلعه ما هولی به فاصله هفت کروه و کلیان بهیمری بسی کروه واقع است رسیده

پیشتر منزل بمنزل می رود ، بعون عنایت الهٰی و بدرقہ اقبال عدو مال شاهنشاهی امیدوار است کہ عنقریب خود را بہ کلیان رسانیدہ در تنبیہ مقاهیر جہنم مصیر پردازد پیش ازیں حقیقت ویرانی الکہ مزکور و قلت آب وکاہ و عدم مصالح مکرر بدرگاہ کیوان جاہ معروضداشتہ بعرض اشرف اقدس اعلے رسیدہ باشد ، لیکن تا حال از حضور پرنور هیچ مصالح توپ خانہ از سرب و باروت و بندوقچیان و گولہ اندازان و باندار و بندهائی وسقہ و تبردار و بیلدار وغیرہ مرحمت نشدہ ، ازانجاکہ جہت قایم نمودن تہانہ جات واحداث قلعچہ کلے مصالح مذبور بغایت پر ضرور است هر چند از پیشگاہ خلافت کبرے زودتعیین شود بر وقت احتیاج بکار آید ، و درباب رسانیدن رسد از جنس ماکولہ و ملبوسہ بمتصدیان بندر سورت حکم جہانمطاع عالم مطیع عز صدور پیوندد کہ بنابر ویرانی دریں الکہ مطلقا غلہ پیدا نمی شود و حقیقت رسیدن بند هاے پادشاهی بہ همراہ فدوی درگاہ ازروے افراد مرسلہ بعرض مقدس معلی خواهد رسید، عبدالکریم زمیندار ابهیٹہ طلب حضور شدہ و جمعیت تہانہ آدکولہ و اکثر منصبداران نرسیدہ عوض آنها جمعے از رکاب سعادت اگر متعین گردند کار عمدہ در پیش است صورت پذیر ، جنیسنکہ بهونسلہ و نظام راو وغیرہ منصبداران بیجا گیراند ، ازیں جہت دریں یساق نمی توانند استقامت گرفت ، بمتصدیان عظام حکم کرامت شیم زینت نفاذ یابد کہ بنام بردها جاگیر تنخواہ دهند باقی کیفیت مشروحا میر حسین کرز دار معروض اشرف ارفع خواهد گردانید - زیادہ بریں حد خود ندید - آفتاب سلطنت و خلافت قاهرہ تابان باد

عرضداشت

کمترین فدویان بموقف عرض می رساند پیش ازین عرضداشت مشتمل رسیدن بمنزله تروده که مابین گهات متصل حصار ما هولی واقع است بدرگاه جهان پناه ارسال داشته ازانجا بمنزله کهرری رسیده روز دیگر از موضع مذکور روانه پیشتر شده در اثنای راه جواسیس خبر آورد که قریب یکهزار پیاده مخاذیل از قلعه ماهولی وغیره فروز آمده با راده فاسد بر سردرهٔ که عبور لشکر ازان طریق دشوار است سدراه گردیده ٬ فدوی باستماع این خبر حاجی احمد بیگ بخشی و بکرم سیره بت زمیندار جوار و دیگر بنده های پادشاهی را باجمع از سوار و پیاده های برقند از نوکران خود بجهت تنبیه آن گروه شقاوت پژوه برسر فرستاده بود - چنانچه جماعه مسطور به یلغار شتافته درانجا رسیدند و تاسه گهڑی حربه تیر و تفنگ درمیان بود که جمعے از کفار نگونسار مجروح و مقتول گردیده هزیمت شمرده روبفرار نهادند و از بنده های پادشاهی تردد جانفشانی بواقعی بظهور رسید ٬ حاجی احمد بیگ بخشی سه کس را از دست خود بجهنم داخل گردانیده و دوزخم تیر برداشته چون بنده کار طلب و سپاهی نقش است سابقاهم در تسخیر قلعه پته وغیره مصدر ترددات شایسته گشته و فدوی درگاه بر فتح حصار تربنک یکصدے ذات و پنجاه سوار اضافه موحی الیه تجویز نموده بود ٬ از پیشگاه خلافت یکصدی ذات بشرط خدمت درجه پذیرائی یافته ازانجا که باکثر بنده های درگاه بر حسن خدمت بلا شرط اضافه عطا شد ٬ امیدوار است که اضافه مذبور با پنجاه سوار

باقی تجویز سابق بلا شرط مرحمت گردد که آئنده بدل نهاد سر گرم خدمات جا نفشانی بوده باشد ' قبله دارین سلامت پیر غلام هفدهم شهر رجب المرجب سنه ۳۲ سی و دو جلوس والا در سواد کلیان رسیده بمحاصره قلعه در کاوری پرداخته بعون عنایت ایزد منان و میامن تفضل خدیو گیهان امیدوار است که قلعه مذکور را بتصرف والا در آورده به تسخیر قلاع و و بندوبست این ضلع قرار واقعی پردازد ' در باب تعیین مصالح ضروری حکم جهان مطاع آفتاب شعاع شرف نفاذ یابد که زود تربه فدوی برسد تا بروقت در سر انجام مهام سرکار فلک انتظام بکار آید واجب بود بعرض رسانید

عرضداشت

کمترین فدویان جان نثار معتبر خان زمین خدمت باب ادب بوسیده ذره مثال بموقف عرض معتکفان خورشید خیام سپهر التیام و حجابان بارگاه عالم عظام پیر و مرشد انام قبله خواص عوام می رساند ' حصار ماهولی که دار الحکومت تلکوکن نظام الملکی پائین گهاٹ بوده و تهانجات پادشاهی پیرامون آن قیام نداشت سر انجام ذخایر دران جا وافر و حصن در نهایت حصانت و غایت استحکام واقع است ' بواسطه چوکیات محاصره آن قلعه پنج شش هزار پیاده ضرور در کار بودند و مدتے جهت تسخیرش می کشید و مبلغ کلی صرف آن شد ' نظر برین معنی و بر آمد کار پادشاهی و کفایت سرکار والا نموده نرسو مهارک را واسطه کار گردانیده و وار کو حواله دار وغیره قلعه نشینان را دل نهاد بندگی درگاه سلاطین پناه ساخته بموجب فرد جدا گانه امیدوار مناصیب و انعام و مراحم عام خاقانی نموده و قرار بر آن یافته که عرگاه از حضور لامع

الغور سند پذیرائی برسد ' و فرمان عالیشان بنام حواله دارمذ بور مشتمل سپردن قلعه به اولیاے دولت قاهره زینت امتیاز بخشد حصن مسطور را به انهدار کهره و پلاس مکره دو قلعه دیگر که متصل به حصارن مذبور و حواله داران قلاع علحده مقرر اند تسلیم خانه زاد نماید ' از تفضل و ترحم خسروانه امیدوار است که اگر مطالب معروضه بشرف قبول عتبه سپهر مرتبه درجهٔ پذیرائی یابد و فرمان قضاجریان قدر تو امان با مبلغ و اسپان از پیشگاه خلافت و جهانبانی مرحمت گردد که بآنجماعه رسانیده قلاع مرقومه را بتصرف سرکار فلک اقتدار در آورد ' و چون امسال فدوی به سبب کثرت اخراجات تفتیح قلعجات بالا گهاٹ و آفت سه ساله متواتر در محال پنومل و عدم تنخواه جاگیر یک لک روپیه و بابت تتمه طلب در سرکار و الا است بغایت پریشان است و قرض بهم نیم رسد ' لهذا از راه ناداری معرو ضداشت والا در تقدیم کار پادشاهی به هیچ وجه دریغ نمی کرد ' دولتمند خان در کهرری که از قلعه ماهولی دوازده کروه و از کلیان هژده کروه مسافت دارد اقامت گرفته درانجا کارے نیست ' اگر نزد فدوی بیاید تها نه داری جیتول باو مقرر نماید در باب یکصد سوار تا پنان مرتضے خان حکم مبرم پیرا یه نفاذ یافته که در گلشن آباد باشند در تهانه مسطور پنجاه سوار فدوی کافیست احتیاج جمعیت دیگر نیست ' امیدوار است که تاپنان خان مذکور همراه کمترین متعین شوند که بواسطه بندوبست تهانه جات الکه کوکن جمعیت مطلوبست واجب بعرض رسانید .

(باقی آئنده)